

บทที่ ๑

พัฒนาการทางความรู้และความคิดของทหารอาชีพไทย พ.ศ. ๒๔๓๐-๒๔๗๕

กำเนิดของทหารอาชีพในสยามไทย

การทหารที่ถือ เป็นอาชีพของไทย มีจุดกำเนิดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงเริ่มก่อตั้งกองทัพประจำการ อันเป็นลักษณะหนึ่งของกองทัพแบบใหม่ ซึ่งย่อหมายถึงกำเนิดของกลุ่มทหารอาชีพขึ้นในสยามไทย

ก่อนการปฏิรูปกิจการทหารในสมัยรัชกาลที่ ๕ สยามไทยยังไม่มีทหารอาชีพ เพราะไพร่พลที่เรียกระดมเข้ากองทัพในยามศึกสงครามนั้นมิได้มีเอกลักษณ์ หรือความสามารถที่ผิดแปลกไปจากพลเรือนแต่อย่างใด เช่นความสามารถในการใช้อาวุธ ความรู้ในวิชาชีพทหาร หรือเอกลักษณ์อื่น ๆ เช่น เครื่องแบบ ระเบียบวินัย ความกล้าหาญ ความภูมิใจในการเป็นทหาร หรือแม้แต่น้ำที่ในการป้องกันประเทศด้วยกำลังอาวุธก็มีใช้หน้าที่เฉพาะของกลาโหม^๑ เพราะเป็นทั้งหน้าที่ของสมุหนายกและสมุหกลาโหม และการที่ไทยไม่มีกองทัพประจำการ เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้กองทัพเกิดความล้าหลัง และขาดประสิทธิภาพ เมื่อรัชกาลที่ ๕ ขึ้นครองราชสมบัติก็ทรงค่อย ๆ ปฏิรูปกิจการทหารให้ทันสมัยตามแบบตะวันตก* และในที่สุดในวันที่ ๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๐ ก็ได้โปรดให้มีการตราพระราชบัญญัติจัดการทหารขึ้น โดยได้กำหนดการปกครอง

^๑ ภารดี มหาขันธ์, "การก่อกำเนิดและบทบาทของกลุ่มวิชาชีพทหารในรัฐสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," ทหารกับการเมือง : วิเคราะห์เปรียบเทียบ กนลา สุขพานิช และวุฒิชัย มุลศิลป์ บรรณาธิการ (เอกสารทางวิชาการของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๒๓) : ๑๑๙.

* รายละเอียดของการพัฒนากองทัพไทยให้เป็นสมัยใหม่แบบตะวันตก ดูรายละเอียดในแจ่มจันทร์ วงศ์วิเศษ, "การปรับปรุงกองทัพบกของไทยตามแบบตะวันตกตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๙๔-๒๔๗๕" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙).

กองทัพไทยให้เป็นหลักฐานแน่นอนฉบับแรก โดยพระมหากษัตริย์ทรงดำรงตำแหน่งจอมทัพ และ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ทรงดำรงตำแหน่งผู้บังคับบัญชาทั่วไปในกรมทหาร แต่เนื่องจากยังทรงพระเยาว์ จึงโปรดให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช เป็น "ผู้แทนผู้บัญชาการทั่วไปในกรมทหาร" ต่อมาเรียกว่า "ผู้แทนผู้บัญชาการทั่วไป" และ "ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ" ตามลำดับ^๑ จึงนับว่า เป็นการจัดตั้งกองทัพประจำการ ขึ้นในประเทศไทยอย่างมั่นคง และค่อย ๆ วัฒนาการมาโดยลำดับ จนกระทั่งใน พ.ศ. ๒๔๔๘ ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารขึ้นเป็นครั้งแรก และใช้ทั่วทั้งพระราชอาณาจักร ใน พ.ศ. ๒๔๕๔ จึงเป็นอันว่า การทหารแบบใหม่ได้มีรากฐานอย่างมั่นคงในรัชกาลที่ ๕ ซึ่งมีทั้งการฝึกหัดนายทหารอันเป็นสมองของกองทัพ และฝึกหัดพลทหารอันเป็นมือและเท้าของ กองทัพ

การจัดตั้งกองทัพสมัยใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ มิได้สร้างขึ้นเพื่อการสงครามภายนอก หรือการป้องกันบูรณภาพของประเทศมากนัก หากแต่เป็นไปเพื่อสนับสนุนและแผ่บรมิขของ พระมหากษัตริย์ไปที่พระราชอาณาจักร ซึ่งปกครองอย่างหละหลวมมาแต่โบราณ กองทัพไทย สมัยใหม่จึงมีลักษณะเป็นกองทัพภายในประเทศ นับแต่เริ่มแรกและเรื่อยมา คือเป็นเครื่องมือ ในการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง และกองทัพแบบใหม่ได้ถูกใช้ไปในการปราบปรามฝ่ายที่เป็น ปฏิปักษ์ต่อรัฐบาล เช่นใช้ในการปราบกบฏผีบุญ ฮ่อ กบฏเงี้ยว และอั้งยี่ เป็นต้น กองทัพ ที่ทันสมัยมีระเบียบวินัย และจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์จะเป็นหลักประกันพระราชอำนาจ ของพระมหากษัตริย์ได้เป็นอย่างดี และยังเป็นกลุ่มที่ช่วยรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง เนื่องจากนายทหารเองนั้น นอกจากจะมีหน้าที่ในการป้องกันประเทศแล้ว ยังมีหน้าที่ที่จะต้อง ปราบปรามโจรผู้ร้ายในหัว เมือง ซึ่งกำลังกำนัน หรืออำเภอไม่สามารถจะปราบปรามได้ หรือป้องกันการกระทำผิดพระราชบัญญัติพิภคอัตราภาษีอากร เช่นขายฝิ่น สุราเถื่อน เป็นหน้าที่

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๖-๗.

ของนายทหาร ที่จะต้องช่วยกรมการเมือง และเจ้าภาชีนายอากรปราบปรามโจรผู้ร้าย^๑
กองทัพแบบใหม่ซึ่งมีหน้าที่สำคัญคือ ป้องกันเอกราชของประเทศ และรักษาความสงบเรียบร้อย
ภายในประเทศ

การที่รัชกาลที่ ๕ ทรงพัฒนาการทหารด้วยการจัดตั้งกองทัพประจำการ ซึ่งเป็น
ลักษณะของกองทัพแบบใหม่ จึงหมายถึงการก่อกำเนิดของกลุ่มวิชาชีพทหาร ซึ่งต้องปฏิบัติ
หน้าที่ในการป้องกันประเทศด้วยกำลังและอาวุธที่ทันสมัย ต้องมีการฝึกหัดทหารตามแบบใหม่
เพราะยุทธวิธีแบบใหม่ต้องอาศัยการเรียนรู้ขั้นตอนต่าง ๆ ของการฝึกหัดทหาร ซึ่งมีความ
ซับซ้อนมากกว่าเดิม ผู้ที่จะทำหน้าที่ฝึกฝน และคุมกำลังทหารได้ มิใช่จะรู้แต่เฉพาะการใช้อาวุธ
หากแต่จะต้องเป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการคุมกำลังคน ซึ่งอยู่ได้บังคับบัญชาเป็นจำนวนมาก
ที่สำคัญคือ จะต้องทำให้ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติตามคำสั่งและปฏิบัติการให้สำเร็จตามจุดหมาย
ที่วางไว้ ดังนั้น หลังจากที่ได้ประกาศจัดการทหารเมื่อ ๘ เมษายน ๒๔๓๐ แล้ว รัชกาลที่ ๕
ก็ทรงพระราชดำริถึงการฝึกหัดนายทหารสัญญาบัตร ซึ่งจะต้องเป็นผู้ควบคุมนำกำลังเข้าต่อต้าน
ข้าศึก จึงจำเป็นต้องมีโรงเรียนสำหรับสอนวิชาชีพทหารขึ้น เพื่อผลิตนายทหารที่มีความรู้
ความสามารถในวิชาชีพทหารออกไปเป็นผู้บังคับบัญชาฝึกหัดสั่งสอนพลทหาร จึงทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนสอนทหารชั้นอาชีพขึ้น เมื่อวันที่ ๕ สิงหาคม ๒๔๓๐ เรียกว่า
คณะเสนาบดี แล้วเปลี่ยนเป็น โรงเรียนทหารสราญรมย์ และโรงเรียนนี้ต่อมาได้วิวัฒนาการ
มาเป็นโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าในปัจจุบัน

^๑ ศาลายุทธนาธิการ, ข้อบังคับกรมทหารบก คำสั่งที่ ๒ ว่าด้วยหน้าที่ของออฟฟิศเซอ
บังคับทหารรักษาราชการตามหัวเมือง (ศาลายุทธนาธิการ วันเสาร์ ขึ้นค่ำหนึ่ง เดือนสาม ปีกุญ

นพศก จุลศักราช ๑๒๔๙), หน้า ๒.

โดยที่การศึกษาถึงความคิดของกลุ่มทหารอาชีพ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาถึงระบบ การศึกษาอบรมขององค์กรทหาร ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการให้ความรู้ และปลูกฝัง ความคิดให้กับทหารอาชีพ ในบทนี้จะทำการศึกษาถึงหลักสูตรการศึกษา และการอบรม ของสถาบันการศึกษาของทหารตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๐-๒๔๗๕

แหล่งผลิตปัญญาชนฝ่ายทหารบก พ.ศ. ๒๔๓๐ - ๒๔๗๕

แหล่งผลิตปัญญาชนฝ่ายทหารในช่วง พ.ศ. ๒๔๓๐-๒๔๗๕ มีอยู่ ๓ ระดับคือ

๑. โรงเรียนนายร้อยทหารบก ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐
๒. โรงเรียนเหล่า ซึ่งเป็นโรงเรียนของทหารเฉพาะเหล่า เท่าที่มี หลักฐานพบว่า มีการเปิดโรงเรียนปืนใหญ่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ และเปิดโรงเรียนแม่นปืน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗
๓. โรงเรียนเสนาธิการทหารบก เป็นสถาบันการศึกษาชั้นสูงของทหารใน ช่วงเวลานั้นก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒

ด้วยเหตุที่ผู้ปกครองไทย มีความเชื่ออย่างฝังใจว่า เกียรติคุณของประเทศจะมีได้ก็ด้วย แสยยานุภาพของกองทัพ กองทัพจะเป็นเครื่องคำประกันเอกราช และ ศักดิ์ศรีของชาติ เพราะฉะนั้น แนวทางในการพัฒนาประเทศในระยะเริ่มแรก จึงมุ่งที่ การพัฒนากองทัพเป็นสำคัญ เห็นได้ชัดในสถานศึกษาของทหาร ซึ่งได้รับการพัฒนามาก ที่สุด ทั้งในด้านรูปแบบและความคิด ทั้งในระดับโรงเรียนนายร้อย โรงเรียนเหล่า และโรงเรียนเสนาธิการทหารบก ซึ่งเป็นโรงเรียนผลิตกำลังหลักของกองทัพ อันเป็น การสะท้อนให้เห็นถึงความรู้ และการปลูกฝังความคิดให้แก่ทหารอาชีพในกองทัพ

พัฒนาการของหลักสูตรการศึกษาโรงเรียนนายร้อยทหารบก พ.ศ. ๒๔๓๐-๒๔๗๕

จากหลักฐานที่เกี่ยวกับหลักสูตรการศึกษาของนักเรียนนายร้อยทหารบก พบว่าหลักสูตรการศึกษาเป็นส่วนสำคัญยิ่งในการปลูกฝังจิตสำนึกทางการเมืองให้กับนักเรียนนายร้อย นอกจากนั้นหลักสูตรการศึกษาและเนื้อหาความรู้จะสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความคิดทางการเมืองและทางสังคมของนักเรียนนายร้อย ซึ่งจะออกมาเป็นนายทหารหลักให้แก่กองทัพภาคได้เป็นอย่างดี

ในขณะที่โรงเรียนนายร้อยทหารบกได้พัฒนาขึ้นโดยตลอด จากโรงเรียนทหารสราญรมย์ เป็นโรงเรียนทหารบก โรงเรียนนายร้อยปทุม โรงเรียนนายร้อยมัธยม และโรงเรียนนายร้อยทหารบกนั้น ขณะเดียวกัน หลักสูตรการศึกษาของนักเรียนนายร้อยก็ได้รับการปรับปรุงให้ทันสมัยอยู่เสมอเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการโรงเรียนนายร้อย และเสนาธิการทหารบกนั้น ความรู้ของนักเรียนนายร้อยได้รับการพัฒนามากที่สุด คือในด้านวิทยากรนั้น จะมีความเป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น ส่วนทางด้านวิชาทหาร ถือได้ว่าโรงเรียนนายร้อยเป็นแบบอย่างของการฝึกหัดทหารทั้งปวง^๑ วิธีการสอนในโรงเรียนนายร้อยจะใช้ระบบเหตุผลตามหลักวิทยาศาสตร์ โดยเน้นให้นักเรียนนายร้อยรู้จักใช้ความคิดเพื่อหาแนวทางปฏิบัติที่ดีที่สุด มิใช่มุ่งในการท่องจำ

หลักสูตรการศึกษาของนักเรียนนายร้อยได้พัฒนาขึ้นโดยตลอดจากการศึกษาวิชาสามัญที่เป็นพื้นฐานธรรมดา เช่นแบบเรียนเร็ว เขียนตามคำบอกไวยากรณ์ เลข ภาษาอังกฤษ ภูมิศาสตร์ พงษาวดาร และวิชาทหาร^๒ ใน พ.ศ. ๒๔๔๒ ซึ่งช่วงนี้จึงไม่มีการศึกษาวิชาประเภทวิทยาศาสตร์ แต่ก็พบว่าในหลักสูตรการศึกษา พ.ศ. ๒๔๕๖ ในการศึกษาวิชาสามัญนั้น มีวิชาที่ทันสมัยมากขึ้น คือนอกจากนักเรียนนายร้อยชั้นปทุม จะศึกษาวิชาจรรยา หนังสือไทย ภาษาไทย เลขสามัญ พิชคณิต **เรขาคณิต** ภาษาอังกฤษ ภูมิศาสตร์ พงษาวดารและวาดเขียนแล้ว ยังมีการศึกษาวิชาฟิสิกส์ อันเป็นวิชาการที่ทันสมัยอีกด้วย เมื่อขึ้นชั้นมัธยม

^๑อัจฉราพร กมุทพิสมัย, "กบฏ ร.ศ. ๑๓๐.....", หน้า ๔๔.

^๒ข้อบังคับสำหรับทหารบก ร.ศ. ๑๑๗ (พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ม.ป.ป.),

นักเรียนนายร้อยจะศึกษาเน้นไปที่วิชาทหารเป็นส่วนใหญ่ และมีวิชา "แมคแคนนิค" ด้วย^๑ และในหลักสูตร พ.ศ. ๒๔๕๔ มีการเพิ่มเติมการศึกษาวิชาทางวิทยาศาสตร์ขึ้นอีก เช่น วิชาตรีโกณมิติ ฟิสิกส์ เมคานิก เดมิก^๒ ซึ่งทันสมัยมากขึ้น วิชาสามัญเหล่านี้ เป็นการศึกษาวินิจฉัยเบื้องต้น สำหรับให้เกิดความรู้กว้างขวาง และความฉลาดมีไหวพริบ รู้เท่าเทียม ถึงการที่จะเป็นไป ตามธรรมดาธรรมชาติหรือสิ่งจะอุบัติเหตุเกิดขึ้น ทั้งอบรมนิสัยใจคอให้ มั่นคง มีกตัญญูทศเวทเป็นพลเมืองที่ดี เพื่อเป็นต้นลำสำหรับจะได้ศึกษาวินิจฉัย ซึ่งเป็น น่าที่นี้กรบโดยเฉพาะ ให้ เป็นกิ่งก้านสาขาใหญ่โตขึ้นต่อไปได้"^๓ หลักสูตรการศึกษาของ นักเรียนนายร้อยจึงได้พัฒนาทันสมัยขึ้นโดยตลอด

จากหลักสูตรการศึกษาของโรงเรียนนายร้อยทหารบกในช่วงนั้น พอจะสรุปได้ว่า ทหารอาชีพได้เรียนรู้เกี่ยวกับวิชาวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ เช่นภาษาไทย ภาษาอังกฤษ เลข-พีชคณิต ตรีโกณมิติ ภูมิศาสตร์ พงศาวดาร วาดเขียน ฟิสิกส์ เมคานิกส์ ยุทธวิธี บ้อมค่าย สรรพอาวุธวิธี แผนที่ การฝึกทหาร รวมทั้งข้อบังคับทหารต่าง ๆ ^๔ โดยวิชาภูมิศาสตร์สยาม พงศาวดาร และวิชาจรรยา จะมุ่งปลูกฝังความรู้สึกจงรักภักดีและการตระหนักถึงหน้าที่ของพลเมืองที่มีต่อชาติ หลักสูตรและจุดมุ่งหมายของโรงเรียนนายร้อย จึงมุ่งให้ทหารของชาติได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้และมีประสบการณ์อย่างกว้างขวางที่สุด และ

^๑หลักสูตรทดลองการสอนวิชาและการฝึกหัดนักเรียนนายร้อยทหารบก และนักเรียน นายดาบ พ.ศ. ๒๔๕๖ (พระนคร : กองพิมพ์กรมเสนาธิการทหารบก, ม.ป.ป.) หน้า ๕-๓๖.

^๒หลักสูตรการสอนวิชาและการฝึกหัดนักเรียนทหารบก พระพุทธศักราช ๒๔๕๔ (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๓๖.

^๓กรมยุทธศึกษาทหารบก, แถลงการณ์กรมยุทธศึกษาทหารบก ชุมนุมโรงเรียน ทหารบกประจำปี พ.ศ. ๒๔๖๐ (พระนคร : ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๖.

^๔หลักสูตรทดลองการสอนวิชาและการฝึกหัดนักเรียนนายร้อยทหารและนักเรียนนายดาบ พ.ศ. ๒๔๕๔ (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๓๖-๔๗.

ทันสมัยที่สุด และแม้ว่าจะเน้นการศึกษาวิชาพุทธวิธีเป็นสำคัญ แต่มิใช่มุ่งภาคปฏิบัติเพียงอย่างเดียว ทหารยังจำเป็นต้องรู้ยุทธศาสตร์ในการพัฒนากองทัพ ตลอดจนการจัดระเบียบการปกครองของประเทศเพื่อนบ้านด้วย ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ของกองทัพในการเตรียมพร้อมสำหรับเผชิญภัยรุกรานจากภายนอก นักเรียนนายร้อยจะได้เรียนรู้เกี่ยวกับประเทศต่าง ๆ ทั้งจากตำรา ซึ่งรวมทั้งงานเขียนที่แปลจากภาษาต่างประเทศ และการฟังบรรยายของผู้สอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการโรงเรียนนายร้อย (พ.ศ. ๒๔๔๔) และเสนาธิการทหารบก (พ.ศ. ๒๔๕๒-๒๔๖๓) ซึ่งทรงมีหน้าที่ดูแลการศึกษาของโรงเรียนนายร้อยโดยตลอด ทรงเอาพระทัยใส่ในการศึกษาของนักเรียนนายร้อย และสนับสนุนให้มีการแปลตำราแทนการบอกให้นักเรียนจด และทรงเร่งเร้าให้นายทหารหาทางเพิ่มพูนความรู้ของตนในการอ่าน และช่วยกันเขียนบทความลงหนังสือวิชาการของทหาร^๑ และทรงแก้ไขปรับปรุงระบบการเรียนการสอนในโรงเรียนนายร้อยที่ทรงเห็นว่ายังบกพร่อง^๒ โดยทรงเห็นว่าวิชาที่ควรสอนนั้น "ต้องสอนสิ่งที่จะใช้จริง ๆ ทั้งสิ้น"^๓ ทรงมีส่วนสำคัญในการปลูกฝังสำนักทางการเมืองให้แก่ นักเรียนนายร้อยในขณะนั้น โดยการสอนวิชายุทธศาสตร์ ยุทธวิธี และจะทรงอธิบาย "ลัทธิการเมืองของหลาย ๆ ประเทศ"^๔ และทรงวิจารณ์ถึงความแตกต่างที่มีทั้งส่วนดีและส่วนเสียให้เห็นอย่างเด่นชัด จนกระทั่งลูกศิษย์ของพระองค์มีความเห็นว่า "ทุกคนมีลัทธิที่จะคุยกัน เรื่องการเมืองได้ทุกแห่ง ตลอดจนระบอบการปกครองและลัทธิ"^๕

^๑ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ, "บทนำ," ยุทธโศก ๑๘ (ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๘) : ๒.

^๒ "เรื่องการสอนนักเรียนและนายทหาร," รายงานประชุมผู้บัญชาการทหารบกมณฑล ร.ศ. ๑๒๕ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ในศาลายุทธนาธิการ, ม.ป.ป.), หน้า ๒๙.

^๓ เรื่องเดียวกัน,

^๔ ร.ต. เทริญ ศรีจันทร์และร.ต. เนตร พูนวิวัฒน์, กบฏ ร.ศ. ๑๓๐, หน้า ๖๓๐.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๙.

ในด้านตัวครูผู้สอนในโรงเรียนนายร้อยจะต้องมีการฝึกฝนวิชาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ ให้ความรู้กับความรู้ที่เพิ่มขึ้นโดยไม่มีที่สิ้นสุด เมื่อสอนนักเรียนนายร้อยแล้วครูที่มีความสามารถจะถ่ายทอดวิชาความรู้แก่กันทุกวัน วันวันเสาร์ ซึ่งนายทหารทั้งหมดในกรมยุทธศึกษาฯ จะไปเรียนวิทยาศาสตร์ตั้งแต่เวลา ๑๓.๐๐-๑๕.๐๐ น. ทุกสัปดาห์^๑ จากปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้นักเรียนนายร้อยมีความรู้กว้างขวาง และโลกทัศน์ที่กว้างไกลจากหลักสูตรการศึกษาที่ได้รับการพัฒนาอยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่านักเรียนนายร้อยในสมัยนั้น มีความรู้ทางภาษาอังกฤษดีมาก จึงพบว่านักเรียนนายร้อยแปลบทความทางภาษาอังกฤษมาลงในวารสารทหาร เช่น ยุทธโฆษ และเสนาศึกษาอยู่เสมอ ทั้งนี้เพราะโรงเรียนนายร้อยเน้นวิชาภาษาอังกฤษมาก เนื่องจากวิชาภาษาอังกฤษ "ย่อมเป็นลูกกุญแจที่จะไขห่อไตรของชาติที่พูดภาษานั้นได้...ภาษาต่างประเทศเป็นลูกกุญแจที่ไขคลังความรู้ไม่ว่าทางวิทยาศาสตร์ หรือทางธุรกิจ..."^๒ และนอกจากนี้ผลพลอยได้ของการเรียนภาษาต่างประเทศ ก็คือ นักเรียนนายร้อยจะได้รับการสั่งสอนถึงภูมิศาสตร์และพงศาวดารของชาตินั้นไปด้วย^๓ ดังนั้น เมื่อเทียบกับนักเรียนในโรงเรียนสามัญในช่วงเวลาเดียวกันแล้วหลักสูตรการศึกษาของโรงเรียนนายร้อยก้าวหน้า และทันสมัยกว่ามาก

หลักสูตรการศึกษาของโรงเรียนนายร้อยจึงเป็นการสร้างสรรค์นักเรียนให้เป็นผู้มีความรู้ที่กว้างขวาง และเชี่ยวชาญในวิชาการทหาร เนื่องจากทางราชคณาธิการเห็นว่านักเรียนนายร้อยเหล่านี้จะเป็นผู้นำทหารที่สามารถต่อไป และบางคนจะต้องดำรงตำแหน่งแม่ทัพซึ่งลักษณะของผู้ที่จะเป็นแม่ทัพนั้น นอกจากจะมีความรู้ชั้นเชี่ยวชาญในวิชาทหาร ต้องเป็นผู้มีความรู้ทั่วไปกว้างขวาง ประกอบด้วยสติปัญญาอันสุขุมลึกซึ้ง มีความกล้าหาญและความเด็ดขาด ซึ่งการฝึกหัดนี้จะต้องทำกันตั้งแต่ในโรงเรียนนายร้อย ตลอดถึงโรงเรียนเสนาธิการโดยลำดับ "เพื่อจะเพาะแม่ทัพใหญ่ในหมู่เด็กนักเรียนหรือนายทหาร"^๔ ดังนั้น จึงพบว่าหลักสูตรการศึกษาของ

^๑ กรมยุทธศึกษาทหารบก, แถลงการณ์กรมยุทธศึกษาทหารบก ชุมนุมโรงเรียนทหารบก ประจำปี พ.ศ. ๒๔๖๐ (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

^๒ "คำแถลงหลักสูตรในวิชาหนังสืออังกฤษของกรมยุทธศึกษาทหารบก," เสนาศึกษา เล่ม ๒ ตอน ๒ (กุมภาพันธ์ ๒๔๕๕) : ๑๙๑๑๙๒.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๔.

^๔ นายพันเอกพระภูวนารถนฤบาล, ตำราพิไชยสงคราม เล่ม ๑ (ยุทธศาสตร์) (ม.ป.ท., ร.ศ. ๑๓๑), หน้า ๒๗-๒๘.

โรงเรียนนายร้อยทหารบก จึงเป็นการสอนทักษะทางวิทยาศาสตร์การทหาร ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ อันเป็นเทคโนโลยีการทหารสมัยใหม่ ตลอดจนวิชาที่เป็นวิทยาการสมัยใหม่ เช่น วิทยาศาสตร์แขนงต่าง ๆ จะเริ่มขึ้นที่โรงเรียนนายร้อยและที่สถาบันทหารก่อน เช่น การที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิชิตปภักษ์ ทรงจัดตั้งสภาบารุงวิทยาศาสตร์ในทหารบกขึ้น และออกหนังสือแม่ วิทยาศาสตร์ใน พ.ศ. ๒๔๕๙ เพื่อสนับสนุนความเจริญทางวิทยาศาสตร์ในราชการทหารบก และมีโรงเรียนวิทยาศาสตร์ด้วย โดยได้เริ่มสอนวิชาฟิสิกส์และเคมีขึ้น โดยมีนักเรียนนายร้อย และสมาชิกมาเข้าเรียน^๑ และมีการส่งนายทหารออกไปศึกษาวิชาวิทยาศาสตร์ ณ ต่างประเทศ โดยส่งไปศึกษาต่อที่สหรัฐอเมริกา^๒ โรงเรียนนายร้อยจึงเป็นแหล่งผู้นำด้านวิทยาการสมัยใหม่ ในช่วงเวลานั้น นอกจากนั้น นักเรียนนายร้อยยังได้รับการสอนความรู้ทางสังคม ซึ่งจะเน้นบทบาท ความสำคัญของหน้าที่นายทหารที่จะต้องเป็นผู้นำความ เจริญมาสู่ประเทศชาติ ซึ่งวิชาสำคัญในการ สอนหรือปลูกฝังความคิดเหล่านี้คือ วิชาภูมิศาสตร์ พงษาวดารและวิชาจรรยา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วิชาภูมิศาสตร์ จะเป็นวิชาที่จะทำให้ นักเรียนนายร้อยมีโลกทัศน์ที่กว้างไกล จากการศึกษา เรื่อง ของประเทศสยาม และประเทศในทวีปต่าง ๆ^๓ ซึ่งนักเรียนต้องทราบทั้งสภาพภูมิศาสตร์ของ ประเทศนั้น ๆ และการปกครอง เศรษฐกิจ รวมทั้งศาสนาด้วย^๔ และเป็นที่น่าสังเกตว่า เนื้อหา ของวิชาภูมิศาสตร์ได้รับการพัฒนาให้กว้างขวางขึ้นเรื่อย ๆ เช่นใน พ.ศ. ๒๔๕๙ ได้มีการ เพิ่ม เนื้อหาของวิชานี้โดยเน้นไปที่การปกครองมากขึ้น เช่น "ให้รู้ว่ำนายอำเภอก็คืออะไร มีหน้าที่อย่างไร...ตำราหวงพระนครบาลคืออะไร มีหน้าที่อย่างไร กระทรวงต่าง ๆ เจ้ากระทรวง ตลอดจนพระเจ้าแผ่นดิน"^๕

^๑โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, ประวัติโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า), หน้า ๑๐๐-๑๐๒. (พิมพ์เนื่องในโอกาสอนุสรณ์ครบรอบ ๘๐ ปี).

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๓.

^๓ข้อบังคับแก้ไขเพิ่มเติมข้อบังคับโรงเรียนนายร้อยทหารบก (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ ในศาลายุทธนาธิการ, ร.ศ. ๑๒๕), หน้า ๒๘-๓๑.

^๔หลักสูตรทดลองการสอนวิชาและการฝึกหัดนักเรียนนายร้อยทหารบกและนักเรียน นายดาบ พ.ศ. ๒๔๕๘ (ม.ป.ท., ม.ป.ป), หน้า ๑๘-๑๙.

^๕หลักสูตรการสอนวิชาและการฝึกหัดนักเรียนทหารบกพระพุทธศักราช ๒๔๕๙ (ม.ป.ท., ม.ป.ป), หน้า ๗-๘.

ตามที่ปรากฏใน พ.ศ. ๒๔๗๔ ซึ่งโรงเรียนนายร้อยจะรับนักเรียนที่เรียนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ มาเรียนต่ออีก ๓ ปี โดยเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๑ เป็นต้นมานั้น นักเรียนนายร้อยจะได้ศึกษาวิชา ภาษาไทย ภาษาต่างประเทศ คือภาษาอังกฤษและฝรั่งเศส สังคมศึกษา ได้แก่ สุขวิทยา ศิลปกรรม ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ คณิตศาสตร์ได้แก่เลขคณิต พีชคณิต เรขาคณิต และตรีโกณมิติ วิทยาศาสตร์ ได้แก่ฟิสิกส์ เคมี เมคคานิกส์ และวิชาทหาร วิทยาศาสตร์ การทหาร และยุทธวิธีทหาร ได้แก่วิชาทหารราบ ทหารม้า ทหารปืนใหญ่ ทหารช่าง ทหารสื่อสาร ทหารอากาศ เครื่องยนต์ แผนที่ทหาร ไอพิช การปฏิบัติบำรุงสัตว์ สุขวิทยา และการปฐมพยาบาล และการยุทธวิธี ส่วนวิชาสังคมศาสตร์ยังคงเป็นสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการทหาร ได้แก่ ประวัติศาสตร์การสงคราม กฎหมายอาญาและกฎหมายอาญาทหาร^๑ ส่วนในด้านวิธีสอนนั้นก็ เป็นไปตามแบบที่เป็นมา คือ เน้นให้นักเรียนใช้เหตุผลตามหลักวิทยาศาสตร์ไม่ให้ใช้การท่องจำ ซึ่งจะได้ผลอะไร นักเรียนนายร้อยจะต้องรู้จักการแก้ปัญหาจากสถานการณ์ที่ได้สมมติขึ้น แม้ว่าบางวิชา เช่น สาสตราวุธวิทยา ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยการจดจำ และท่องจำมากกว่าวิชาอื่น ๆ แต่เมื่อถึงเวลาสอบจะให้สอบโดยวิธีการแก้ปัญหา มิใช่ข้อสอบข้อสอบจากการท่องจำ^๒

หลักสูตรการศึกษาของโรงเรียนนายร้อยได้รับการพัฒนาให้ทันสมัยอยู่ตลอดเวลา และเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการที่จะปลูกฝังความรู้และให้โลกทัศน์ที่กว้างขวางแก่นักเรียนนายร้อย และความสำนึกในหน้าที่ของทหารของชาติ อันจะมีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และประชาชน ตลอดจนมีจิตสำนึกของความเป็นพลเมืองดี เพราะการสอนทุก ๆ วิชาจะต้องมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญคือ "ให้วิชานั้น ๆ นำเด็กไปสู่ความสัมพันธ์กับโลกที่ตนติดต่อด้วยในชีวิตของตน คือให้รู้จัก รู้ลึก และปฏิบัติหน้าที่ของตน (อันเป็นหน้าที่ของพลเมืองดี) เพราะฉะนั้น ทุก ๆ วิชาที่สอนจึงต้องมี

^๑ ประวัติโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, หน้า ๑๑๔-๑๒๐.

^๒ (ร่าง) แนวสอนศาสตราวุธวิทยาในกองโรงเรียนนายร้อยทหารบกพระพุทธศักราช ๒๔๗๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เสนาศึกษาและแผ่วิทยาสาสตร์, ม.ป.ป.), หน้า ค.

ที่หมายให้ เป็นส่วนหนึ่งของความมุ่งหมายอันนี้"^๑ อย่างไรก็ตาม วิชาที่สำคัญต่อการปลูกฝังจิตสำนึก
ทางการเมืองและสร้างโลกทัศน์อันกว้างขวางให้แก่ักเรียนนายร้อย นอกเหนือไปจากวิชา
วิทยาศาสตร์ อันเป็นวิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่แล้ว คือวิชาสังคมศาสตร์ ซึ่งจะกล่าวถึง
ในรายละเอียดต่อไป

วิชาสังคมศาสตร์กับการสร้างโลกทัศน์ให้แก่ักเรียนนายร้อย

หลักสูตรวิชาสังคมศาสตร์ของโรงเรียนนายร้อยที่สำคัญคือ วิชาภูมิศาสตร์และพงศาวดาร
ซึ่งวิชาภูมิศาสตร์จะให้ความรู้เกี่ยวกับประเทศสยามและประเทศอื่น ๆ ในโลก ส่วนพงศาวดาร
จะเป็นการศึกษาเหตุการณ์ในแต่ละรัชกาล เพื่อที่จะอธิบายถึงความสำคัญของพระมหากษัตริย์ต่อ
ความเป็นชาติไทย และเพื่อให้นักเรียนนายร้อยตระหนักถึงพระคุณของพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์
ในการปกป้องชาติและประชาชนให้ได้รับความสุข ซึ่งพบว่าวิชาเหล่านี้ได้มีการพัฒนาขึ้นโดยตลอด
จากการศึกษาเฉพาะประเทศของตน ก็ขยายไปยังทั่วโลก และขยายจากการศึกษาเฉพาะสภาพ
ภูมิศาสตร์ มาเป็นการศึกษาทั้งด้าน การเมือง เศรษฐกิจและสังคมของประเทศนั้น ๆ และ
โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เน้นมาก คือการศึกษาถึงประเทศใกล้เคียง^๒ ทั้งนี้คงเป็นไปเพื่อประโยชน์
ในยามสงคราม ส่วนวิชาภูมิศาสตร์จะมีเนื้อหาที่เป็นพื้นฐานให้ เข้าใจถึงสภาพของสังคมไทยได้ดี
พอสมควร ทั้งในด้านสภาพภูมิศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณี การคมนาคม การค้าขาย สินค้าเข้า
และออก การเก็บภาษีอากรจากประชาชน ตลอดจนทั้งการบริหารงานของกระทรวงต่าง ๆ^๓
ซึ่งความรู้พื้นฐานเหล่านี้จะนำนัก เรียนไปสู่ความ เข้าใจในปัญหาสังคมและประเทศชาติ ส่วน
ความรู้เกี่ยวกับประเทศต่าง ๆ ทั้งจากตำราเรียน และงานแปลจากภาษาต่างประเทศ และการ
ฟังบรรยายของผู้สอน ทำให้นักเรียนนายร้อยมีโลกทัศน์ที่กว้างไกล และนำมาเปรียบเทียบกับ

^๑กรมยุทธศึกษาทหารบก, "คำแถลงหลักสูตร พ.ศ. ๒๔๕๔ กับคำแนะนำวิธีสอนวิชา
ทั่วไปบางวิชาที่สำคัญ" สมุดคำแถลงหลักสูตรกับคำชี้แจงวิธีสอนวิชาบางอย่าง (กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์อักษรนิติ, พ.ศ. ๒๔๕๔), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

^๒หลักสูตรทดลองการสอนวิชาและการฝึกหัดนัก เรียนนายร้อยทหารและนักเรียนนายดาบ
พ.ศ. ๒๔๕๔ (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๑๘-๑๙.

^๓หลักสูตรการสอนวิชาและการฝึกหัดนัก เรียนทหารบกพระพุทธศักราช ๒๔๕๔, หน้า ๑๑.

บ้านเมืองของตน เช่นหลักสูตรวิชาพงศาวดารในช่วง พ.ศ. ๒๔๗๑ ซึ่งจะมีการศึกษาถึง "ความเจริญและความเสื่อมของราชาธิปไตยฝรั่งเศส ความเจริญของรัสเซีย ประวัติของอังกฤษ สหรัฐอเมริกา สมัยนะโปเลียนและศึกษาประวัติศาสตร์ของประเทศฝรั่งเศส จนถึงการปกครองสมัยรีพับลิคครั้งที่ ๓^๑

วิชาทางด้านสังคมศาสตร์ในโรงเรียนนายร้อยได้มีการพัฒนาขึ้นโดยตลอด เท่าเทียมกับวิชาวิทยาศาสตร์ เช่นใน พ.ศ. ๒๔๕๗ ได้มีการกำหนดเรื่องการสอบเข้าเป็นนักเรียนนายร้อยชั้นปฐม ซึ่งนอกจากจะต้องสอบวิชาจรรยา หนังสือไทย ภาษาไทย เลข แล้ว ยังต้องสอบวิชาภูมิศาสตร์ การรักษาตัว และวาดเขียนด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วิชาภูมิศาสตร์ ซึ่งกำหนดความรู้ไว้สูง เช่นต้องมีความรู้เกี่ยวกับ "วิธีปกครองบ้านเมืองในเวลานี้ เช่นรู้ว่าพระเจ้าแผ่นดินคืออะไร กระทรวงต่าง ๆ โรงศาล ทหาร พลตระเวร โรงเรียนมีไว้ทำอะไร สมุหเทศาภิบาล ผู้ว่าราชการเมือง นายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านคืออะไร และราษฎรจะต้องเชื่อฟังคำของหัวหน้าต่าง ๆ นั้นอย่างไร"^๒ ส่วนพงษาวดารนั้นนอกจากจะให้รู้เรื่องพงษาวดารของชาติไทยแล้ว ยังจะต้องรู้เรื่องบ้านเมืองของประเทศใกล้เคียงที่ได้เรียนในวิชาภูมิศาสตร์ และวิธีการปกครองของเขาด้วย รวมทั้งการติดต่อค้าขายกับประเทศไทย^๓ และนักเรียนนายร้อยก็จะได้เรียนรู้ภูมิศาสตร์สยามและอาณาเขตของประเทศที่ใกล้เคียง รวมทั้งรัฐบาล ศาสนา สำนึกครว การหาเลี้ยงชีพ แร่ต่าง ๆ รวมทั้งที่ราบ ภูเขา แม่น้ำที่สำคัญ ๆ และในชั้นสูงขึ้นไป นักเรียนนายร้อยจะได้เรียนรู้ถึงภูมิศาสตร์ของประเทศในเอเชีย และพงษาวดารของประเทศที่ใกล้เคียงกับไทย รวมทั้งประเทศในทวีปยุโรป อเมริกาและแอฟริกา^๔ ส่วนในหลักสูตร พ.ศ. ๒๔๕๔ จะกำหนดให้นักเรียนนายร้อยเรียนภูมิศาสตร์รอบ ๆ โรงเรียนก่อน ต่อจากนั้นก็เอากรุงเทพฯเป็นหลัก แล้วขยายไปรอบ ๆ เช่นการปกครองในกระทรวงต่าง ๆ การแบ่งภาค มณฑล

^๑ กรมยุทธศึกษาทหารบก, ระเบียบการกรมยุทธศึกษาทหารบก พ.ศ. ๒๔๗๑, หน้า ๘๔.

^๒ สำเนาแจ้งความกระทรวงกระลาโหม เรื่องประกาศหลักสูตรสำหรับสอบผู้สมัครเข้าเป็นนักเรียนนายร้อยและนักเรียนนายดาบ พ.ศ. ๒๔๕๗ (ม.ป.ท.,ม.ป.ป.), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

^๔ หลักสูตรทดลองการสอนวิชาและการฝึกหัดนักเรียนนายร้อยทหารและนักเรียนนายดาบ พ.ศ. ๒๔๕๔, ไม่ปรากฏเลขหน้า.

การเก็บผลประโยชน์ การทำมาหากิน สินค้าเข้าและออก เป็นต้น ต่อจากนั้นก็ขยายไปศึกษาเกี่ยวกับประเทศใกล้เคียง ทวีปเอเชียทุกประเทศและต้องเรียนรู้ พม่า ญวน เขมร จีน ญี่ปุ่น และอินเดียอย่างละเอียด ส่วนทวีปยุโรปก็ให้เรียนรู้ประเทศที่มีเกี่ยวข้องกับไทยอย่างละเอียด เช่นอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน รวมทั้งทวีปอเมริกาเหนือ และอเมริกาใต้ เป็นต้น^๑ นักเรียนนายร้อยจึงได้เรียนรู้สิ่งที่จะนำไปใช้ได้จริง ๆ เท่านั้น ดังที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถทรงประทานคำแนะนำไว้ และในการจัดหลักสูตรการศึกษาของโรงเรียนนายร้อยทหารบกในสมัยต่อมา ก็ได้ยึดหลักที่ทรงประทานคำแนะนำนี้ตลอดมา เช่นหลักสูตรวิชาชาติภูมิวิทยา หรือวิชาภูมิศาสตร์ และพงศาวดารใน พ.ศ. ๒๔๗๑ ก็กำหนดให้นักเรียนนายร้อยเรียนรู้ถึงประเทศในภูมิภาคต่าง ๆ เช่นแอฟริกา แคนาดา สหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย และประเทศที่เป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ ส่วนวิชาพงศาวดาร นอกจากจะศึกษาเกี่ยวกับพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ในแต่ละรัชกาลแล้ว ยังกำหนดให้นักเรียนนายร้อยเรียนเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับอังกฤษและฝรั่งเศส เหตุการณ์ในสมัยรัชกาลที่ ๕ รวมทั้งประวัติศาสตร์ของฝรั่งเศส อังกฤษ สหรัฐอเมริกา และรัสเซีย^๒ วิชาด้านสังคมศาสตร์ในโรงเรียนทหารบกจึงได้รับการพัฒนามาโดยตลอด และเป็นการเสริมสร้างโลกทัศน์ของนักเรียนนายร้อยให้กว้างไกล นอกจากนี้เนื้อหาของหลักสูตรซึ่งมีการพัฒนาและก้าวหน้าขึ้นโดยตลอดแล้ว แม้แต่วิธีการเรียนการสอนของวิชาด้านสังคมศาสตร์ก็นับว่าก้าวหน้าอย่างมาก โดยได้มีการกำหนดวิธีการเรียนการสอนไว้อย่างเป็นระเบียบแบบแผนโดยคำนึงถึงความรู้และการนำไปใช้ของนักเรียนนายร้อยเป็นสำคัญ

วิธีการเรียนการสอนที่ได้กำหนดไว้สำหรับการสอนวิชาชาติภูมิวิทยา หรือวิชาพงศาวดาร และภูมิศาสตร์นั้น ที่สำคัญคือ จะเน้นให้นักเรียนนายร้อยรู้จักใช้เหตุผลในการพิจารณาปัญหาต่าง ๆ

^๑หลักสูตรการสอนวิชาและการฝึกหัดนักเรียนทหารบกพระพุทธศักราช ๒๔๕๔, หน้า ๗-๓๓.

^๒กรมยุทธศึกษาทหารบก, ระเบียบการกรมยุทธศึกษาทหารบก พ.ศ. ๒๔๗๑ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เสนาศึกษาและแผ่วิทยาสาสตร์, พ.ศ. ๒๔๗๑), หน้า ๘๔ (พิมพ์แจกในงานพระราชทานกระบี่และรางวัลนักเรียนนายร้อยทหารบก วันที่ ๒๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๑).

ตามหลักวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิชาพงศาวดาร ซึ่งกำหนดว่าเป็นวิชาที่สำคัญสำหรับ "ผู้ที่มีความประสงค์จะศึกษาสรรพวิชาทั้งปวง เพื่อให้มีความรอบรู้ในกิจซึ่งตนจะประกอบในการหาเลี้ยงชีพด้วยความคิด หรือถ้าจะพูดโดยย่อก็ว่าสำหรับบุคคลที่จะหาเลี้ยงชีพโดยการไข่มอง"^๑ และจากการที่มองว่า พงศาวดาร เป็นวิชาที่จำเป็นสำหรับชาติที่มีความเจริญน้อย จะได้ทำการศึกษาถึง ชาติที่ได้สร้างความเจริญขึ้น เพื่อที่จะได้นำมาดำเนินการตามอย่าง ให้ชาติของตนเจริญก้าวหน้าขึ้นด้วยความรู้และความคิดของตนเอง ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัย การได้เห็นเหตุการณ์กว้างขวาง ก็โดยการได้เรียนวิชาพงศาวดาร^๒ ดังนั้น การศึกษาวิชา พงศาวดารจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการทำให้โลกทัศน์ของนักเรียนนายร้อยกว้างไกลออกไปจาก บ้านเมืองของตน แต่สิ่งที่สำคัญที่ได้รับการเน้นมากในการสอนวิชาพงศาวดารคือ "...จะต้อง ให้เด็กมีความรู้ ความเห็น คืบต่ำลงไปถึงกำลังความคิด จริตนิสัยของบรรพบุรุษ ถ้ายังไม่ สำเร็จในข้อนี้ตราบิด ก็แปลว่า เด็กยังไม่ได้ผลแห่งการสอนพงศาวดารอยู่ตรงนั้น"^๓ แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะต้องการให้นักเรียนนายร้อยซาบซึ้งถึงบรรพบุรุษ แต่ก็มิได้ใช้วิธี ให้นักเรียนเรียนรู้แต่สิ่งที่ตั้งงามของบรรพบุรุษแต่เพียงด้านเดียว ดังนั้น จุดมุ่งหมายในการสอน พงศาวดาร จึงต้องการให้นักเรียนนายร้อยมีความรู้ความคิดที่ถูกต้อง และวินิจฉัยได้ถูกต้อง ในเรื่องที่ต้องปฏิบัติต่อผู้อื่น จึงเห็นว่า ครูไม่ควรจะฝึกหัดให้นักเรียนนายร้อยมีจรรยาดี หรือมีความรักชาติจากวิชาพงศาวดารเป็นอันขาด เพราะจะทำให้ใจไม่เที่ยงตรง ดังนั้น ครูจึง ต้องสอนศิษย์ให้รู้ความจริงตามพงศาวดารนั้น เนื่องจาก "ถ้าเราตั้งเข็มไปเฉพาะจรรยาในก การสอน พงศาวดารแล้ว คงพาใจให้หลับตาในสิ่งที่ไม่ดีของชาติ และลืมตา แต่เฉพาะสิ่งที่ดี เท่านั้น หรือหาเหตุอันเป็นความเท็จมากลบเกลื่อนความไม่ดีให้กลับกลายเป็นความดีไปเสีย ถ้าเด็กคนใดถูกฝึกหัดเช่นนี้ ก็คงมีความรักชาติเหมือนกัน แต่เป็นความรักชาติที่เถื่อนหยิ่ง ราม ลึกซึ้ง บางทีถ้าต้องลมปากก็อาจเป็นความเกลียดชังชาติก็ได้ ครูต้องตั้งเข็มว่า จะสอนให้รู้ความจริง

^๑"ตำนานชาติโบราณและชาติคลาสสิก", ยุทธโกษ เล่ม ๓๐ ตอน ๓ (๑ ธันวาคม ๒๔๖๔) : ๑.

^๒เรื่องเดียวกัน.

^๓กรมยุทธศึกษาทหารบก, สมุดคำแถลงหลักสูตรกับคำชี้แจงวิธีสอนวิชาบางอย่าง (กรุงเทพ : โรงพิมพ์อักษรนิติ, พ.ศ. ๒๔๕๔), หน้า ๗๒-๗๓.

ไม่ว่าจริงในสิ่งที่ดี หรือในสิ่งที่ชั่ว"^๑ ดังนั้น สิ่งสำคัญที่สุดของการสอนพงศาวดารให้แก่
นักเรียนนายร้อยก็คือ "ต้องให้รู้จักโดยกระจ่างแจ้งว่าหน้าที่ของตนในการที่เกิดมาเป็นคนไทยคน
หนึ่ง และเกิดมาเป็นลูกผู้ชายคนหนึ่งนั้นด้วย เท่านั้นแหละเป็นข้อใหญ่ใจความของการสอน
พงศาวดาร"^๒ จึงกล่าวได้ว่า นักเรียนนายร้อยได้เรียนรู้สิ่งที่เป็นสภาพการณ์จริง ๆ ของ
บ้านเมือง ทำให้นักเรียนนายร้อยเข้าใจปัญหาของชาติ และรู้สึกเปรียบเทียบกับชาติอื่น ๆ ซึ่ง
ตนได้ศึกษา เนื่องจากในการสอนได้กำหนดให้นักเรียนนายร้อยเรียนวิชาพงศาวดารโดยให้เอา
กรุงสยามเป็นจุดศูนย์กลางแล้วขยายออกไปยังประเทศที่ใกล้เคียงก่อน ต่อจากนั้นจึงขยาย
ออกไปโดยรอบ เช่น ต้องสอนประเทศในทวีปเอเชียก่อน แล้วจึงสอนประเทศในยุโรป เป็นต้น

ส่วนวิชาภูมิศาสตร์ ซึ่งเป็นวิชาสำคัญวิชาหนึ่งที่จะทำให้นักเรียนนายร้อยได้เรียนรู้
เรื่องราวเกี่ยวกับประเทศของตน ประเทศเพื่อนบ้าน และประเทศอื่น ๆ นั้น ทางโรงเรียน
นายร้อยได้กำหนดวิธีการสอนไว้ว่า "...ต้องสอนถึงเมืองเราเองโดยละเอียดถ่องแท้, ยาวญ,
เขมร, มอญ, พม่า, จีน, อินเดีย, ญี่ปุ่น เหล่านี้โดยพิศดารจริง ๆ จะต้องสอน อังกฤษ, ฝรั่งเศส,
เยอรมัน ประเทศรวมในอเมริกาเหล่านี้โดยพิศดารจริง ๆ แต่รัสเซีย, เอเชีย, เอเชีย, เอเชีย
คานาดา, อาหรับ, เปอร์เซีย, ตุรกี, กรีซ, โปรตุเกศ, สเปน, นอร์เว, สเวเดน, เหล่านี้พอสถาน
ประมาณ ประเทศต่าง ๆ ในอาฟริกาพอสังเขป...การเลือกนั้น ถือเอาเกณฑ์การเกี่ยวข้องกับ
เราเป็นประมาณ"^๓ การศึกษาถึงประเทศต่าง ๆ เหล่านี้ จะเน้นในด้าน "การคมนาคม
สมาคม พาณิชยกรรม ภาษาศาสตร์ วัฒนธรรม และการศึกษาเกี่ยวกับชนบทอื่น ๆ..."^๔

จากการศึกษาวิชาทางสังคมศาสตร์ ทั้งประวัติศาสตร์สากล และ พระราช
พงศาวดารแผ่นดินไทย ทำให้นักเรียนนายร้อยมีความเข้าใจในระบอบการปกครองแบบต่าง ๆ
แล้วนำมาเปรียบเทียบกับระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และสามารถมองเห็นผล

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๓-๗๔.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕.

^๓ กรมยุทธศึกษาทหารบก, สมุดคำแถลงหลักสูตรกับคำชี้แจงวิธีสอนบางอย่าง, หน้า
๗๔-๘๐.

^๔ เรื่องเดียวกัน,

แตกต่างกันและโทษของแต่ละระบอบ และปรากฏว่า ใน พ.ศ. ๒๔๗๔ มีนักเรียนนายร้อย
 ลอบเขียนบทความไปลงหนังสือพิมพ์ศรีกรุง ยกย่องการปกครองแบบมีรัฐสภา มีการเลือกตั้งผู้แทน
 ราษฎร เข้าไปมีสิทธิ์มีเสียงในการปกครอง ตลอดจนแปลเรื่องคุก บาสตีลย์ และการกบฏใน
 ประเทศฝรั่งเศส ไปลงหนังสือพิมพ์^๑ เนื้อหาความรู้ที่ผู้ปกครองหวังจะปลูกฝังให้นักเรียน
 นายร้อยมีโลกทัศน์ที่กว้างขวาง เข้าใจปัญหาและสามารถวิเคราะห์ปัญหาได้ กลายเป็นสาเหตุ
 หนึ่งที่ทำให้ นักเรียนนายร้อยซึ่งจะออกไปเป็นทหารอาชีพ เกิดความคิดขัดแย้งต่อผู้นำรัฐในที่สุด

โรงเรียนนายร้อยทหารบก นับเป็นโรงเรียนที่ทันสมัย และมีมาตรฐานการศึกษาสูง
 เนื่องจากได้รับความสนใจจากผู้ปกครองตลอดมา วิทยาการแผนใหม่ของชาติตะวันตกที่เข้ามา
 ในประเทศไทย คือ วิชาวิทยาศาสตร์สาขาต่าง ๆ จะเริ่มต้นได้รับการสั่งสอนและถ่ายทอดที่
 โรงเรียนนายร้อยเป็นแห่งแรก หลักสูตรการศึกษา และเนื้อหาวิชาที่สอนในโรงเรียนนายร้อย
 ทหารบก ก็มีส่วนสำคัญในการกระตุ้นให้นักเรียนนายร้อยสำนึกในการเป็นผู้นำที่จะนำเอา
 ความรู้ไปใช้ในการพัฒนาบ้านเมือง เนื่องจากทหารเป็นผู้มีความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่ก้าวหน้า
 ทันสมัยจึงต้องมีภาระในการเป็นผู้นำการขยายความรู้นี้ไปสู่ราษฎรเพื่อสร้างสรรความเจริญ
 ให้เกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย นักเรียนซึ่งจะออกไปเป็นทหารอาชีพต่อไปจึงเป็นกลุ่มที่มีความพร้อม
 ในการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงในสังคม ซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนในกรณีกฎ ร.ศ. ๑๓๐ ซึ่ง
 ส่วนใหญ่ของคณะนี้สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนนายร้อยทหารบก

^๑สำรวจ กามุจณสิทธิ์, พ.ศ. (ทหารคนสนิท) พระยาทรงสุรเดช (กรุงเทพฯ :
 ประมวลสาส์น, ม.ป.ป.), หน้า ๓๑.

พัฒนาการของหลักสูตรการศึกษาของโรงเรียนเสนาธิการทหารบก (พ.ศ. ๒๔๕๒-๒๔๗๕)

โรงเรียนเสนาธิการทหารบก มีใช้จะผลิตนายทหารสำหรับเพื่อทำหน้าที่ฝ่ายเสนาธิการเท่านั้น หากแต่เป็นการผลิตนายทหารสำหรับให้เป็นผู้นำทัพได้ดีด้วย เป็นการฝึกให้นายทหารฝึกหัดราชการโรงเรียนเสนาธิการทหารบกได้เรียนรู้เป็น "นักปราชญ์การทหาร" ดังนั้นวิชาที่ศึกษาในโรงเรียนเสนาธิการทหารบกจึงมีทั้งวิชาสามัญ วิชาทหาร และการฝึกหัด ซึ่งจะมีตั้งแต่วิชา พีชคณิต เรขาคณิต ตรรกโกณมิติ ภาษาต่างประเทศ ยุทธศาสตร์ ยุทธวิธี บัณฑิต สรรพอาวุธวิธี แผนที่ทหาร ประวัติศาสตร์การสงคราม วิธีปกครองกองทัพบก เสนาธิการกิจการพยาบาล และกฎหมาย รวมทั้งการฝึกหัดต่าง ๆ เป็นต้น^๑ ซึ่งเป็นภาระที่หนักมากสำหรับผู้ศึกษา ซึ่งจะต้องมีความมานะพยายาม และสติปัญญาค่อนข้างดีจึงจะเรียนสำเร็จ^๒ และในการสอนนั้นมีจุดมุ่งหมายให้ "บรรดาครูที่ฝึกหัดสั่งสอนจะต้องรีบพยายามและชวนชวายฝึกหัดสั่งสอนให้เป็นไปตามหลักสูตรได้มากที่สุดที่จะมากได้ แต่ข้อสำคัญครูต้องถือความรู้และความเข้าใจของของนายทหารเป็นใหญ่ เพื่อให้ นายทหารฝึกหัดราชการเหล่านี้มีความรู้ และสามารถทำงานในหน้าที่เสนาธิการ และในหน้าที่นายทหารชั้นสูงได้ และเพื่อฝึกหัดให้นายทหารฝึกหัดราชการมีความคิดแน่นอน รู้จักรับผิดชอบในหน้าที่ได้เป็นใหญ่"^๓

หลักสูตรการศึกษาที่ศึกษาในโรงเรียนเสนาธิการทหารบกนี้ ได้รับการพัฒนาขึ้นโดยตลอด ตั้งแต่ช่วง พ.ศ. ๒๔๕๒-๒๔๗๕ แต่ก็ยังคงวิชาหลัก ๆ ไว้เช่นเดิม คือ วิชาสามัญ จะศึกษาวิชา พีชคณิต เรขาคณิต ตรรกโกณมิติ และภาษาต่างประเทศ วิชาทหารจะศึกษาวิชา

^๑"หลักสูตรทดลองการสอนวิชาและการฝึกหัดนายทหารฝึกหัดราชการกรมเสนาธิการทหารบก" ใน เสนาธิการรำลึก.

^๒"สรุปข้อคิดเห็นเกี่ยวกับหลักสูตรของโรงเรียนเสนาธิการทหารบก" ใน เสนาธิการรำลึก.

^๓"ระเบียบการฝึกหัดนายทหารฝึกหัดราชการกรมเสนาธิการทหารบก พ.ศ. ๒๔๕๕" ใน เสนาธิการรำลึก.

ยุทธวิธี ยุทธศาสตร์ พงศาวดารยุทธศิลป์ วิธีจัดการและการปกครองกองทัพบก สรรพาวุธวิธี บ้อมค่าย แผนที่ทหาร แผนที่ชั้นสูง สุขาภิบาลทหาร กฎหมาย และการฝึกหัด วิชาที่มีการเพิ่มเติมขึ้นจากหลักสูตรในระยะแรก คือ ใน พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้มีการเพิ่มวิชาภาษาต่างประเทศ จาก ภาษาอังกฤษ ภาษาเดิยว มาเพิ่ม ภาษาลาว พม่า และเขมร และในหลักสูตร พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้เพิ่มวิชา ภาษาฝรั่งเศส ขึ้นอีกภาษาหนึ่ง และใน พ.ศ. ๒๔๖๔ ได้มีการดำริที่จะให้เพิ่มการสอนภาษาเยอรมันขึ้นอีกหนึ่งภาษา แต่ก็มิได้เปิดสอน เนื่องจากนักเรียนเสนาธิการ ได้ศึกษาภาษาต่าง ๆ หนักมากแล้ว และนำสังเกตว่า เมื่อความจำเป็นในการเรียนภาษาเหล่านี้ ลดลง ในหลักสูตร พ.ศ. ๒๔๗๓ จึงกำหนดให้นักเรียนเสนาธิการเลือกเรียนภาษาต่างประเทศ ตามใจสมัครภาษาเดียว ซึ่งก็ปรากฏว่า นักเรียนเลือกศึกษาภาษาอังกฤษทั้งชุด^๑ การศึกษา วิชาต่าง ๆ อย่างหลากหลายนี้ทำให้นายทหารมีโลกทัศน์ที่กว้างไกลจากการศึกษา เพราะนักเรียนไม่เพียงแต่จะเรียนรู้เฉพาะกองทัพของประเทศตนเท่านั้น หากแต่จะต้องศึกษาถึงการ จัดกองทัพบกในนานาประเทศอีกด้วย เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน รัสเซีย ญี่ปุ่น และ ประเทศอื่น ๆ เท่าที่ครูผู้สอนจะสามารถค้นคว้ามาสอนได้^๒ วิชาต่าง ๆ ที่เรียนก็เน้นที่จะนำไปใช้ในการปฏิบัติราชการ เช่น นายทหารจะต้องศึกษาถึงวิธีการจัดการปกครองกองทัพบก ของอังกฤษ และฝรั่งเศส ตลอดจนการปกครองกองทัพในเมืองประเทศราชของมหาอำนาจ ทั้งสองประเทศนี้ด้วย^๓ เนื่องจากเขตแดนของประเทศติดต่อกับ เมืองขึ้นของอังกฤษ และ ฝรั่งเศส แม้การศึกษาวิชาภาษาเขมร ก็เห็นว่า เพื่อให้ นายทหารสามารถพูดจากับชนชาติเขมร ได้บ้าง เพื่อจะได้ตามถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการทหารได้^๔ และการศึกษาวิชายุทธวิธี และ

^๑"ชุดที่ ๑๔ พ.ศ. ๒๔๗๓-๒๔๗๔" ใน เสนาธิการรำลึก.

^๒"ระเบียบการคัดเลือกและการฝึกสั่งสอนของนายทหารฝึกหัดราชการกรมยุทธศาสตร์ทหารบก พ.ศ. ๒๔๖๐" ใน เสนาธิการรำลึก.

^๓เรื่องเดียวกัน.

^๔"ผนวกที่ ๔ ระเบียบการคัดเลือกและฝึกสั่งสอนนายทหารฝึกหัดราชการกรมยุทธศาสตร์ทหารบก พ.ศ. ๒๔๖๐" ใน เสนาธิการรำลึก.

ยุทธศาสตร์ ในหลักสูตรสมัยแรกคือ พ.ศ. ๒๔๕๒-๒๔๕๕ จะเน้นให้นายทหารแสดงความเห็นถึงเมืองและตำบลสำคัญ ๆ และลักษณะภูมิประเทศของอินโดจีนฝรั่งเศส พม่า และเมืองขึ้นของอังกฤษที่ติดต่อกับประเทศสยาม ประเทศจีน ซึ่งเกี่ยวกับการวินิจฉัยใคร่ครวญทางยุทธศาสตร์และยุทธวิธี^๑ และหลักสูตร พ.ศ. ๒๔๖๐ ในวิชายุทธศาสตร์ได้กำหนดให้ นายทหารศึกษาภูมิประเทศของจีน และประเทศอื่น ๆ รวมทั้งวิธีการจัดกองทัพบกของประเทศอื่น ๆ ด้วย^๒ วิชายุทธศาสตร์ ยุทธวิธี เป็นวิชาที่สำคัญของนายทหาร ดังนั้น นายทหารจะต้องศึกษาให้มีความรู้กว้างขวาง รู้หลักของวิชานี้โดยแน่นอน และจะต้องมีความชำนาญในหน้าที่ราชการด้วย ครูผู้สอนจึงต้องพยายามสั่งสอนให้ผู้ศึกษาเข้าใจ และต้องตั้งปัญหาให้แก่อยู่เสมอ ๆ วิชาพงศาวดาร ยุทธศิลปะ หรือ ประวัติศาสตร์การสงคราม นอกจากจะเป็นวิชาที่ทำให้นายทหารได้รู้หลักของการกระทำสงครามแล้ว ยังทำให้นายทหารได้เรียนรู้ถึงระเบียบวิธีการปกครองในสมัยต่าง ๆ อีกด้วย ตลอดจนเป็นการ "หัดนิสัยของผู้ศึกษาให้เป็นผู้ใช้ความคิดไตร่ตรองในการที่ได้ไปพบปะข่าวคราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวในการสงคราม ไม่ใช่จำเรื่องได้ และเล่าเรื่องให้ฟังโดยไม่ทราบเหตุผล"^๓ ประกอบกับ การศึกษาในโรงเรียนเสนาธิการทหารบก เน้นวิธีการส่งเสริมความรู้ และความคิดของนายทหาร ทั้งเนื้อหาวิชา และวิธีการสอน ซึ่งจะเน้นให้นายทหารได้ใช้ความคิดประกอบไปด้วยให้มากที่สุด โดยผู้บรรยายและผู้ศึกษาจะต้องมีการสนทนากัน แสดงความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เนื่องจาก "ถ้าแม้ผู้ศึกษาไม่ใช้ความคิดของตนประกอบไปด้วยในเวลาที่ยบรรยายแล้ว ก็ไม่สามารถที่จะเปลี่ยนแปลงความคิดความเห็นของตนให้ดียิ่งขึ้นได้"^๔

^๑"หมวดที่ ๒ หลักสูตรทดลองการสอนวิชาและการฝึกหัดนายทหารฝึกหัดราชการกรมเสนาธิการทหารบก" ใน เสนาธิการรำลึก.

^๒"หมวดที่ ๕ หลักสูตรสำหรับฝึกหัดสั่งสอนวิชาแก่นายทหารฝึกหัดราชการกรมยุทธศาสตร์ทหารบก พ.ศ. ๒๔๖๐" ใน เสนาธิการรำลึก.

^๓"หมวดที่ ๔ ระเบียบการคัดเลือกและฝึกสั่งสอน...."

^๔"คำแนะนำในวิธีบรรยายและฝึกหัดสั่งสอนแก่นายทหารฝึกหัดราชการฝ่ายเสนาธิการณ์"

และมีการส่งเสริมให้นายทหารคิดเรื่องที่จะบรรยายได้ด้วย นอกจากนั้นในการศึกษาวิชาต่าง ๆ เช่น วิชายุทธวิธี ก็กำหนดให้ผู้ศึกษาต้องรู้เรื่องการเป็นไปของข้อบังคับ แบบแผนการฝึกหัดของประเทศใกล้เคียงว่าเขากระทำกันอย่างไร และเขาคำเนินการรบอย่างไร รวมทั้งศึกษาการจัดขบวนรบของนานาประเทศในปัจจุบันอย่างละเอียด จนกระทั่ง นายทหารทุกคนสามารถออกความเห็นได้^๑ เพื่อให้ทหารมีความรู้กว้างขวาง แม้ในวิชากฎหมายก็ได้กำหนดให้นายทหารฝึกหัดราชการที่ศึกษาสำเร็จ สามารถไปเป็นตุลาการในศาลทหารบกได้^๒ ดังนั้น นายทหารที่สำเร็จการศึกษาจึงมีลักษณะที่สมกับเป็น "นักปราชญ์ทางทหาร" อย่างที่ทางราชการได้มุ่งหวัง ซึ่งปรากฏว่า ผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนเสนาธิการทหารบก ได้รับการยอมรับว่ามีวุฒิความรู้ดีกว่านายทหารทั่ว ๆ ไป^๓ และทำให้ทางราชการต้องการที่จะให้นายทหารได้สมัครเข้าศึกษาในโรงเรียนเสนาธิการทหารบกให้มากขึ้น แม้ว่าจะไม่ได้รับตำแหน่งเสนาธิการเมื่อออกจากโรงเรียนแล้วทุกคน แต่ทางราชการก็หวังว่า จะได้ประโยชน์จากนายทหารที่สำเร็จการศึกษา และมีวิชาความรู้ที่รับราชการกรมกองทหารให้มากขึ้น^๔

นอกจากนายทหารฝึกหัดราชการโรงเรียนเสนาธิการทหารบกจะได้รับความรู้จากการบรรยายหรือการศึกษาในชั้นเรียนแล้ว ยังปรากฏว่า ทางโรงเรียนได้พยายามที่จะส่งเสริมความรู้ และความคิดของนักเรียนให้มากขึ้น โดยใน พ.ศ. ๒๔๗๐ กรมยุทธการทหารบกได้ออกหนังสือคู่มือคิดขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายคือ "หนังสือนี้แท้จริง มุ่งเพียงจะให้ เป็นคู่มือแก่นายทหารฝึกหัดราชการ ณ โรงเรียนที่อยู่ในอุ้งความรับผิดชอบ แห่งกรมยุทธการทหารบก เพราะความรู้ใด ๆ ที่ได้รับไป ถ้าไม่มีหลักฐานจะนำมาพิจารณาในเวลาว่างการงานได้บ้าง ความรู้นั้น ๆ ก็จะพลัน

^๑ "หลักสูตรสำหรับสั่งสอนนายทหารฝึกหัดราชการในโรงเรียนการฝ่ายเสนาธิการณ์"

(ม.ป.ป., ม.ป.ท.)

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐.

^๓ กจข ร. ๗ ก. ๑/๒๓ เรื่องสร้างเข็มเสนาธิปไตยให้แก่ทหารที่สอบไล่เสนาธิการทหารบกได้ (๓๐ มี.ค. ๒๔๗๐-๗ เม.ย. ๒๔๗๑.)

^๔ เรื่องเดียวกัน.

เสื่อมทราม และสูญหายไปทุกที"^๑ หนังสือคู่มือคิดจะลงบทความต่าง ๆ เกี่ยวกับวิทยาการทางทหาร และเรื่องแปลจากภาษาต่างประเทศ รวมทั้งตำราการสอนในโรงเรียนด้วย อันเป็นการปลูกฝังให้นักเรียนมีความคิดที่ก้าวหน้า และรอบรู้ในวิทยาการด้านการทหารอย่างลึกซึ้ง จากหนังสือคู่มือคิดนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึง วิธีสอน และการปลูกฝังความคิดแก่ นักเรียนนายทหาร เช่น การชื่นชมความเจริญก้าวหน้าของประเทศญี่ปุ่น ว่าเป็นเรื่องที่ทหารควรจะสนใจ เพื่อที่จะเลียนแบบญี่ปุ่น เพราะ "ญี่ปุ่นเป็นชาติตะวันออกเหมือนกัน และก่อร่างสร้างตัวในระยะเวลาที่ใกล้ ๆ กับเรา แต่เขาได้เจริญรวดเร็วทันหัน จนบัดนี้เป็นมหาประเทศและมหาประเทศทั้งหลายย่อมเกรงใจญี่ปุ่น"^๒ โดยเห็นว่า ประเทศไทยจะต้องสร้างนิสัยความเป็นนักรบ เช่นเดียวกับญี่ปุ่นโดยต้องปลูกให้ทุกคน "รักษา ศาสนา พระมหากษัตริย์ และบ้านเกิดเมืองมารดร"^๓ ซึ่งความคิดในการชื่นชมญี่ปุ่นนี้เป็นไปอย่างแพร่หลายในหมู่นายทหารไทย ซึ่งมักจะนำความเจริญของญี่ปุ่นมาเปรียบเทียบกับไทยอยู่เสมอ

จากหนังสือคู่มือคิดของโรงเรียนเสนาธิการทหารบกนี้ พบว่าได้พยายามแทรกความรู้เกี่ยวกับทางด้านการปกครอง และระบอบการปกครองลงในบทความ หรือตำราทางการทหารอยู่เสมอ เช่น ใน ตำรายุทธศาสตร์ ซึ่งเป็นวิชาที่สำคัญสำหรับทหาร เพราะวิชายุทธศาสตร์ "เป็นเครื่องปรุงความคิด เพื่อรักษาอิสสรภาพ"^๔ จึงเป็นวิชาที่จะฝึกฝนให้นายทหารมีความคิดที่ลึกซึ้ง เพราะ "นักรบผู้ใดขาดองค์การ ศึกษาในวิชาอันเป็นเครื่องบำรุงตน ก็จัดได้ว่าผู้นั้นเป็นนักรบเพียงแต่ในนาม หาใช่ผู้ที่เหมาะสมควรจะยกย่องว่าเป็นนักรบที่แท้ไม่"^๕ วิชายุทธศาสตร์

^๑"คำนำของเจ้ากรมยุทธการทหารบก", หนังสือคู่มือคิด ๑ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๐, ไม่ปรากฏเลขหน้า.

^๒"คำนำของเจ้ากรมยุทธการทหารบก", หนังสือคู่มือคิด ฉบับที่ ๔ ๑๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๐.

^๓เรื่องเดียวกัน.

^๔กรมยุทธการทหารบก "ตำรายุทธศาสตร์", หนังสือคู่มือคิดฉบับพิเศษ วันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๔๕๐ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์หนังสือพิมพ์ไทย), หน้า ค.

^๕เรื่องเดียวกัน, หน้า ก.

จึงเป็นวิชาหนึ่งที่ทำให้ความรู้อย่างกว้างขวางแก่นายทหารนักเรียนมีเพียงแต่ด้านการยุทธเท่านั้น หากแต่ยังได้อธิบายถึงระบอบการปกครองอีกด้วย เช่น อธิบายถึงระบอบการปกครองในปัจจุบัน ว่า มีการปกครองแบบราชาธิปไตย และประชาธิปไตย แม้ว่าจะมิได้มีการอธิบายลงไปถึงรายละเอียดของทั้งสองระบอบนี้ก็ตาม แต่ก็ เป็นที่น่าสังเกตว่า ได้มีการเน้นว่า

การร่วมความคิดกันหลายคน เป็นหมู่คณะพิจารณาการอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น ย่อมจะนำมาซึ่งความรอบคอบสุขุมดีกว่าที่จะพิจารณาโดยบุคคลคนเดียว... การอำนวยการของรัฐบาลก็เป็นฉันทัน ในเวลาปรกติเหมาะแก่การที่จะใช้วิธีการอำนวยการด้วยคณะ เพราะในยามนั้น เหตุการณ์ไม่เร่งร้อนค่อยพิจารณา และค่อยกระทำไป การงานก็ย่อมบังเกิดผลสูง แต่ในยามสงครามผิดกันมากไม่มี เวลาที่จะนั่งพิจารณาโต้เถียงกันเลย การทุกอย่างต้องการตกลงใจโดยรวดเร็ว และปฏิบัติไปทันทีเสมอ... จึงชอบที่จะให้คน ๆ เดียวอำนวยการโดยใช้ ความรับผิดชอบอย่างเต็มที่^๑

นอกจากนั้นยังได้อธิบายว่า "รัฐบาล" ที่เหมาะแก่ ยามสงครามคือ ราชาธิปไตย และย้ำว่า "การอำนวยการนำชาติในยามสงครามด้วยคน ๆ เดียวนี้ จะเป็นไปได้ดีและมีผลงอกงาม ก็ต่อเมื่อภารกิจทั้งปวงไม่มีมากกว่า เซอร์ความสามารถของบุคคลคนเดียวไป"^๒

จากการศึกษาระบบการศึกษาและหลักสูตรการศึกษาของโรงเรียนนายร้อยทหารบก และโรงเรียนเสนาธิการทหารบกแล้ว จะเห็นว่า กลุ่มทหารอาชีพ มิใช่จะเรียนรู้เฉพาะยุทธวิธี และวิชาการเฉพาะของทหารเท่านั้น หากแต่ทหารยังต้องมี ประสบการณ์เกี่ยวกับความเป็นไปของประเทศเพื่อนบ้านด้วย ทั้งจากการศึกษาวิชาภูมิศาสตร์ ในโรงเรียนนายร้อย และวิชาการปกครองกองทัพบกในโรงเรียนเสนาธิการทหารบก ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์ในการเตรียมกำลังพล และความพร้อมของกองทัพในการเผชิญกับการ รุกรานจากภายนอกได้ทันกาล ทำให้ทหารอาชีพมีประสบการณ์ที่กว้างไกล มองเห็นปัญหาของ ชาติ มีความสำนึกทางการเมือง ซึ่งเป็นผลมาจากระบบการศึกษาของทหารเอง และจาก

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๗.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๘.

การเรียนการสอนในชั้นเรียน รวมทั้งจากหนังสือวิชาการของทหารเองด้วย เนื้อหาความรู้ของหลักสูตรการศึกษาในโรงเรียนนายทหารจะสะท้อนให้เห็นถึงความคิดทางสังคม และการเมืองของกลุ่มนายทหาร^๑ คือความรู้วิทยาการธรรมชาติ ได้แก่ คณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ ซึ่งจำเป็นสำหรับนายทหารผู้ฝึกหัดการใช้อาวุธซึ่งเป็นเครื่องมือทางการรบอันเกิดจากความรู้ทางวิทยาศาสตร์ แม้แต่ความรู้ทางยุทธศาสตร์ก็ยังคงอาศัยกฎธรรมชาติ เช่น ความรู้ในทางเทคนิคการทหารต่าง ๆ และที่สำคัญคือ ความรู้ทางสังคม ซึ่งได้แก่วิชาทางสังคมศาสตร์ต่าง ๆ ซึ่งจะสร้างกรอบความคิดทางสังคมให้ทหารได้เข้าใจแนวความคิดเรื่องชาติ และความสัมพันธ์ที่ตนพึงมีต่อชาติ ทหารสามารถสร้างกรอบความคิดที่เป็นวิทยาศาสตร์ และมีกรอบความคิดทางสังคมที่กำหนดให้ทหารตระหนักในภาระหน้าที่อันยิ่งใหญ่ที่ตนพึงมีต่อชาติ คือการสร้างความสำเร็จ ความเข้มแข็งให้แก่บ้านเมืองด้วยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ โดยปฏิบัติตนตามผู้นำทางการทหาร คือ พระมหากษัตริย์ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงกำหนดให้การเรียนการสอนในโรงเรียนนายร้อยทหารบก และโรงเรียนเสนาธิการทหารบก อันเป็นสถานศึกษาที่สำคัญของฝ่ายทหารบก เน้นการพัฒนาความคิดของนายทหารให้รู้จักการไตร่ตรอง เปรียบเทียบจากเหตุการณ์ที่เป็นจริง และรู้จักการค้นคว้า ทำให้นายทหารอาชีพ ซึ่งเป็นทหารรุ่นใหม่มีลักษณะของผู้นำปัญญาชนที่รับรู้ข่าวสารจากเหตุการณ์โลก และเริ่มพิจารณาความเป็นจริงของประเทศตามภาระหน้าที่ของตนตามที่ได้รับมอบหมาย และปลูกฝังอบรมมา ด้วยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ทหารอาชีพบางคนจึงเริ่มเข้าใจปัญหาของประเทศ ดังนั้น เมื่อเกิดกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ และเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ทหารทั้งสองกลุ่มนี้ จะเป็นผลผลิตของโรงเรียนนายร้อยทหารบก รวมทั้งโรงเรียนเสนาธิการทหารบกโดยตรง เป็นการชี้ให้เห็นถึง บทบาทและอิทธิพลของระบบการศึกษาในโรงเรียนนายทหารที่มีต่อความคิดของทหารอาชีพ พัฒนาการทางความคิด และประสบการณ์ของนายทหารจะเริ่มต้นในโรงเรียนนายร้อย ซึ่งได้พัฒนาแนวคิดของนักเรียนนายร้อยจนกลายเป็นอุดมการณ์ทางสังคมที่ทำให้ทหารเห็นปัญหาของบ้านเมือง และเกิดความคิดขัดแย้งต่ออำนาจรัฐได้^๒

^๑ วารุณี โอสถารมย์, "การศึกษาในสังคมไทย...", หน้า ๓๓๗-๓๓๘.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔๕.

การอบรมสั่งสอนและการปลูกฝังความคิดให้แก่นักเรียนนายร้อย

นอกจากหลักสูตรการศึกษาของทหารที่จะเป็นการสร้างจิตสำนึกทางการเมือง และสร้างโลกทัศน์อย่างกว้างขวางให้แก่ทหารแล้ว สิ่งที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อความคิดของทหาร คือ การอบรมสั่งสอนเพื่อปลูกฝังความคิด ทั้งในสถาบันการศึกษาของทหาร และภายในกรมกอง ซึ่งจะทำให้ทหารมีรูปแบบความคิดไปในทางเดียวกัน

การอบรมสั่งสอนและการปลูกฝังความคิดให้แก่ทหารอาชีพในกองทัพบก ที่สำคัญและได้ผลที่สุด คือการเริ่มอบรมตั้งแต่เป็นนักเรียนนายร้อยโดยตอกย้ำให้สำนึกในภาระหน้าที่อันพึงมีต่อชาติ การอบรมสั่งสอนจะผ่านการฝึกทหาร และผ่านการสอนวิชาต่าง ๆ รวมทั้งการฝึกฝนด้านระเบียบวินัยอย่างเข้มงวด การฝึกหัดวิชาทหารได้ผลในแง่ของการฝึกลักษณะทหารให้มีความเชื่อฟัง การฝึกทำมือเปล่า เช่น ท่าตรง ซึ่งเป็นท่าหลักของทหาร ขวาทัน ข้ายัน เดิน รุ่งเป็นบุคคล เป็นพวก เป็นหมู่ เป็นหมวด เป็นการฝึกให้นักเรียนนายร้อยมีความเชื่อฟังเคารพผู้บังคับบัญชา พร้อมกับเพิ่มความแข็งแรงของร่างกาย แต่ได้ผลทางจิตใจมากกว่า คือความ เชื่อถือในคำสั่งฟังคำสั่งโดยไม่ลังเล การที่นักเรียนนายร้อยใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในโรงเรียนนายร้อยมาตั้งแต่เริ่มต้น จะทำให้นักเรียนนายร้อยถูกขัดเกลาให้เชื่อฟังคำสั่งผู้บังคับบัญชาจนเป็นนิสัยที่เคยชิน รักระเบียบแบบแผน ประเพณีทหาร มีวินัย มีความสามัคคีกลมเกลียวกัน สิ่งเหล่านี้จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับนักเรียนนายร้อย ซึ่งจะออกไปเป็นทหารอาชีพต่อไป

สำรวจ กาญจนสิทธิ์, ท.ส. (ทหารคนสนิท) พระยาทรงสุรเดช (กรุงเทพฯ : ประมวลสาส์น, ม.ป.ป.), หน้า ๒.

การอบรมสั่งสอนในโรงเรียนนายร้อยจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการปลูกฝังความคิดให้แก่ทหารอาชีพให้มีความคิดที่คล้ายคลึงกัน เป็นแนวเดียวกัน และที่สำคัญคือ การตระหนักในภาระหน้าที่ของตนที่มีต่อชาติและประชาชน และความจงรักภักดีที่มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งแม้ว่าหลังจากเกิดกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ แล้วก็ตาม ทางโรงเรียนนายร้อยก็ยังคงพยายาม เน้นถึงคุณสมบัติข้อนี้ของนักเรียนนายร้อยเสมอมา ตลอดจนถึงภารกิจของโรงเรียนนายร้อยว่าเป็นสถานที่สำหรับ "ปลูกฝังความจงรักภักดีในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท บรรดาผู้ที่รับราชการหรือศึกษาอยู่ในโรงเรียนทหารก็ย่อมพร้อมอยู่เสมอที่จะสละโลหิตหยดที่สุด เพื่อรักษาพระเกียรติยศและพระบรมเดชานุภาพ"

ในการสั่งสอนอบรมนักเรียนนายร้อยนั้น แนวความคิดที่สำคัญที่ทางราชการ เน้นมากที่สุด มี ๒ ประการคือ การเน้นความคิดแบบทหารนิยม และความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ซึ่งตรงกับความรักชาติบ้านเกิดเมืองนอนในความหมายของทหาร ซึ่งทำให้การอบรมสั่งสอนต่าง ๆ จะมุ่งไปที่สิ่งนี้เป็นสำคัญ

การปลูกฝังความคิดแบบทหารนิยม

ทหารนิยมในที่นี้หมายถึง การเน้นถึงความสำคัญแห่งวิชาชีพทหารว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อบ้านเมือง นักเรียนนายร้อยทุกคนจะได้รับการสั่งสอนให้สำนึกในความสำคัญแห่งวิชาชีพของตน และภาคภูมิใจในวิชาชีพทหาร ซึ่ง "ได้รับความฝึกฝนเล่าเรียนเป็นวิชาชีพมาเฉพาะ และได้

"คำกราบบังคมทูลของเสนาธิการทหารบก ในวันฉลองเสลโหล์หลวงที่โรงเรียนนายร้อย ณ วันที่ ๕ มกราคม ๒๔๖๑," พระบรมราชาวาทพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๖ พระราชทานแก่ทหารในกองทัพสยาม (ม.ป.ท., ๒๔๖๓), หน้า ๗๖.(ม.จ.หญิงขลิบลือภาส ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พิมพ์บำเพ็ญกุศลสนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ งานพระเมรุทองสนามหลวง).

ปลงในหน้าที่เฉพาะการอันนี้ แม้ชีวิตและเลือดเนื้อก็ได้ปลงใจสละแล้ว"^๑ การปลูกฝังความคิดแบบทหารนิยมได้รับการเน้นในการสอนทหารทุกระดับทั้งในโรงเรียนนายร้อย โรงเรียนเสนาธิการ ทหารบก และทหารกองประจำการ โดยการชี้ให้เห็นว่า กำลังและอำนาจของบ้านเมืองย่อมบังเกิดขึ้นด้วย กำลังและอำนาจของกองทัพ และจะอาศัยสิ่งใดรักษาสันติภาพได้ดีกว่ากองทัพไม่มีอีกแล้ว^๒ กองทัพจึงมีความสำคัญต่อประเทศชาติอย่างมาก ถึงขนาดกำหนดความเป็นไปของชาติได้ ถ้ากองทัพดีจะเป็นประโยชน์ต่อชาติ เพราะกองทัพจะเป็นผู้พิทักษ์รักษาอิสรภาพของชาติ แต่ถ้ากองทัพชั่ว ก็จะเป็นลูกค้อนที่ถ่วงความเจริญของชาติ^๓ ทหารจึงยึดมั่นอยู่ในจิตสำนึกที่ว่า

"...ทหารย่อมเป็นสิ่งสำคัญ สำหรับที่จะป้องกันรักษาพระราชอาณาเขต และเป็นเหตุที่จะให้อำนาจบ้านเมืองกว้างขวางมั่นคงยิ่งขึ้น...กองทัพทั้งปวงเป็นผู้มีความชอบอยู่เนื่องนิตย์ เพราะเป็นผู้ที่ทำให้มีความสงบเรียบร้อยแก่บ้านเมือง...หน้าที่ซึ่งได้รับราชการอยู่บัดนี้เป็นหน้าที่อันสำคัญยิ่งใหญ่ว่า คือ ได้รับความสงบเรียบร้อยแก่บ้านเมืองของตน..."^๔

^๑จอมพลพระเจ้าฟ้าง่าง เจ้าฟ้านครสวรรค์พรินิต, "กระแสพระโอวาทของจอมพลพระเจ้าฟ้าง่าง เจ้าฟ้านครสวรรค์พรินิต ผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร พระราชทานแก่นักเรียนทำการนายร้อยในวันพระราชทานกระบี่ วันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๓," เสนาศึกษาและแผ่วิทยาศาสตร์ ๑๔ (พฤษภาคม ๒๔๗๔), หน้า ค.

^๒นายพันเอก พระภูวนารถนฤบาล, ตำราพิชัยสงครามเล่ม ๑ (ยุทธศาสตร์) (กรมเสนาธิการทหารบก, ร.ศ. ๑๓๑), หน้า ๒ และ กรมยุทธการทหารบก, หนังสือคู่มือฉบับพิเศษ วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๐ เรื่อง "ตำรายุทธศาสตร์" (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์หนังสือพิมพ์ไทย, ๒๔๗๐), หน้า ก.

^๓กรมยุทธการทหารบก, หนังสือคู่มือฉบับพิเศษ..., หน้า ๒๒.

^๔"พระบรมราชาโฆวาทเมื่อพระราชทานธงประจำกอง (พ.ศ. ๒๔๓๔)," พระบรมราชาโฆวาทพระราชทานทหาร, หน้า ๑๑-๑๒.

ด้วยเหตุที่หน้าที่ของทหารเป็นหน้าที่สำคัญในการปกป้องพระมหากษัตริย์และประเทศชาติ ทหารของชาติจึงได้รับการอบรมให้ตระหนักว่า "กองทัพนั้นเป็นคู่ชีวิต ร่วมทุกข์สุขกับชาติของตน แลเปรียบเสมอประหนึ่งเป็นพาคือแขนของบ้านเมือง ซึ่งมีความสัมพันธ์เกิดขึ้นในระหว่างกองทัพกับชาติ ผูกต่อเนื่องอยู่ตัวกันและกัน"^๑ การอบรมสั่งสอนเช่นนี้ เป็นการปลูกฝังความคิดให้แก่ทหารว่า ทหารเป็นวิชาชีพที่สำคัญที่สุด ชาติจะเจริญหรือตกต่ำก็อยู่ที่กองทัพหรือแม้แต่ในการสงครามเอง ถ้าหากกองทัพได้ชัยชนะในการสงครามแล้ว ชาติก็จะมีเกียรติยศรุ่งเรือง เพราะ "ความรุ่งเรืองของทหารนั้น เป็นตระกูลเกียรติยศแก่ชาติแลประเทศ"^๒ ทหารจึงสรุปว่า การทหารมีความสำคัญกว่าอาชีพใด เป็นราชการที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นราชการส่วนหนึ่งที่นำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ประเทศ^๓ ความรู้สึกถึงความสำคัญแห่งหมู่คณะของตน เป็นความรู้สึกที่ได้รับการปลูกฝังจนเข้าไปอยู่ในจิตสำนึกของทหารสืบเนื่องตลอดมาจนทหารสรุปว่าตนคือ "ชนกของชาติ" เพราะเป็นผู้พิทักษ์รักษาคนทั้งชาติให้ดำรงสันติสุขอิสรภาพได้จนทุกวันนี้^๔ ดังนั้น อิสรภาพและเกียรติยศของแผ่นดิน จึงอยู่ในเงื้อมมือของทหาร ซึ่งเป็น "พาคือแขนของประเทศบ้านเมือง"^๕ และผู้เป็นทหารก็ได้กระทำกิจการอันเป็น

^๑ นายพันเอกพระสารสาสน์พลขันธ์, สมุดยุทธวินัยศึกษา คือแบบแผนลิขาททหาร ตอนที่ ๑ มโนธรรมศึกษา (ฝึกฝนใจ) (ม.ป.ท., ร.ศ. ๑๒๓), หน้า ๖-๗

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

^๓ ทจช. ร. ๗ ก. ๑/๒๗ กระแสพระบรมราชาชาวาทพระราชนานในการพิธีกระทำสัตย์สาบาลต่อธงไชยเฉลิมพลของทหารในกรุงเทพฯ วันที่ ๒๐ ตุลาคม พระพุทธศักราช ๒๔๗๔.

^๔ พ.พันธุ์เสนา, "ชาติสร้างขึ้นด้วยเลือดเนื้อของทหาร," เสนาศึกษาและแผ่วิทยาศาสตร์ ๑๖ (กรกฎาคม ๒๔๗๔) : ๑๒๒.

^๕ นายพันเอกพระสารสาสน์, สมุดยุทธวินัยศึกษา, หน้า ๒๖-๒๗.

คุณแก่ชาติเสมอผู้บรรพชาได้กระทำการอันเป็นบุญคุณต่อพระศาสนา คือ "ผู้บวชในเพศทหารนี้ได้กระทำการบุญนิยกรม ต่อพระมหากษัตริย์แลชาติบ้านเมืองของตน..."^๑

ทหารของชาติทุกคนจะได้รับการอบรมสั่งสอนให้ตระหนักว่า ไม่มีพลังใดจะยิ่งใหญ่เท่ากับพลังของทหาร และในบรรดากำลังปราบปรามซึ่งเป็นเครื่องมือของรัฐบาลแล้ว ไม่มีพวกใดเป็นปึกแผ่น และพร้อมเพรียงเท่ากำลังทหาร ถ้าหากไม่มีทหารแล้วบ้านเมืองก็ไม่สามารถจะตั้งอยู่ได้ เพราะจะมีข้าศึกมาย่ำยี และพวกผู้ร้ายต่างจะทำให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อน "ตำรวจภูธรก็ดีถ้าไม่มีทหารหนุนอยู่ข้างหลังแล้วก็จะปราบปรามไม่ได้ เพราะมีกำลังพอแต่จะปราบโจรผู้ร้าย ซึ่งเป็นจำนวนน้อยเท่านั้น"^๒ ราชการทหารจึงเป็นงานหนัก ยากลำบากและต้องเสี่ยงต่อชีวิต ผู้เป็นทหารจึงมีเกียรติยศ และชื่อเสียงยิ่งกว่างานอื่น ๆ ทุกอย่าง เพราะทหารมีความรับผิดชอบสูงกว่าอาชีพอื่น ๆ นับแต่นายทหารยศร้อยตรีขึ้นไป ซึ่งจะต้องมีหน้าที่รับผิดชอบต่อการรักษาพระบรมเดชานุภาพ และความเป็นไทยของบ้านเมืองนั่นคือ การสรุปว่า ทหารมีภาระหน้าที่อันยิ่งใหญ่ในการปกป้องชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์^๓ ทหารจะถูกสั่งสอนให้มีความรับผิดชอบต่อประชาชน ดูแลทุกข์สุขของประชาชน โดยสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถทรงกำชับว่า ทหารจะต้องไม่ทำให้ราษฎรเดือดร้อน "ให้ตั้งใจเสมอว่า เราทำอะไรต้องทำเพื่อความ

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

^๒ สมุดคู่มือในการสอนทหาร พ.ศ. ๒๔๕๖, พิมพ์ครั้งที่ ๒. (ม.ป.ท., ๒๕๖๐), หน้า ๑๔.

^๓ "กระแสพระโอวาทของเสนาบดีกระทรวงกลาโหม พระราชทานแก่นักเรียนทำการนายร้อยและนักเรียนทำการนายดาบ เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๗๐ ณ ศาลาว่าการกลาโหม," ยุทธโภษ' ๓ (๑ กันยายน ๒๔๗๐) : ๘๘๘.

สะดวกแก่ราษฎรทั้งสิ้น ไม่ใช่สะดวกแก่ตัวเองเป็นอันขาด"^๑ การสั่งสอนอบรมให้ทหารกระทำหน้าที่ ซึ่งนอกเหนือไปจากการป้องกันประเทศเช่นนี้ นอกจากจะทำให้ทหารตระหนักในความสำคัญของวิชาชีพของตนยิ่งขึ้นแล้ว ยังทำให้ทหารสำนึกถึงความรับผิดชอบของตนที่มีต่อความทุกข์สุขของราษฎร และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อสำเร็จการศึกษาออกไปเป็นนายทหาร และได้ไปสัมผัสชีวิตของประชาชนในหัว เมืองต่าง ๆ ทั่วประเทศ ยิ่งทำให้ทหารเข้าใจปัญหาของประชาชนสนใจปัญหาของชาติและประชาชน เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น ทหารก็จะเกิดความสำนึกว่าเป็นหน้าที่ของตนที่จะช่วยบำบัดทุกข์ บำรุงสุขให้แก่ประชาชน เพราะทหารมีขึ้นไว้สำหรับช่วยระงับความทุกข์ของราษฎร^๒ แม้ว่าหน้าที่นี้จะได้รับการเน้นถึงความสำคัญน้อยกว่าการปกป้องพระมหากษัตริย์ก็ตาม

นอกจากนั้น สิ่งที่ทำให้การปลูกฝังความคิดแบบทหารนิยมยังลึกลงไปในจิตใจของทหารทุกคนในกองทัพคือ การที่องค์พระประมุขของชาติทุกพระองค์ทรงยอมรับถึงความสำคัญของทหารที่มีต่อชาติ จึงทรงไว้วางพระราชพฤทัยให้เป็นผู้ถืออาวุธเพื่อปกป้องชาติ ศาสนา และบ้านเมือง^๓ รัชกาลที่ ๕ ทรงมีพระราชดำริว่า การบำรุงกองทัพเป็นเรื่องจำเป็น เพราะนอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อฝ่ายทหารแล้ว ยังเป็นประโยชน์ต่อความสุขของราษฎร และต่ออิสรภาพของชาติบ้านเมืองด้วย ทำให้ทหารของชาติดีใจอยู่เสมอว่า การพัฒนากองทัพคือการพัฒนาชาตินั่นเอง

^๑ สมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ "หน้าที่ของบุคคลซึ่งมีต่อชาติ," กระแสพระดำรัสและคำชี้แจงของจอมพลสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ (ม.ป.ท., ๒๔๖๓), หน้า ๑๙. (พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ทรงสร้างเพื่ออุทิศส่วนกุศลที่นิพนธ์ตามแต่สมเด็จพระบรมชนกนาถ เนื่องในงานพระเมรุท้องสนามหลวง กันยายน ๒๔๖๓).

^๒ สมุดสอนทหาร ศักดิ์ราช ๒๔๕๕, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (ม.ป.ท., ๒๔๕๖), หน้า ๒๕.

^๓ "พระราชดำรัสตอบกรมทหารบก (เมื่อนำพระคธาจอมพลทูลเกล้าฯ ถวาย)" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๐ วันที่ ๒๙ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๒ หน้า ๖๐๕.

แม้รัชกาลที่ ๖ และรัชกาลที่ ๗ เอง ก็ทรงแสดงให้เห็นว่า ทรงเห็นความสำคัญของทหาร "ชาติไทยเราเห็นจะมีที่หวังได้ว่าจะมีความเจริญเพราะเด็กพวกนี้ไม่ใช่หรือที่จะเป็นผู้บำรุงชาติของเราต่อไป"^๑ และทรงให้ความสำคัญแก่วิชาชีพทหารว่า "...เพื่อที่จะได้ฝากอิสรภาพแห่งชาติไทยไว้ในมือแห่งทหาร"^๒ และรัชกาลที่ ๗ เองก็ทรงเน้นให้นักเรียนนายร้อยเห็นความสำคัญของตนในฐานะที่ราชการทหารเป็นราชการที่สำคัญที่สุด เป็นข้าราชการที่เหนื่อยยากมากกว่าอาชีพอื่น ซึ่งทหารต้องภูมิใจที่ทหาร "เป็นกำลังของบ้านเมืองแท้ ๆ ที่จะนำประโยชน์มาสู่บ้านเมืองแท้จริง"^๓ ทหารอาชีพจึงตระหนักในความสำคัญของวิชาชีพของตนเสมอมา และถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในบ้านเมือง

การปลูกฝังความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์

การสอนให้ทหารจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ นับว่าเป็นลักษณะที่เด่นที่สุดขององค์กรทหาร ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งเพราะทหารเป็นผู้ถืออาวุธ ซึ่งเป็นฐานแห่งพลังอำนาจที่สำคัญ ดังนั้นการก่อตั้งกองทัพประจำการขึ้นมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ จึงได้มีการกำหนดภาระหน้าที่ของกองทัพไว้ว่า

^๑"พระราชดำรัสตอบเนื่องในการเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานรางวัลประจำปี และฉลองเสลโหลหลวง ณ โรงเรียนนายร้อยทหารบก ๕ มกราคม ๒๔๖๑," พระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๖ พระราชทานแก่ทหารในกองทัพบกสยาม (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๕๗. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันเอกพระยาราชาวัลภาณุลิขิต ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม ๒๐ ธันวาคม ๒๔๙๖).

^๒"พระราชดำรัสตอบทหารบกในคราวทูลเกล้าฯ ถวายเครื่องยศจอมพลทหารบกที่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ณ วันที่ ๒ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๙" พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ๒๔๗๒, หน้า ๕.

(พิมพ์โดยได้รับพระบรมราชานุญาตในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุขเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ณ พระเมรุท้องสนามหลวง ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๔๗๒).

^๓พระบรมราโชวาทรัชกาลที่ ๗ พระราชทานแก่นักเรียนนายร้อย ณ โรงเรียนนายร้อยทหารบก" ใน อนุสรณ์นายทหารสัญญาบัตรรุ่น ๒๔๖๔ รับราชการครบ ๒๕ ปีบริบูรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเชชม, ๒๔๙๔), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

ความมุ่งหมายที่จัดตั้งกองทัพบกขึ้นไว้นั้น สำหรับเพื่อป้องกันรักษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ปราศจากข้าศึกศัตรู ซึ่งจะมีมากทั้งภายในและภายนอก สำหรับป้องกันรักษาพระราชอาณาจักรให้ดำรงอยู่ในอิสรภาพ และความสงบราบคาบตามพระราชกำหนดกฎหมายอยู่เป็นนิตย์^๑

ดังนั้น ธรรมเนียมแรกที่ทหารจะต้องยึดถือคือความกตัญญู โดยกำหนดให้ทหารกตัญญูทเวที่มีความซื่อสัตย์ จงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา ถิ่นฐานบ้านเมือง ซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นประธาน^๒ และรัชกาลที่ ๖ ก็ทรงย้ำว่า "ทหารย่อมมีหน้าที่สำคัญที่จะต้องนับถือชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ ผู้ปกครองบำรุงเลี้ยงคนเป็นใหญ่กว่าสิ่งทั้งปวง"^๓ และเมื่อภายหลังเหตุการณ์กบฏ ร.ศ. ๑๓๐ พบว่าทางราชการได้พยายามย่ำถึงภาระหน้าที่เหล่านี้มากยิ่งขึ้น แต่ขณะเดียวกันก็พบว่าการพูดให้เกียรติทหารของชาติ ในฐานะผู้พิทักษ์พระมหากษัตริย์ ชาติ ศาสนาและบ้านเกิดเมืองมารดรได้แปรเปลี่ยนไปโดยมีการย่ำหน้าที่ของทหารในการปกป้อง พระมหากษัตริย์ ชาติ และศาสนา เพราะเหตุว่า "ทหารย่อมเป็นข้าในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสมอกันหมด"^๔ แม้ในสมัยรัชกาลที่ ๗ ทางราชการก็พยายามปลูกฝังความคิดที่ว่า ทหารมีหน้าที่สำคัญที่สุดคือ ระวังรักษาพระองค์ และพระบรมเดชานุภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว^๕

^๑ สมุดสอนทหาร, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรนิติ, ร.ศ. ๑๒๗), หน้า ๕.

^๒ นายพันเอกพระสารสาสน์พลขันธ์, สมุดยุทธวิธีศึกษา, หน้า ๒๑.

^๓ "พระราชดำรัสตอบทรงรับเครื่องยศตำแหน่งผู้บังคับการพิเศษของกรมทหารต่าง ๆ," พระบรมราโชวาท พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ พระราชทานแก่ทหารในกองทัพบกสยาม, หน้า ๑๗.

^๔ สมุดแสดงวิธีจัดกับทั้งลักษณะปกครองกองทัพบกสยาม (ม.ป.ท., ๒๔๕๔), หน้า ๑๔๒.

^๕ หจข. ร. ๗ ก. ๑/๑๕ ร่างข้อบังคับว่าด้วยหน้าที่และสิทธิของข้าราชการกลาโหม (เฉพาะมาตรา ๑-๒) สำหรับการประชุมใหญ่ของกระทรวงกลาโหม พ.ศ. ๒๔๗๓.

การปลูกฝังถึงภาระหน้าที่ของทหารเช่นนี้ จะเริ่มตั้งแต่ระดับนักเรียนนายร้อย ซึ่งจะต้องสำนึกตนอยู่เสมอว่า จะต้องจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ เพราะทรงพระกรุณาพระราชทานเครื่องอุปโภค บริโภค ตลอดจนเครื่องใช้ทุกอย่างในการศึกษา ผิดกับนักเรียนโรงเรียนอื่นซึ่งจะต้องหาเอง และเมื่อเรียนจบก็ไม่ต้องหางานทำเหมือนนักเรียนสามัญอื่น ๆ เพราะจะได้รับพระราชทานยศเป็นนายทหารสัญญาบัตรในกองทัพยกต่อไป^๑ ดังนั้น นักเรียนนายร้อยทุกคนจะต้องสำนึกว่า เมื่อจบเป็นนายทหารแล้ว จะต้องสนองพระเดชพระคุณโดยการรับราชการป้องกันรักษาพระองค์ และพระเกียรติยศในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ปราศจากข้าศึกศัตรู ซึ่งจะพึงมีมาทั้งภายในภายนอก ทั้งจะได้ป้องกันรักษาชาติ ศาสนา และพระอาณาจักร ซึ่งเป็นบ้านเกิดเมืองบิดรให้ดำรงอยู่ในอิสราภาพ และความสงบเรียบร้อย^๒ ดังนั้น ลักษณะของทหารที่ทางราชการต้องการ จึงต้องเป็นผู้ที่กล้าหาญในการสงคราม เป็นผู้มีความกตัญญูรักษาพระองค์พระมหากษัตริย์ รักษาบ้านเกิดเมืองมารดร และรักษาพระพุทธศาสนาให้ดำรงถาวร^๓ นักเรียนนายร้อยจะได้รับการอบรมสั่งสอนให้จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ โดยมีเหตุผลต่อเนื่องกันว่า "การรักพระมหากษัตริย์เจ้าผู้บำรุงชาติ ศาสนา ชื่อว่า รักษาชาติ ศาสนา ด้วย การรักชาติก็ชื่อว่า รักพระมหากษัตริย์ และพระศาสนาด้วย การรักศาสนาก็ชื่อว่า รักพระมหากษัตริย์และรักชาติด้วย"^๔ แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ ทหารทุกคนต้องสำนึกว่า คนมีหน้าที่ที่สำคัญที่สุดคือ ระวังรักษาพระองค์และพระบรมเดชานุภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

^๑กรมยุทธศึกษาทหารบก, คำชี้แจงตักเตือนผู้ปกครองนักเรียนทหารบก พ.ศ. ๒๔๕๔ (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๒.

^๒เรื่องเดียวกัน.

^๓"พระบรมราโชวาทพระราชทานกรมทหารราบที่ ๑๒ พ.ศ. ๒๔๕๕," ใน พระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ม.ป.ท., ๒๕๑๔), หน้า ๔๒. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร้อยตรี ชลยุทธ เอกพนธ์ ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร ๘ พฤษภาคม ๒๕๑๔).

^๔"พระราชกรั," "ศาสนานวาทซึ่งพระราชกรั วัดมกุฏกษัตริย์แสดงแก่นักเรียนนายร้อยชั้นปฐม วันที่ ๒๗ กรกฎาคม พระพุทธศักราช ๒๔๖๑," เสนาศึกษา เล่ม ๓ ตอนที่ ๑๑ (พฤศจิกายน ๒๔๖๑), หน้า ๗๖๔.

โดยเพิ่มกำลังความสามารถของตน^๑ ซึ่งทหารทุกคนในกองทัพ รวมทั้งนักเรียนนายร้อยทุกคน จะได้รับการอบรมสั่งสอน เน้นทางใจมากพอ ๆ กับการฝึกภาคปฏิบัติ เพราะทางราชการเชื่อว่า เมื่อทหารจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์แล้ว จะเป็นการป้องกันก่อกองการกบฏของทหารผู้ถืออาวุธได้ และจะเห็นได้ชัดเมื่อก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน ขณะนั้นความหวาดเกรง ลัทธิคอมมิวนิสต์ หรือ "บอลเชวิค" ได้แพร่หลายทั่วไปในหมู่ชนชั้นปกครอง และนายทหาร ระดับสูง ทำให้นายทหารไทยที่เดินทางกลับจากไปดูงานการทหารที่ประเทศญี่ปุ่น เสนอวิธีการ ป้องกัน "บอลเชวิค" โดยให้ใช้วิธีแบบญี่ปุ่นคือใช้ "น้ำใจอันสัตย์ซื่อของทหารในกองทัพ ซึ่ง จะมีต่อพระมหากษัตริย์ และความจงรักต่อวิธีการปกครองที่เป็นอยู่ในเวลานี้ ถ้าทหารไม่มี ความมั่นคงในทางนี้แล้ว แม้จะมีกำลังมากเพียงใดก็จะบังเกิดเป็นภัยเสียอีก"^๒

การที่ทางฝ่ายปกครองพยายามปลูกฝังความคิดให้ทหารจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ อย่างแน่นแฟ้นนั้น เป็นผลมาจากความหวาดระแวงในการที่ฝ่ายทหารติดอาวุธซึ่งเป็นส่วน ประกอบที่สำคัญแห่งอำนาจ วิธีการหนึ่งที่จะผูกมัดจิตใจของทหารให้ผูกพันอยู่กับสถาบันกษัตริย์ คือการทำสัตย์สาบานต่อธงไชยเฉลิมพล ซึ่งทหารทุกคนที่เข้ารับการฝึกหัดจนสามารถใช้อาวุธได้ รวมทั้งนักเรียนนายร้อยด้วย ต้องให้ทำสัตย์สาบานต่อธงไชยเฉลิมพล "อันเป็นพิธีการสำหรับ ทหารโดยเฉพาะ ซึ่งเป็นผู้ที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยให้ถืออาวุธ ผิดกับพลเมืองทั่วไป "ทั้งนี้ เพราะเป็นผู้ป้องกันรักษาพระองค์พระมหากษัตริย์ และป้องกันชาติบ้านเมืองระงับสุขทุกข์ของ ราษฎร แปลว่า ต้องเป็นบุคคลที่ถือธรรมและวินัยอย่างเคร่งครัดกว่าผู้อื่น"^๓ ธงไชยเฉลิมพล จึงเป็นเครื่องระลึกถึง "พระมหากษัตริย์ ชาติ ศาสนา และบ้านเกิดเมืองนอน" ของทหารใน กรมกองนั้น ๆ^๔ พิธีการอีกอย่างหนึ่งคือ การถือน้ำพิพัฒน์สัตยา ซึ่งกำหนดให้นายทหาร

^๑ ห.จ.ช. ร.๖ ก. ๒/๔ ร่างกฎลักษณะปกครอง และระเบียบการภายในสำหรับ กองทัพบก ร.ศ. ๑๓๑ (๑๒ พฤษภาคม ๒๔๕๕-๒๐ มีนาคม ๒๔๖๕).

^๒ ห.จ.ช. ร.๗ ก.๑๐/๔ หม่อมเจ้าอลองกฎ, หลวงรามฤทธิรงค์, หลวงสรสิทธิยานุการ ออกไปดูการทหารประเทศญี่ปุ่นและที่อื่นโคจีน (๑ ส.ค. ๒๔๗๒-๑๓ มิ.ย. ๒๔๗๔).

^๓ รายงานการประชุมผู้บัญชาการทหารบกมณฑลปีที่ ๘ รัตนโกสินทรศก ๑๓๑ (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๘๑.

^๔ สมุดสอนทหารศักราช ๒๔๕๕, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (ม.ป.ท., ๒๔๕๖), หน้า ๒๔-๓๐.

สัญญาบัตรถือน้ำปีละ ๒ ครั้ง ถ้านายทหารป่วยไปรับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยาไม่ได้ ต้องบอกไปยังกรมกอง ถ้าขาดไม่ได้ถือน้ำ และไม่ได้แจ้งสาเหตุต้องได้รับโทษ^๑ ซึ่งความหวาดระแวงทหารปรากฏชัดมากในข้อบังคับของทหาร เช่น

ห้ามมิให้มั่วสุมประชุมชนเป็นความลับใด ๆ และห้ามมิให้ประชุมกันเป็นที่เปิดเผย ซึ่งการประชุมนี้จะเป็นไปโดยความไม่ยำเกรงต่อพระบรมเดชานุภาพ และอำนาจราชการ หรือที่จะทำให้เป็นที่เสื่อมเสียในราชการ แต่อย่างหนึ่งอย่างใด และที่จะทำการผิดต่อพระราชกำหนดกฎหมาย^๒

หรือการป้องกันการก่อการกำเริบของทหารผู้ถืออาวุธ ได้มีกฎหมายวินัยของทหารกำหนดไว้ว่า

ถ้าหากว่า ทหารคนใดคนหนึ่ง หรือมากกว่าร่วมกันกระทำการเอะอะเอิกเริกให้ผิดแบบธรรมเนียม ก่อการกำเริบหรือละทิ้งไม่ทำหน้าที่ของตน โดยประการใด ๆ ก็ดีผู้บังคับบัญชามีหน้าที่ต้องจัดการให้ทหารนั้น ๆ หยุดการเอิกเริก หรือการกำเริบ และให้กลับทำการตามหน้าที่ของตนจงได้ แม้จะต้องใช้อาวุธ หรือกำลังข่มขู่ขึ้นอย่างใดในการป้องกันนั้น ก็อย่าให้ย่อท้อเลยเป็นอันขาด^๓

การสร้าง ความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ในหมู่ทหารก็เพื่อป้องกันการกบฏของทหาร เป็นประการสำคัญ

นอกเหนือไปจากการอบรมสั่งสอนและเนื้อหาวิชาการในหลักสูตรที่จะช่วยสร้างความรู้ ความคิด ให้แก่นักเรียนนายร้อยแล้ว ในการสอนทฤษฎีวิชาจะมีการแทรกการสอน "จรรยา"

^๑ลักษณะปกครองและวิธีจัดการในกรมทหารบก (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สามัคคี, ร.ศ. ๑๒๔), หน้า ๔๓. (เรียบเรียงตามรับสั่งผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ โดย นายพลตรีสมเด็จเจ้าจุกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนพิศณุโลกประชานาถ ผู้บัญชาการโรงเรียนทหารบกสำหรับเป็นแบบสอนนักเรียนนายร้อยทหารบกโดยสังเขป).

^๒ข้อบังคับกรมทหารบก, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ : อักษรนิติ, ร.ศ. ๑๒๗), หน้า ๑๕.

^๓"กฎว่าด้วยยุทธวินัยและการลงอาญาทหารบกฐานละเมิดยุทธวินัย", ข้อบังคับสำหรับทหารบก พ.ศ. ๒๔๖๔ (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๕.

และกวาดขันวินัยทหารบกจะไปด้วยเสมอ จะละเว้นไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสอนให้นักเรียนนายร้อยมี "ความสุจริต ซื่อตรงอันจะทำให้เกิดประโยชน์ต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์"^๑ ซึ่งกำหนดว่าครูผู้สอนจะต้องกระทำทุกเมื่อไม่ว่าจะสอนวิชาใด ๆ และสิ่งที่จะละเว้นมิได้ในการสอน และปลูกฝังอบรมทหารก็คือ การสอนให้นักเรียนทหารปฏิบัติตามคำสั่งอย่างเคร่งครัด "เมื่อเห็นผู้เรียนคนใดปฏิบัติคลาดเคลื่อน จากคำสั่งของผู้สอน แม้แต่เล็กน้อย ก็ต้องรีบตักเตือนสั่งสอนให้ผู้เรียนรู้สึกตัวทันที"^๒ ทั้งนี้เพราะการปฏิบัติตามคำสั่งที่เป็นวินัยข้อสำคัญของทหาร แต่ทั้งนี้วิชาที่สำคัญในการอบรมความคิดและนิสัยของนักเรียนนายร้อยทุกนายคือวิชาจรรยา ซึ่งเป็นวิชาที่นักเรียนนายร้อยทุกระดับชั้นจะต้องศึกษา เมื่อพิจารณาดูเนื้อหาของวิชาจรรยาแล้ว พบว่านอกจากจะเป็นวิชาที่สอนให้นักเรียนนายร้อยมีลักษณะอุปนิสัย เป็นทหารที่ดีที่ทางราชการต้องการแล้ว ส่วนหนึ่งของวิชา ยังเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกทางการเมืองให้แก่ นักเรียนนายร้อย คือการรักชาติบ้านเกิด เมืองนอนของตน โดยมีศูนย์กลางของความจงรักภักดีอยู่ที่พระมหากษัตริย์ วิชาจรรยาหรือ "จรรยาทหาร" จึงเป็นวิชาสำคัญ และมีชั่วโมงการเรียนมากที่สุดวิชาหนึ่งในโรงเรียนนายร้อยทหารบก

วิชาจรรยาทหาร : การปลูกฝังจิตสำนึกทางการเมืองให้แก่ นักเรียนนายร้อย

การสอนวิชาจรรยา หรือจรรยาทหารในโรงเรียนนายร้อยนับว่าเป็นวิชาที่สำคัญมากที่สุดวิชาหนึ่ง ซึ่งนอกจากจะเป็นวิชาโดยเฉพาะวิชาหนึ่งแล้ว ครูผู้สอนทุก ๆ คนยังมีหน้าที่ที่จะต้องแทรกลงไปในการสอนทุกวิชาในโรงเรียนนายร้อย โดยสิ่งสำคัญสิ่งแรกที่นักเรียนนายร้อยทุกคนจะต้องรับรู้ก็คือ กองทัพ "ตั้งขึ้นไว้สำหรับระวังรักษาพระบรมเดชานุภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเพื่อป้องกันราชศัตรู อันจะมาทำลายอิสรภาพของประเทศและชาติ"^๓

^๑ กรมยุทธศึกษาทหารบก, คำแนะนำวิธีดำเนินการสอนของกรมยุทธศึกษาทหารบก พระพุทธศักราช ๒๔๖๘ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สภาบำรุงวิทยาศาสตร์ในทหารบก, ม.ป.ป.), หน้า ๒.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑.

^๓ (ร่าง) แนวสอนวิชาจรรยาในกองโรงเรียนนายร้อยทหารบกพระพุทธศักราช ๒๔๗๐, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เสนาศึกษาและแม่วิทยาศาสตร์, ๒๔๗๐), หน้า ๑๔.

ดังนั้น ธรรมข้อที่ได้รับการเน้นมากในการสอนทหารก็คือ ความสวามิภักดิ์ หรือความจงรักใน
 เจ้านายของตน นั่นคือ ทหารจะต้องมีความจงรักภักดีและกตัญญูกตเวทิต่อพระบาทสมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัว ยอมสละประโยชน์สุขส่วนตัวมอบกายถวายชีวิต เพื่อประโยชน์สุขแก่พระองค์ผู้เป็น
 ประมุขแห่งชาติ ซึ่งมีพระเดชพระคุณแก่ข้าราชการและราษฎรทั่วไปอย่างล้นเกล้าฯ ไม่
 ประพฤติให้ผิดต่อพระราชนิยมแม้แต่เล็กน้อย ซึ่งเป็นความเสียหายแก่ตนเอง และเป็นที่ขุ่นเคือง
 ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ทั้งต้องเชื่อฟัง เคารพยำเกรงผู้มีอำนาจเหนือตนตามทางราชการ^๑
 และจะต้องตระหนักอยู่เสมอว่า ราชการทหารเป็นงานที่สำคัญของ "ประเทศ" และ "ชาติ"
 เพราะเป็นหน้าที่รักษาความสงบ และอิสรภาพของ "ประเทศ" และ "ชาติ"^๒ ซึ่งคำว่า
 "ชาติ" นั้น ตลอดระยะเวลาได้มีการพยายามอธิบายความหมายของคำว่า "ชาติ" และ
 "ประเทศ" ในการสอนวิชาจรรยาแก่นักเรียนนายร้อยโดยพยายามนำเอาองค์พระมหากษัตริย์
 เป็นศูนย์กลางของชาติ ซึ่งความคิดเรื่อง "ชาติ" นี้ได้รับการพัฒนามาโดยตลอด เช่นใน ร.ศ.
 ๑๒๗ ในการสอนทหารให้มีความรักชาติ ศาสนาและบ้านเกิดเมืองนอนของตนเองนั้น ได้มีการ
 ให้คำจำกัดความของคำว่า "ชาติ" และ "บ้านเกิดเมืองนอน" ว่า "ชาติ" คือ

"วงศ์ตระกูลของตน ซึ่งเกิดในประเทศอันเดียวกัน ซึ่งมีพระมหากษัตริย์อาธิราช
 เป็นผู้ทรงปกครองสืบสายเนื่องต่อมาแต่โบราณ ส่วนบ้านเมืองนั้น คือถิ่นประเทศ
 ภูมิลำเนา ซึ่งเป็นบ้านเกิดเมืองนอนของเรา ซึ่งพวกเราได้อาศัยกินอยู่หลับนอน
 โดยความสุขสำราญอยู่เป็นนิตย์"^๓

เพราะฉะนั้น ทหารทั้งปวงควรมีความจงรักภักดี และซื่อสัตย์ต่อชาติ และบ้านเมือง
 ของตน และพบว่าหลังเกิดกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ แล้ว การอธิบายความคิดเรื่องชาติแก่ทหารจะมี
 ศูนย์กลางอยู่ที่สถาบันพระมหากษัตริย์มากขึ้น เช่นใน พ.ศ. ๒๔๔๕ (ร.ศ. ๑๓๑) ได้มีการ

^๑ แนวสอนวิชาจรรยาในโรงเรียนนายร้อยทหารบก, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพฯ :
 โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษาทหารบก, ๒๔๗๗), หน้า ๑๖๔.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๑.

^๓ สมุดสอนทหาร, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรนิติ, ร.ศ. ๑๒๗), หน้า ๕.

ให้คำจำกัดความของ "ชาติ" และ "บ้านเกิดเมืองนอน" ว่า "ชาติสยามนั้นคือบุคคลและแผ่นดิน ซึ่งอยู่ในความปกครองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของเรา"^๑ และได้อธิบายคำว่าบ้านเกิดเมืองนอนว่า "คือถิ่นที่ซึ่งปู่และบิดาของเราได้ทำมาหากินเป็นผาสูกสืบเนื่องกันต่อมาหลายชั่วคน จนถึงตัวเรา พระเจ้าอยู่หัวแต่ก่อน ๆ กับปู่และบิดาของเราที่ล่วงลับไปแล้ว ได้บำรุงรักษาชาติ บ้านเกิดเมืองนอนให้มีเกียรติยศปรากฏรุ่งเรือง ตลอดมาจนทุกวันนี้"^๒ ส่วนในพ.ศ. ๒๔๖๙ พบว่าในการอบรมสั่งสอนทหารได้ให้คำจำกัดความเรื่อง "ชาติ" ที่เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้นว่า "ชาติ คือบุคคลหมู่หนึ่งซึ่งถือแบบแผนและมีเครื่องนุ่งห่มตลอดจนสำเนียงพูดก็เหมือนกัน เช่นพวกเราที่อยู่ด้วยกันทุกวันนี้แหละเราเรียกว่าคนไทย และถ้าจะรวมคนไทยเข้าทั้งหมดก็เรียกว่าชาติไทย"^๓ และได้มีการให้คำจำกัดความของพระมหากษัตริย์ โดยนำมาผูกพันกับชาติว่า พระมหากษัตริย์ คือ "บุคคลที่ปู่ย่าตายายของเราเรียกว่า พระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งหมายความว่า ท่านเป็นใหญ่ในแผ่นดินของชาติไทย ที่เราทุกคนที่เป็นคนไทย ได้ยอมมอบอำนาจให้ท่านปกครองเรา"^๔ ส่วนคำว่า ชาติ ซึ่งใช้สอนนักเรียนนายร้อยใน พ.ศ. ๒๔๗๐ คือ

"ชาติ คือชุมนุมชนที่ตั้งอยู่เป็นหมู่หมวด มีกำเนิดสืบเนื่องกันมา พูดภาษาเดียวกัน มีภูมิลำเนาอันเป็นอาณาเขตติดต่อกัน มีขนบธรรมเนียมและประเพณีอย่างเดียวกัน และมีประมุขเป็นผู้บังคับบัญชากิจการให้เป็นไปอย่างเดียวกัน"^๕

และอธิบายความหมายของพระมหากษัตริย์ว่า "คือผู้สูงสุดในมนุษย์ชนผู้เป็นพลกนิกรได้ทรงสืบราชสันตติวงศ์ ต่อเนื่องมาโดยชอบด้วยโบราณราชประเพณี ทรงปกครองรัฐสีมาและบำรุงไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินให้บรรลุถึงความเจริญและความสุข"^๖ ดังนั้น ความรักชาติ ศาสนา บ้านเกิดเมืองนอน

^๑ สมุดสอนทหารพระพุทธศักราช ๒๔๔๕, พิมพ์ครั้งที่ ๒. (ม.ป.ท., ๒๔๕๖), หน้า ๗-๘ และ สมุดสอนทหาร ร.ศ. ๑๓๑ (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๘.

^๒ สมุดสอนทหารพระพุทธศักราช ๒๔๔๕.

^๓ "คำบรรยายข้อความในสมุดคู่มือในการสอนทหาร" ยุทธโภษ ๓๔ (พิเศษ): ๓๖.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖-๓๗

^๕ แนวสอนวิชาจรรยาในโรงเรียนนายร้อยทหารบก, หน้า ๒๕๕.

^๖ เรื่องเดียวกัน,

และพระมหากษัตริย์ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่งได้กลายเป็นชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ในสมัย รัชกาลที่ ๖ จึงได้รับการสรุปว่า ผู้ที่รักชาติ ศาสนา จึงควรมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ด้วย ถึงแม้ว่าจะต้องสละทรัพย์สมบัติ ความสุขและชีวิตเลือดเนื้อเพื่อเป็นราชพลีก็ต้องยอมสละ ได้ เพื่อป้องกันรักษาพระองค์ให้ทรง "เกษมสำราญอยู่เสมอ"^๑

อุปนิสัยของนักเรียนนายร้อยที่สำคัญนอกเหนือไปจากความรักชาติ ศาสนาพระมหากษัตริย์ คือความเป็นผู้อยู่ในโอวาทของผู้ใหญ่ แต่อย่างไรก็ตามได้มีการป้องกันการที่ผู้บังคับบัญชาจะใช้ กำลังทหารไปในทางที่ผิดไว้ว่า ถ้าผู้บังคับบัญชาสั่งการผิดต่อพระราชกำหนดกฎหมาย และข้อ บังคับให้รายงานต่อผู้บังคับบัญชาตามลำดับชั้นของตนโดยเร็ว แต่ถ้าคำสั่งนั้นปรากฏชัดว่าเป็นการ ปล่อยให้คำสาบานในการถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา จะต้องรายงานตรงต่อเสนาบดีกระทรวงกลาโหม และ ถ้าหากเสนาบดีเพิกเฉยจะต้องนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา^๒ และอุปนิสัยที่สำคัญอีก ประการหนึ่งที่สำคัญสำหรับทหาร ซึ่งนักเรียนนายร้อยได้รับการอบรมสั่งสอนมาก คือจะต้องมี ความกล้าหาญ เนื่องจากทหารเป็นผู้ที่ทำการอันสำคัญของชาติใกล้ต่ออันตรายจึงต้อง เป็นผู้ กล้าหาญ ยอมเสียสละแม้ชีวิตเพื่อป้องกันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรักษาสันติสุขของ ทวยราษฎร์^๓ นอกจากนั้นก็จะเป็นการอบรมสั่งสอนอุปนิสัยอื่น ๆ ที่ทหารควรจะเป็นเช่น ไม่ ประชุนติเตียนราชการทหาร และคำสั่งของผู้บังคับบัญชา เมื่อไม่พอใจหรือเห็นว่าผิดอย่างไร ก็ให้ชี้แจงแก่ผู้บังคับบัญชา ให้เป็นกิจลักษณะอย่างตรงไปตรงมาโดยไม่ต้องหาพวกพ้อง และห้าม "จูบจิบแอบทำลับหลัง" ซึ่งจัดว่าเป็นอหิยาศรียอัน "เลวทราม" ที่สุดที่ทหารไม่ควรประพฤติ อย่างยิ่ง^๔

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๕.

^๒ แนวสอนวิชาจรรยาในโรงเรียนนายร้อยทหารบก, หน้า ๒๑๑.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๓.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๙-๒๑๐.

กล่าวโดยสรุป การอบรมสั่งสอนและปลูกฝังจิตสำนึกทางการเมืองให้แก่ทหารอาชีพ ในช่วง พ.ศ. ๒๔๓๐-๒๔๗๕ นั้น พื้นฐานที่สำคัญที่สุดจะอยู่ที่การอบรมให้ทหารสำนึกว่าทหารคือ ผู้ปกป้องพระมหากษัตริย์ และบ้านเกิดเมืองนอนของตน^๑ เพราะไม่มีสิ่งใดที่จะประกันเสรีภาพ และอิสรภาพของชาติ ได้ดีไปกว่ากองทัพ^๒ จิตสำนึกของทหารจึงต้องประกอบไปด้วย "ความซื่อสัตย์ต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เต็มตื่นไปด้วยปิตุภูมิธรรม และความจงรักภักดีต่อพระบรมราชวงศ์จักรี ทั้งพร้อมสรรพที่จะสละทรัพย์และเลือดเนื้อ เพื่อรักษาชาติ ศาสนาและพระบรมราชวงศ์จักรี"^๓

พัฒนาการทางความรู้และความคิดของกลุ่มทหารอาชีพ พ.ศ. ๒๔๓๐-๒๔๗๕

การศึกษาถึงพัฒนาการของความรู้และความคิดของทหารอาชีพในช่วงเวลานี้ จะทำการศึกษาจากงานเขียนทางวิชาการและการแสดงความคิดเห็น รวมทั้งบทบาททางการเมืองของกลุ่มวิชาชีพทหาร ซึ่งจะเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความรู้ ความคิดทางการเมือง ทางสังคม และโลกทัศน์ของทหารอาชีพในช่วงเวลานั้น โดยจะศึกษาจากหนังสือวิชาการของทหารคือ ยุทธโกษา เสนาศึกษาและศึกษาจากการแสดงออกซึ่งความคิดและบทบาททางการเมืองครั้งแรกของทหารคือ กบฏ ร.ศ. ๑๓๐.

^๑"กฎว่าด้วยยุทธวินัย และการลงอาญาทหารบกฐานละเมิดยุทธวินัย," ข้อบังคับสำหรับทหารบก พ.ศ. ๒๔๖๔ (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๕.

^๒นายพลโท พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทศศิริวงศ์ "เรื่องหน้าที่ราชการและหน้าที่เกียรติศักดิ์นายทหารสัญญาบัตร," ยุทธโกษา ๑๖ (๑ พฤษภาคม ๒๔๗๑) : ๗๔.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘๖.

ยุทธโกษ : คลังแห่งความรู้และเวทีแสดงความคิดเห็นของทหาร

ยุทธโกษเป็นหนังสือสำคัญของทหารบก และเป็นหนังสือที่เก่าแก่ที่สุดของกองทัพ โดยยุทธโกษเป็นหนังสือของทหารบก ซึ่งได้ออกทุนทรัพย์เรียไรกันจัดนำขึ้น เพื่อประโยชน์ในราชการ และเพื่อให้ทหารบกได้ทราบ "วิชากระทำราชการถูกต้องตามหน้าที่ของตน"^๑ โดยออกเล่มแรกเมื่อวันที่ ๒๑ กันยายน ร.ศ. ๑๑๑ (พ.ศ. ๒๔๓๕) สมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการในขณะนั้น ทรงกราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาตจัดทำหนังสือพิมพ์ขึ้นในกรมทหารบก เพื่อลงพิมพ์ข่าวและข้อราชการต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์แก่ทหารตามแบบหนังสือ Army and Navy Magazine ในประเทศอังกฤษ เพื่อเป็นการเพิ่มพูนความรู้ให้แก่นายทหาร และเป็นประโยชน์แก่ราชการทหารด้วย หนังสือที่ขอรับพระราชทานจัดทำขึ้นครั้งนั้น ขอพระราชทานนามว่า "ยุทธโกษ" การจำหน่ายจะจำหน่ายให้แก่พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการฝ่ายทหาร ส่วนพลเรือนถ้าต้องการหนังสือนี้จะต้องได้รับอนุญาตจากกรมยุทธนาธิการก่อน^๒ เดิมนั้นยุทธโกษมีกำหนดออก ๗ วันต่อครั้งประมาณครั้งละ ๗ หน้ากระดาษขนาดใหญ่ ต่อมาเมื่อวันที่ ๒๑ กันยายน ร.ศ. ๑๑๔ ก็มีการเปลี่ยนแปลงเป็นหนังสือหน้ากระดาษขนาดกลางออกเป็นรายเดือน ๆ ละ ๑ ตอน^๓

จากการที่สมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุพันธุวงศ์วรเดช ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการขณะนั้นทรงต้องการให้หนังสือพิมพ์ทหารมีประโยชน์ในการเป็นที่รวบรวมเรื่องราวที่เกี่ยวกับราชการทหารมิให้กระจัดกระจายสะดวกต่อการค้นคว้าเป็นสิ่งที่พึงประสงค์ นายทหารและพลทหารทั้งปวงให้กระทำหน้าที่ราชการได้ถูกต้องตามกฎข้อบังคับ และเป็นทางที่จะทำให้นายทหารหรือพลทหารแสดงความรู้ของตนโดยการเขียนเรื่องราวเกี่ยวกับวิชาการหรือการทหารมาลงพิมพ์ และต้องการให้ยุทธโกษ

^๑"แจ้งความ," ยุทธโกษ ๑(๒) กันยายน ร.ศ. ๑๑๑) : ๑.

^๒หจข. ร. ๕ ก. ๑๓.๒/๘ ลำเนาที่ ๔๗/๔ สมเด็จพระเจ้าภาณุพันธุวงศ์วรเดช กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหลวงวันที่ ๒ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๐๘ (พ.ศ. ๒๔๓๓) อ้างถึงใน การดี มหาจันทร์, การปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า ๑๕๒-๑๕๓.

^๓"คำนำ," ยุทธโกษ ๑๗(กันยายน ร.ศ. ๑๒๑) : ๒.

เป็นแหล่งที่แสดงความดีของนายทหารโดยลงชื่อและประวัติของนายทหารทุก ๆ คน^๑ ในระยะแรก จึงมีการกำหนดเนื้อหาที่จะลงพิมพ์เป็น ๖ หมวดคือ วิชาการที่เกี่ยวข้องกับการทหารการยุทธต่าง ๆ ที่นายทหารหรือพลทหารเขียนมาลงพระราชกฤษฎีกา พระราชกำหนดกฎหมาย พระราชบัญญัติ ประกาศกระแสพระบรมราชโองการในการทหาร กฎข้อบังคับ คำสั่งในกรมยุทธนาธิการ และกองทหารบก ตลอดจนแบบแผนตำรับตำราต่าง ๆ ข้าราชการทางการทหารและการยุทธ พงษาวดารการทหารและการยุทธ และบัญชีชื่อนายทหารบกและประวัติของผู้นั้น^๒ เนื้อหาของยุทธโภษในช่วงแรกจึง เป็นการเพิ่มพูนความรู้ในวิชาชีพของทหาร และมีลักษณะคล้ายจดหมายเหตุของทหาร เนื่องจาก เนื้อหาส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับระเบียบข้อบังคับ ตลอดจนความเคลื่อนไหวในกองทัพ เช่นการโยกย้าย การเลื่อนตำแหน่ง ในส่วนที่เป็นเนื้อหาวิชาการ จะมีคอลัมน์ "ข่าวทหารในต่างประเทศ" ซึ่งจะเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับวิวัฒนาการของการทหารในประเทศต่าง ๆ เช่น "การจัดการทหารบกในทวีปยุโรป" แต่เนื้อหาส่วนใหญ่ในช่วงแรกมักจะเป็น เรื่องของยุทธวิธี และการอธิบาย กฎ ข้อบังคับต่าง ๆ ของกระทรวงกลาโหม เป็นตำราสอนวิชาทหารบ้าง โอวาทคำสั่งสอนทหาร และเป็นเรื่องอ่านเล่นบ้าง เป็นต้น ซึ่งยุทธโภษจะช่วยเสริมสร้างความรู้ในวิทยาการตามหน้าที่ของทหาร และเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพให้แก่ทหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คอลัมน์ข่าวทหารต่างประเทศ จะเป็นบทความที่ให้ความรู้แก่ทหารทั้งความรู้ด้านการทหารของประเทศต่าง ๆ ในยุโรป อเมริกาและญี่ปุ่น ตลอดจนความรู้อันเป็นความเจริญทางด้านเทคโนโลยีของต่างประเทศ และคอลัมน์เกี่ยวกับโอวาทคำสั่งสอนทหาร เป็นการสื่อสารจากผู้ปกครองไปยังทหาร เช่นการย่ำจิตสำนึกในด้านการรักษาดี และจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ เช่นบทความเรื่อง "คำนำว่าด้วยความงามของทหาร" ซึ่งกล่าวถึงความงามของทหารว่าต้องมีความประพฤติดี อธิษาศรัยดี กิริยา วาจาดี ซึ่งความประพฤติดีของทหารคือ

^๑ สมเด็จเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช, "คำนำว่าด้วยการมีหนังสือพิมพ์ทหารจะมีคุณอย่างไร," ยุทธโภษ ๑ (วันพุธ ๒๑ กันยายน ร.ศ. ๑๑๑) : ๑

^๒ "แจ้งความ," ยุทธโภษ ๑ (วันพุธที่ ๒๑ กันยายน ร.ศ. ๑๑๑) : ๑.

"ต้องมีความรักใคร่ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน แลรักแผ่นดินถิ่นประเทศ
ที่เกิดแห่งตน โดยอย่างยิ่ง ต้องเป็นผู้เคารพแลนับถือ เชื้อพียงอยู่ในโอวาทข้อบังคับของ
ผู้ซึ่งเป็นอธิบดีผู้ใหญ่ที่มีอำนาจบังคับบัญชาการ โดยที่ชอบด้วยยุติธรรมโดยเสมอ...
ต้องเป็นผู้กล้าในราชการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน"^๑

ทางราชการก็ได้ใช้หน้ากระดาษของยุทธโกษคอยอบรมสั่งสอน ปลุกฝังความจงรักภักดี
ต่อพระมหากษัตริย์ ตลอดจนปลุกฝังคุณธรรมของความเป็นทหารที่ดี^๒ ซึ่งบทความทำนองนี้จะ
มีอยู่ตลอดเวลาและสม่ำเสมอ^๓

บทความทางวิชาการในยุทธโกษมีมากขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๔ เป็นต้นมาเป็นช่วง
เวลาที่สมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เสด็จเข้ารับราชการ
ในกองทัพไทย และทรงมีส่วนสำคัญยิ่งในการพัฒนากองทัพ ทรงสนับสนุนให้ทหารมีความตื่นตัว
ในการแสวงหาความรู้ จึงทรงหวังที่จะให้ยุทธโกษเป็นเวทีในการเผยแพร่และแลกเปลี่ยน
ความรู้ความเห็นกัน^๔ ยุทธโกษในยุคที่พระองค์ทรงมีส่วนรับผิดชอบอยู่นั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็น
"คลังของตำราสรรพวิชาของทหาร" เพราะนอกจากจะทรงชักชวนให้ทหารเพิ่มพูนความรู้ของตน
ด้วยการอ่านหนังสือแล้ว ยังทรงเร่งเร้าให้ทหารช่วยกันเขียนบทความมาลงพิมพ์ โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งทหารที่ได้มีโอกาสไปศึกษาเล่าเรียนต่างประเทศ ซึ่งถือว่าเป็นผู้มีโอกาสดีกว่าผู้อื่น

^๑นายพันโทหลวงฤทธิรงค์ธัญญ์, "คำนำว่าด้วยความงามของทหาร," ยุทธโกษ
๑(วันพุธที่ ๒๘ กันยายน ร.ศ. ๑๑๑) : ๒.

^๒เช่นบทความของ โยธาทรรณนิเทศ, "โอวาทคำสั่งสอนทหาร," ยุทธโกษ
๑๑(กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๑) : ๓๖๐.

^๓เช่นบทความของนายพลโทพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าทศศิริวงศ์ แม่ทัพที่ ๑
"คำบรรยายเรื่องหน้าที่ราชการและหน้าที่เกียรติศักดิ์นายทหารสัญญาบัตร," ยุทธโกษ ๓๖
(๑ พฤษภาคม ๒๔๗๑) : ๕๘๖.

^๔สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ, "แจ้งความกรมเสนาธิการทหารบก,"
ยุทธโกษ เล่ม ๑๘ ตอนที่ ๑ (ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๘), หน้า ๑-๓.

จึงสมควรที่จะนำเอาความรู้และประสบการณ์ต่าง ๆ มาถ่ายทอดให้เพื่อนทหารได้ทราบ ไม่ว่าจะด้วยวิธีการเขียน แปลหรือเรียบเรียงจากหนังสือที่ได้เรียนรู้ หรือคัดลอกมา ซึ่งทรงเห็นว่า จะเป็นการเผยแพร่ความรู้ให้กับผู้ที่ไม่มีโอกาสจะไปเรียนต่อ หรือไม่รู้จักภาษาต่างประเทศดีพอได้ เข้าใจถึงสภาพการณ์ของอีกสังคมในแต่ละประเทศได้ดียิ่งขึ้น^๑ และสำหรับพระองค์เองนั้นทรง ให้ความสนพระทัยในงานเขียนต่าง ๆ ของทหารโดยตลอด บ่อยครั้งที่ทรงวิพากษ์วิจารณ์และ เขียนโต้ตอบ รวมทั้งทรงนำพระนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ มาลงพิมพ์ด้วย เช่น "พงศาวดาร ยุทธศิลป์" "ประวัติศาสตร์การทำสงครามของประเทศคลาสสิก" "คำแนะนำในการประลอง ยุทธกองผสม" "คำชี้แจงลักษณะและประโยชน์ของเหล่าทหารราบ" "คำชี้แจงเพิ่มเติมในการ ฝึกหัดทหาร" และ "พงศาวดารการเปลี่ยนแปลงในพิธีการกระทำสงคราม" เป็นต้น^๒ อาจกล่าว ได้ว่า ทรงเป็นผู้นำทางปัญญาของกองทัพบกไทยในสมัยนั้น^๓

หนังสือยุทธโกษาได้รับความสนใจจากนายทหารมากพอสมควร ในการเขียนบทความ ประเภทต่าง ๆ มาลงพิมพ์ เช่น วิชาการทางทหาร แสดงความคิดเห็นและเรื่องเบ็ดเตล็ด เป็นต้น เช่นว่าที่นายร้อยตรีเด็ก เขียนบทความเรื่อง "การสงครามญี่ปุ่นกับรัสเซีย" ซึ่งเป็นการเรียบเรียงและแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมจากหนังสือพิมพ์ภาษาฝรั่งเศส ชื่อ "La Revue Indo-Chinoise" สารระสำคัญที่นายร้อยตรีเด็กเสนอนั้น เป็นการยกย่องและชื่นชมในความรู้ ความสามารถของกองทัพญี่ปุ่น ทั้งในด้านบุคคลากร อาวุธ ตลอดจนยุทธวิธี^๔ ทำให้สมเด็จพระ

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

^๒ ยุทธโกษา เล่ม ๑๘ ตอน ๑ (ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๔) เล่ม ๑๘ ตอน ๗ (เมษายน ร.ศ. ๑๒๔), เล่ม ๑๘ ตอน ๕ (กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๔), เล่ม ๑๘ ตอน ๑๐ (กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๔), เล่ม ๒๐ ตอน ๒ (พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๓๐), เล่ม ๒๑ ตอน ๑๐ (กรกฎาคม ๒๔๕๖).

^๓ อัจฉราพร กมุทพิสมัย, กบฏ ร.ศ. ๑๓๐..., หน้า ๖๕.

^๔ นายร้อยตรีเด็ก, "การสงครามญี่ปุ่นกับรัสเซีย," ยุทธโกษา อ้างถึงในอัจฉราพร กมุทพิสมัย, เรื่องเดียวกัน.

เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถทรงลงบทความโต้แย้ง เพราะทรงมีความเห็นว่า บทความของนายร้อยตรีเด็ก เป็นการ "แก้งหีบเอาสิ่งที่ไม่ดีที่สุดของรัฐเซียมากล่าว และเอาสิ่งที่ดีที่สุดของญี่ปุ่นมากล่าว... เป็นการเปรียบเทียบที่เรียกว่าเอียงคว่ำ"^๑ อย่างไรก็ตาม บทความที่เกี่ยวกับประเทศญี่ปุ่นจะมีการนำเสนออย่างสม่ำเสมอ เป็นการแสดงความคิดเห็นของทหารไทยในการชื่นชมญี่ปุ่นว่าเป็นประเทศตัวอย่างในทัศนะของทหารไทยโดยทั่วไปในขณะนั้น เช่นเรื่อง "การฝึกหัดทหารญี่ปุ่นในฤดูร้อน" ของ ร.อ.หลวงอภิบาลภวนาถ เป็นต้น^๒ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงไม่ต้องการให้ทหารตื่นเต้นกับความเจริญของต่างประเทศมากเกินไป จึงทรงนิพนธ์คำนำในบทความเรื่อง "รายงานการประลองยุทธของกองทัพญี่ปุ่น ร.ศ. ๑๒๔" โดยทรงให้ข้อคิดว่า ยุทธวิธีและการจัดกระบวนทัพของญี่ปุ่น ซึ่งผู้รายงานคือ คณะทหารไทยที่เดินทางไปตรวจการศึกษาทหารบกในญี่ปุ่น เห็นว่าเป็นวิธีการที่ทันสมัย ก้าวหน้าและประสบความสำเร็จนั้น แท้จริงมิได้แตกต่างไปจากยุทธวิธีของกองทัพไทย เพียงแต่ทหารไทยยังมิได้นำไปประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับภูมิประเทศ และสภาพแวดล้อมที่ตนเผชิญอยู่เท่านั้น^๓

คอลัมน์ข่าวทหารต่างประเทศเป็นคอลัมน์ที่เป็นการสร้างเสริมประสบการณ์ให้แก่ นายทหารให้รู้ในเรื่องที่กว้างไกลจากโลกของคนไทย ซึ่งในระหว่างพ.ศ. ๒๔๕๑-๒๔๕๔ จะมีบทความทำนองนี้มากขึ้น และที่สำคัญคือ เนื้อหาของเรื่องจะไม่ได้จำกัดเฉพาะการจัดกำลังพลในต่างประเทศเท่านั้น แต่ยังสามารถครอบคลุมเนื้อหาทางด้านประวัติศาสตร์การปกครอง ตลอดจนการจัดสรรงบประมาณในกองทัพอีกด้วย เช่นงานเขียนของ ร.อ.वाद เรื่อง "การเปลี่ยนแปลงทหารบกในประเทศจีน" ซึ่งกล่าวถึงการจัดการบริหารซึ่งเกี่ยวข้องกับการจัดรูปแบบกองทัพใหม่^๔ และเรื่อง "ข่าวทหารประเทศออสเตรีย ฮังการี อิตาลี" ซึ่งกล่าวถึง

^๑ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ, "แก้ความคลาดเคลื่อนในเรื่องข่าวเปรียบเทียบทหารญี่ปุ่นรบรัสเซีย ของว่าที่นายร้อยตรีเด็ก" ยุทธโศก ๑๖ (มกราคม ร.ศ. ๑๒๖) : ๔๑๖-๔๒๔.

^๒ ร.อ.หลวงอภิบาลภวนาถ, "การฝึกหัดทหารญี่ปุ่นในฤดูร้อน," ยุทธโศก ๑๘ (มีนาคม ร.ศ. ๑๒๘).

^๓ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ, "คำนำเรื่องรายงานการประลองยุทธกองทัพญี่ปุ่น ร.ศ. ๑๒๔," ยุทธโศก ๒๐ (กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๓๐) : ไม่ปรากฏเลขหน้า.

^๔ ร.อ.वाद, ยุทธโศก ๑๖ (กันยายน ร.ศ. ๑๒๖).

งบประมาณและอัตราเงินเดือนของกองทัพในประเทศเหล่านั้น^๑ และงานของร.ต.คำ เรื่อง "ข่าวทหารประเทศบุลกาเรีย" ซึ่งกล่าวถึงวิธีการพัฒนากองทัพของประเทศบุลกาเรียโดยการส่งเสริมให้นายทหารออกไปศึกษาวิชาเสนาธิการยังต่างประเทศ^๒ แม้ว่าบทความส่วนใหญ่จะเป็นการแปลหรือเรียบเรียงจากข่าวหนังสือพิมพ์ต่างประเทศ แต่ผู้เสนอบทความจะสอดแทรกทัศนะการวิพากษ์วิจารณ์ของตนลงไปด้วยเสมอ การแสดงความคิดเห็นของนายทหารไทยส่วนใหญ่จะชื่นชมต่อความรุ่งเรืองของกองทัพของชาติมหาอำนาจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งญี่ปุ่น ซึ่งเรื่องราวของประเทศญี่ปุ่นดูจะมีมากที่สุดทั้งการจัดการทหาร การสงคราม และการพัฒนาประเทศ เช่นบทความของ ร.ท.หม่อมหลวงชวน เรื่อง "กองทหารปืนกลในกองทัพญี่ปุ่น"^๓ และบทความของ ร.อ.จำรัส เรื่อง "การฝึกทหารราบญี่ปุ่นในฤดูร้อน" และเรื่อง "วิธีจัดการทหารของประเทศญี่ปุ่น" ซึ่งจะกล่าวถึงประวัติศาสตร์การปกครองของญี่ปุ่น ระบบการเกณฑ์ทหาร ตลอดจนงบประมาณใช้จ่ายในกองทัพ^๔ ซึ่งทำให้ทหารมีข้อสรุปว่า ประเทศจะเป็นมหาอำนาจได้ก็ด้วยแสนยานุภาพของกองทัพ ซึ่งข้อสรุปของทหารไทยได้จากบทเรียนทางประวัติศาสตร์ คือการที่เยอรมันรบชนะฝรั่งเศสใน พ.ศ. ๒๔๑๓-๒๔๑๔ (ค.ศ. ๑๘๗๐-๑๘๗๑) หรือประเทศญี่ปุ่นซึ่งมีอำนาจขึ้นมาได้เพราะรบชนะจีนถึง ๒ ครั้งและชนะรัสเซีย ๑ ครั้ง ประเทศที่ญี่ปุ่นรบชนะนั้น ล้วนแต่เคยเป็นมหาอำนาจมาก่อน^๕ และด้วยเหตุที่ทหารเป็นส่วนหนึ่งของกองทัพ ประกอบกับการอบรมสั่งสอน

^๑ร.อ.वाद, ยุทธโกษ ๑๗ (๓ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๗)

^๒ร.ต.คำ, ยุทธโกษ ๑๗ (เมษายน ร.ศ. ๑๒๘).

^๓ร.ท.ม.ล.ชวน, "กองทหารปืนกลในกองทัพญี่ปุ่น," ยุทธโกษ ๑๖ (กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๗).

^๔ร.อ.จำรัส, ยุทธโกษ ๑๘ (พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๘), และ ๑๙ (สิงหาคม ร.ศ. ๑๓๐).

^๕จักรวรรดิ กบฏฟิลิปปินส์, กบฏ ร.ศ. ๑๓๐..., หน้า ๖๘.

ให้เห็นถึงความสำคัญแห่งวิชาชีพของตน ทำให้ทหารสรุปว่า "นายทหารคือผู้ที่ทำอำนาจให้บ้านเมืองเจริญขึ้นตามลำดับ"^๑ ทหารไทยจึงมองปัญหาของกองทัพไทยโดยเปรียบเทียบกับความเจริญของกองทัพชาติมหาอำนาจและชาติที่ทหารถือ เป็นแบบอย่างในการพัฒนา คือญี่ปุ่น วิธีการและพฤติกรรมต่าง ๆ ทั้งที่เกี่ยวกับการจัดกองทัพ สวัสดิการในกองทัพ และการแสดงออกถึงการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นของประชาชนญี่ปุ่น^๒ เรื่องของญี่ปุ่นจึงเป็นเรื่องที่ทหารมองด้วยความชื่นชมมาโดยตลอด ทหารได้ยกตัวอย่างการพัฒนาประเทศของรัฐบาลญี่ปุ่น ซึ่งมุ่งยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน และฐานะของประเทศชาติเป็นสำคัญ พร้อมกันนี้ทหารได้แสดงความคิดเห็นว่า รัฐบาลไทยน่าจะเริ่มจัดการบ้านเมืองให้ราษฎรได้มีความสุข ความเจริญเช่นญี่ปุ่นบ้าง^๓

บทความในยุทธโศกโดย เฉพาะข่าวทหารต่างประเทศเป็นการก่อให้เกิดความคิดในเชิงเปรียบเทียบในหมู่นายทหารไทยด้วยความปรารถนาที่จะให้กองทัพไทย เจริญทัดเทียมกับกองทัพนานาชาติ เป็นสิ่งที่อยู่ในจิตสำนึกของกลุ่มทหารตลอดมา ทหารต้องการที่จะให้กองทัพเป็นผู้นำชื่อเสียงเกียรติคุณ และความยิ่งใหญ่มาสู่ประเทศเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ทหารเริ่มมีความสำนึกทางการเมือง โดยเฉพาะเมื่อได้รับข่าวสารจากการปฏิวัติในประเทศต่าง ๆ ตลอดจนข่าวความทุกข์ยาก และความล้มเหลวของพลเมืองไทย^๔ บทความต่าง ๆ ในยุทธโศกจะเป็นการแสดงให้เห็นพัฒนาการของความรู้และความคิดของทหารไทยได้อย่างชัดเจนที่สุด ซึ่งลักษณะเด่นที่สุดคือ การรับรู้ของทหารจะพัฒนาขึ้นจากการรับฟัง และปฏิบัติตามมาเป็นการแสดงออกทางความคิดในเชิงโต้แย้ง แสวงหาเหตุผล^๕ โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับเมืองไทย เช่น

^๑ ร.อ.อภิบาล, "ตำแหน่งนายทหาร," ยุทธโศก ๒๐ (พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๓๐): ๑๓๒-๑๕๑.

^๒ หลวงโยธาธรรมนิเทศ, "การเงินของประเทศญี่ปุ่น," ยุทธโศก ๑๖ (กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๖ : ๕๓๓-๕๔๒).

^๓ เรื่องเดียวกัน.

^๔ อัจฉราพร กมฺพพิสมัย, กบฏ ร.ศ. ๑๓๐..., หน้า ๗๑-๗๒.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๖.

ในบทความเรื่อง "ความคัดค้าน ออบเจกต์ เซ็นเทนส์ (Object Sentence)" ซึ่งพระยาสุรินทรราชเสณีเสนอความเห็นแย้งสุภาชิตต่าง ๆ ของไทยว่าอาจจะไม่จริงเสมอไป และไม่ควรจะยึดถือโดยปราศจากการไตร่ตรอง^๑ และสิ่งที่เห็นได้ชัดอีกประการหนึ่งคือ การที่ทหารได้ออกไปสัมผัสกับประชาชนในชนบท เมื่อออกไปปราบปรามการ ทำให้ทหารมองเห็นปัญหาของประชาชน พยายามทำความเข้าใจกับสภาพของสังคม และภูมิศาสตร์ของชนบทไทย เช่น บทความเรื่อง "ภูมิศาสตร์เมืองราชบุรี" ของ ร.ท.ยุทธ^๒ ซึ่งเขียนถึงเมืองราชบุรีทั้งด้านภูมิประเทศ ลักษณะพลเมือง ทั้งในด้านเชื้อชาติ อุปนิสัย การประกอบอาชีพ^๓ บทความเรื่องนี้ นับเป็นการสะท้อนภาพทัศนคติของทหารในการทำความเข้าใจชาวชนบทในท้องถิ่นกับสภาพท้องถิ่นได้อย่างดีที่สุด^๔

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า หลังกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ แล้ว ปรากฏว่าบทความต่าง ๆ ในยุทธโกษมีน้อยลงมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๕๕-๒๔๕๗ และกลับเป็นปกติในช่วง พ.ศ. ๒๔๕๘ เป็นต้นมา แต่เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถก็ยังทรงนิพนธ์เรื่องมาลงพิมพ์อยู่อย่างสม่ำเสมอ เช่น เรื่อง "พงษาวดารการเปลี่ยนแปลงในวิธีกระทำสงคราม"^๕ และคอลัมน์เกี่ยวกับ ข้าราชการต่างประเทศก็ยังคงลงพิมพ์อยู่เสมอ โดยมีกองล่ำมกรมยุทธศาสตร์เป็นผู้แปล และมีมากขึ้น บางเล่มมีถึง ๓ เรื่อง จากบทความในเล่ม ๕ เรื่อง เช่น เรื่อง "กำลังกองทัพบกประเทศญี่ปุ่น" "ระเบียบจัดการและกำลังกองทัพบกประเทศเยอรมันนี" และ "อากาศยานในกองทัพบกประเทศฝรั่งเศส" ส่วนอีก ๒ เรื่องในเล่มนี้ เป็นเรื่องเกี่ยวกับวิทยาการทางทหาร^๕ นับว่ายุทธโกษลงเนื้อหาที่เข้มข้นมาก และนับแต่ พ.ศ. ๒๔๕๘

^๑พระยาสุรินทรราชเสณี, "ความคัดค้านออบเจกต์เซินเทนส์ (Object Sentence)," ยุทธโกษ ๑๗ (กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๗) : ๕๔๐-๕๔๓.

^๒ร.ท.ยุทธ, "ภูมิศาสตร์เมืองราชบุรี," ยุทธโกษ ๑๘ (เมษายน ร.ศ. ๑๒๗).

^๓อัจฉราพร กมุทพิสมัย, กบฏ ร.ศ. ๑๓๐..., หน้า ๖๖.

^๔ดูยุทธโกษ ๒๑ (กรกฎาคม ๒๔๕๖).

^๕ดู ยุทธโกษ ๒๑ (กรกฎาคม ๒๔๕๖).

เป็นต้นมา ยุทธโกษมีเนื้อหาเข้มข้นมากขึ้น ทางด้านวิชาชีพทหาร และการเสนอข่าวทหารบกต่างประเทศที่น่าสนใจ คือการลงพิมพ์เรื่องราวงานการเดินทางไปดูงานกองทัพต่างประเทศหรือรายงาน "ผู้ช่วยทูตในราชการทหารบก" ประเทศต่าง ๆ ทำให้ทหารได้รับความรู้เกี่ยวกับความเจริญของกองทัพของนานาประเทศอย่างละเอียด^๑ ซึ่งบทความประเภทนี้มีมากขึ้นนับแต่ พ.ศ. ๒๔๖๑ เป็นต้นมา ขณะเดียวกันบทความที่แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาบ้านเมืองก็ลดน้อยลงไป และเรื่องส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับวิชาชีพทหารโดยเฉพาะ แต่สิ่งที่ยังเป็นลักษณะเด่นอยู่ก็คือ การเสนอข่าวความก้าวหน้าของกองทัพต่างประเทศ ซึ่งรายละเอียดเหล่านั้นทำให้ทหารเกิดความรู้ลึก เปรียบเทียบกับกองทัพของตนเองอยู่เสมอ เช่น "วิธีจัดกองพลทหารปืนของฝรั่งเศส"^๒ และเรื่อง "การจัดตั้งสถานที่ทำการในทางสุขาภิบาลทหารภายในกองทัพบกฝรั่งเศส"^๓ ในช่วง พ.ศ. ๒๔๖๔-๒๔๖๕ ยุทธโกษได้ทวีความเข้มข้นในเรื่องเกี่ยวกับบทความทางวิชาชีพทหารในคอลัมน์เกี่ยวกับกิจการทหารต่างประเทศ จะมีการเปรียบเทียบกับกำลังทหารในกองทัพต่างประเทศ และบทความที่เกี่ยวกับศิลปะและกิจการของทหารเหล่าต่าง ๆ ซึ่งบทความในช่วงนี้จะเป็นการให้ความรู้และเสริมสร้างโลกทัศน์ของทหารให้กว้างขวางโดยมิได้แสดงความคิดเห็นลงไปด้วย เช่นก่อนหน้านี้ (พ.ศ. ๒๔๕๐-๒๔๕๓) แต่อย่างไรก็ตามในช่วง พ.ศ. ๒๔๖๖-๒๔๖๗ ยุทธโกษจะลงเรื่องที่เน้นหนักไปทางการทหารต่างประเทศมากขึ้น และแนวโน้มเช่นนี้จะลดลงใน พ.ศ. ๒๔๖๗-๒๔๖๘ ซึ่งจะเน้นหนักไปทางเรื่องเกี่ยวกับการฝึกหัดทหารและการสั่งสอน นั่นคือการเสนอบทความที่เกี่ยวกับวิชาชีพ ยังคงมีมากที่สุด ในขณะที่บทความที่เกี่ยวกับการแสดงความคิดเห็นในเรื่องบ้านเมืองไม่มีเลย

^๑ ดู "รายงานผู้ช่วยทูตในราชการทหารบก," ยุทธโกษ ๒๖ (๑ สิงหาคม ๒๔๖๑).

^๒ ดู ยุทธโกษ ๒๗ (๑ สิงหาคม ๒๔๖๒).

^๓ ดู ยุทธโกษ ๒๗ (๑ กรกฎาคม ๒๔๖๒).

อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๑ เป็นต้นไป ยุทธโกษมีบรรณาธิการคนใหม่คือ หลวงประศาสน์พิทยายุทธ จึงเริ่มมีการลงเรื่องเกี่ยวกับบ้านเมือง ส่วนใหญ่เป็นบทความที่ บรรยายให้แก่นายทหารฟังแล้วนำมาพิมพ์อีกครั้ง เรื่องที่เด่นมาก เรื่องหนึ่งคือ บทความเรื่อง "ลักษณะการปกครองท้องที่ในพระราชอาณาจักรสยาม" ของนาย ร.อ.เจือ กาญจนินทุ ซึ่ง บรรยายแก่นายทหารในกองพลที่ ๖ ซึ่งให้ความรู้ในด้านการปกครองแก่นายทหาร แม้ว่าผู้ บรรยายจะอ้างว่าเรื่องที่บรรยายนั้น "เกี่ยวไปในทางรัฐประศาสน์ซึ่งหาใช้หน้าที่โดยตรงที่ ทหารจะพึงทราบไม่"^๑ และบทความนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงความรู้และความคิดของทหาร ซึ่งมี ต่อการปกครองระบอบต่าง ๆ ซึ่งนาย ร.อ.เจือ ได้อธิบายว่า ระบอบการปกครองประเทศมี ๓ ระบบ คือสมบูรณาญาสิทธิราช (Absolute Monarchy) ปรมิตตาญาสิทธิราช (Limited Monarchy) และประชาบาล (Republic)^๒ และได้ให้คำจำกัดความของคำว่า "ประเทศ" ต่างออกไปจาก เดิม คือประเทศหมายถึง "คณะคนซึ่งรวบรวมกันอยู่ในความปกครองของบุคคล หรือสภา ซึ่งมีอำนาจบังคับให้คนในหมู่นั้นทำตามบัญญัติเสมอไป"^๓ ซึ่งเป็นครั้งแรกที่ทหารได้ อธิบายความหมายของประเทศ โดยมีได้มีจุดศูนย์กลางอยู่ที่พระมหากษัตริย์แต่พูดถึง "สภา" แม้ว่านายร้อยเอก เจือจะมีได้วิเคราะห์ถึงลักษณะของการปกครองประเทศแบบต่าง ๆ แต่ก็เห็นว่า ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับลัทธิการปกครองแบบต่าง ๆ พอสมควร และหลังจากนั้นก็ได้มีการตีพิมพ์ คำบรรยายที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับลัทธิการเมืองกับกองทัพที่น่าสนใจ คือ เรื่อง "ลัทธิบอลเชวิก และกองทัพ" โดย ร.อ.หม่อมเจ้าลักษณะเลิศ ซึ่งให้คำอธิบายถึง "ลัทธิโซเซียลลิสต์ ลัทธิ คอมมิวนิสต์ และลัทธิบอลเชวิก" เพื่อต่อต้านมิให้กองทัพได้รับความสนับสนุนจากลัทธินี้ โดยการ ให้ทหารได้ทราบเรื่องราว และวิธีการของบอลเชวิกที่ดำเนินในกองทัพ ซึ่งบทความนี้เป็นการ สะท้อนให้เห็นถึงความคิดและความเข้าใจในเรื่องลัทธิคอมมิวนิสต์ของทหารเป็นครั้งแรก โดยได้ให้

^๑ นายร้อยเอก เจือ กาญจนินทุ, "คำบรรยายเรื่องลักษณะการปกครองท้องที่ใน พระราชอาณาจักรสยามบรรยายแก่นายทหารชั้นสัญญาบัตรในกองพลที่ ๖ ณ สถานสโมสรทหารบก เมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม ๒๔๗๐," ยุทธโกษ ๓๖ (๑ สิงหาคม ๒๔๗๑) : ๘๓๑.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๓๒.

^๓ เรื่องเดียวกัน,

คำจำกัดความของทั้ง ๓ ลัทธิดังนี้

ลัทธิโซลิลิสต์ เป็นลัทธิที่พยายามรวบรวมทรัพย์สินสมบัติของบุคคลเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แล้วยกให้เป็นของประเทศ เฉลี่ยการงาน และผลประโยชน์ให้กระทำโดยอาการเสมอกัน

ลัทธิคอมมิวนิสต์ เป็นลัทธิที่รับรองว่า จะให้บังเกิดความผาสุกในหมู่มนุษย์ทั่วไป ไม่ว่าชาติใด ภาษาใด เฉลี่ยความทุกข์สุขให้มีทั่วกัน ทุกผู้ทุกนาม

ลัทธิบอลเชวิก เป็นลัทธิคล้ายคลึงกับลัทธิคอมมิวนิสต์ที่สุด แต่คิดถึงคนสามัญเท่านั้น ให้คนสามัญเป็นผู้บ่งการทุกสิ่งทุกอย่าง^๑

บทความนี้จึงเป็นบทความแรกของทหารที่เขียนเกี่ยวกับ ลัทธิคอมมิวนิสต์ ซึ่งต่อมา เป็นลัทธิที่ทหารหวาดหวั่นมากที่สุด ซึ่ง ร.อ.หม่อมเจ้าลักษณะเลิศได้เสนอวิธีป้องกัน "ลัทธิบอลเชวิก" ว่า "พยุงให้เกิดความเรียบร้อยภายในบ้านเมือง พยายามให้ประชาชนอยู่ด้วยความร่มเย็น ทางที่จะเกิดลัทธิบอลเชวิกก็จะน้อยลง"^๒ และเสนอว่า "การบำรุงทหารจึงเป็นหลักสำคัญช่วยป้องกันบอลเชวิกได้อย่างหนึ่ง เพื่อให้กองทัพอยู่ในฐานะมั่นคง จะต้องสอดส่องมิให้ผู้น้อยละเมิดข้อห้าม และมีวุ่นวายประทุกัน คิดร้ายต่อผู้บังคับบัญชา ส่วนผู้บังคับบัญชาก็ต้องพยายามแสดงธรรมจริยาของตนให้จงงามอยู่เสมอ"^๓ รวมทั้งได้เสนอวิธีการป้องกันที่รุนแรงว่า "เรื่องนี้มีบางประเทศถึงกับออกความเห็น ถ้าจับผู้เผยแผ่ลัทธิบอลเชวิกได้ ก็ควรให้ยิงเป้าเสีย ถ้าทำได้จริงก็จะเป็นประโยชน์"^๔ ในช่วง พ.ศ. ๒๔๗๒ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช เป็นผู้อำนวยการหนังสือยุทธโศก ส่วนกรรมการที่ปรึกษามี พ.ท.พระสิทธิเรืองเดชพล พ.อ.พระยาทรงสุรเดช และ พ.ท.พระศักดาพลวิทย์ ซึ่งต่อมาคนกลุ่มนี้จะเป็นผู้นำกลุ่มทหาร

^๑ ร.อ.หม่อมเจ้าลักษณะเลิศ, "คำบรรยายเรื่องลัทธิบอลเชวิกและกองทัพ," ยุทธโศก ๓๘ (๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๒) : ๕๘๘-๕๘๙.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘๙.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐๐.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐๑.

ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕ และเริ่มมี เรื่องของคณะผู้ก่อการฝ่ายทหาร ในเวลาต่อมา บางคน เช่นเรื่อง "การตรวจและคำนวณลมสำหรับการยิงปืนใหญ่" ของ พ.ต. หลวงพิบูลสงคราม^๑ และเรื่อง "ภัยทางอากาศ" ของ พ.อ.พระยาศรีสิทธิสงคราม (ตื่น ท่าราบ)^๒ และ พ.ต.หลวงพิบูลสงครามก็ได้เขียนเรื่องลงในยุทธโฆษตลอดมารวมทั้ง พ.อ.พระยาทรงสุรเดช^๓ ด้วย และเรื่องส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับวิชาชีพทหารทั้งสิ้น ในช่วงแห่งการดูสภาพและงบประมาณของทหารถูกตัดมาก บทความในยุทธโฆษจะเน้นหนัก เกี่ยวกับเรื่องความเจริญของกองทัพต่างประเทศ และมีการแปลเรื่อง "เงินเดือนในกองทัพบก เยอรมัน"^๔ เพื่อเป็นการเปรียบเทียบกับเงินเดือนของทหารไทย และพบว่านายทหารที่เขียน บทความมาลงพิมพ์ในยุทธโฆษเป็นนายทหารระดับพันเอก ร้อยตรี และบทความส่วนใหญ่จะเป็น เรื่องเกี่ยวกับวิชาชีพทหาร แสดงให้เห็นว่าแนวโน้มของความสนใจเฉพาะในกลุ่มวิชาชีพของ ตนเองมีมากขึ้น แต่ก็ยังมีบทความ ซึ่งมีอยู่สม่ำเสมอคือ บทความเกี่ยวกับประเทศญี่ปุ่น ซึ่งเป็น เรื่องที่อยู่ในความสนใจของทหารมาโดยตลอด ทหารมองว่าญี่ปุ่นเป็นตัวอย่างของประเทศที่มี กำลังทหารเข้มแข็ง แม้จะเป็นชาติในเอเชียก็ไม่มีมหาอำนาจใดถูกญี่ปุ่นได้ ยิ่งในช่วงที่ งบประมาณทหารถูกตัดมาก ทหารก็จะยกเอาญี่ปุ่นมาเป็นตัวอย่างของประเทศที่มีกำลังทหารพรั่งพร้อม บทความในยุทธโฆษจะสะท้อนถึงความรู้สึกไม่พอใจของทหาร ซึ่งแม้ว่าจะมิได้แสดงความเห็นออกมา โดยตรงแต่ก็แทรกอยู่ในบทความต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา เช่นการเน้นถึงความเจริญก้าวหน้าของ ทหารในต่างประเทศ เนื่องจากประเทศเหล่านั้นมีงบประมาณมากมาย หรือโดยการกล่าวย้าถึง

^๑ พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม, ยุทธโฆษ ๓๘ (๑ เมษายน ๒๔๗๓).

^๒ พ.อ.พระศรีสิทธิสงคราม, "ภัยทางอากาศ," ยุทธโฆษ ๓๘ (๑ พฤษภาคม ๒๔๗๓).

^๓ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช, "ป้องกันต่อสู้เครื่องบินกับไอพิกซ์และควัน," ยุทธโฆษ ๓๘ (๑ เมษายน ๒๔๗๔).

^๔ ดู ยุทธโฆษ ๓๗ (กุมภาพันธ์ ๒๔๗๑).

ความสำคัญของการทหาร และได้ตอบกระแสความคิดในสังคมที่ว่า ทหารไม่มีประโยชน์ต่อชาติบ้านเมืองโดยย่ำว่า

"ประเทศที่มีกำลังทหารแข็งแกร่งจนเป็นที่เกรงขามแก่ประเทศอื่นนั้น การสงครามจะเกิดได้น้อย เพราะฉะนั้น ประเทศที่มีการเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ได้ผลเสียกับประเทศที่มีกำลังทหารแข็งแกร่ง ถ้ากำลังทหารไม่เพียงพอ ย่อมจะโดนกรรโชกขู่เข็ญเสมอ และอาจเกิดสงครามได้ง่าย"^๑

และจากสำนักที่ได้รับการอบรมปลูกฝังมา ทหารจึงคิดว่า การเตรียมกำลังทหารย่อมเป็นการรักษาสันติภาพ เพราะฉะนั้น รายจ่ายในการทหารจึงเปรียบด้วยเงินประกันความสงบของประเทศ^๒ และแม้ว่าจะต้องประหยักรายจ่ายอย่างอื่น ๆ ในการช่วยเหลือกองทัพก็ควรยอม และยกตัวอย่างว่าประเทศที่มีอำนาจในสมัยนี้จึงยึดเอารายจ่ายสำหรับกองทัพ เป็นสิ่งสำคัญยิ่งกว่ารายจ่ายทั้งหมด^๓ เมื่อผลประโยชน์ของกองทัพถูกกระทบเช่นนี้ ทหารซึ่งเคยคิดว่า การพัฒนากองทัพคือการพัฒนาประเทศ จึงเกิดความรู้สึก "ทนไม่ได้" บทความทำนองนี้จึงออกมามาก ล้วนแต่เป็นการแสดงความคิดเห็นของทหารระดับกลางและระดับล่าง เช่น การแสดงความคิดเห็นว่า "รัฐประศาสน์และเศรษฐกิจจะดำเนินไปตามทางที่ต้องการ จำต้องมีกำลังหนุนหลังอยู่ คือกำลังทหารนั่นเอง ประเทศใดมีทหารมาก ประเทศนั้นก็มียอำนาจมาก"^๔ ความคิดนี้เป็นข้อสรุปที่อยู่ในจิตสำนึกของทหารตลอดมา

^๑ พ.ต.หลวงสรสิทธิ์ยานุการ, "คำบรรยายเรื่องการจัดกองทัพบอในประเทศญี่ปุ่น,"

ยุทธโภษ ๓๘ (๑ ตุลาคม ๒๔๗๒), : ๒.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

^๔ พ.ต.หลวงวิจารณ์พยุพผล, "คำบรรยายแสดงหลักของการสงคราม," ยุทธโภษ

๓๗ (๑ กรกฎาคม ๒๔๗๒), ๑๒๖๕.

บทความในยุทธโกษซึ่งเขียนโดยทหารเป็นการแสดงให้เห็นถึงความรู้และความคิดของทหารในช่วงเวลาต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี แม้ว่าในช่วงหลังกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ จะไม่มีงานเขียนที่แสดงความคิดเรื่องลัทธิการเมือง แต่ทหารก็ยังคงมีการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาของชาติบ้านเมืองมาโดยตลอด การควบคุมความคิดของทหารจึงเป็นสิ่งที่ทำได้ยากมาก

เสนาศึกษา

เสนาศึกษาเป็นหนังสือภายในของโรงเรียนนายร้อยทหารบก ออกครั้งแรกในวันที่ ๑ มกราคม ๒๔๕๔ เจ้าของคือ เจ้าหน้าที่ในกรมยุทธศึกษาทหารบก และนักเรียนทหารบก และเห็นว่า เสนาศึกษา "ไม่ใช่เป็นหนังสือที่เกี่ยวข้องกับราชการงานเมือง" แต่มีความประสงค์ "เพื่อเพาะนักเรียนทหารบกให้ติดหนังสือ... เพื่อให้ผู้ที่ได้เคยศึกษาไปจากสำนักนี้ จะได้ทราบความเป็นไปในสำนักที่ตนได้รับความรู้วิชาการ"^๑ การออกเสนาศึกษาในระยะแรกนั้น สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิชณุโลกประชานาถทรงเป็นบรรณาธิการพิเศษ และทรงให้ความสนพระทัยเป็นอย่างมาก เพราะทรงเห็นว่า "การศึกษานั้นไม่ใช่แต่อ่านหนังสือให้ได้ความรู้เท่านั้น การหัดแต่งหนังสือ ก็เป็นการศึกษาเหมือนกัน และเป็นของจำเป็นอย่างยิ่งส่วนหนึ่ง"^๒ เสนาศึกษาจึงเป็นแหล่งสำหรับพิมพ์ เรื่องที่ทหารเขียนขึ้นเพื่อฝึกหัดตนเองในทาง "แต่งหนังสือ" เสนาศึกษาจึงบำรุงการศึกษาของทหารทั้งในทางอ่านและการเขียน "เพราะฉะนั้นผู้อ่านจะเรียกร้องเอาแต่เรื่องที่พิเศษที่ดีแท้สมควรเป็นตำราให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อ่าน แต่ถ้าย่อยหาได้ไม่ ทหารที่ยังศึกษาอยู่จะแต่งตำราอย่างไรได้"^๓ และทรงสรุปว่า "หนังสือพิมพ์เสนาศึกษา นี้เท่ากับ หนังสือพิมพ์ในโรงเรียนต่าง ๆ เท่านั้น ขอท่านผู้อ่านอย่าเอาขึ้นเปรียบกับ "สมุทสาร" หรือ "ยุทธโกษ" เลย"^๔

^๑ เสนาศึกษา ๒ (กันยายน ๒๔๖๐).

^๒ สมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิชณุโลกประชานาถ, "คำชี้แจงของบรรณาธิการพิเศษ เรื่องนามของหนังสือพิมพ์เสนาศึกษา" เสนาศึกษา ๒ (กันยายน ๒๔๖๐) : ค, ง.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

^๔ เรื่องเดียวกัน.

เนื่องจากวัตถุประสงค์ของเสนาศึกษาดังกล่าว ทำให้เนื้อหาของเสนาศึกษาไม่
 เข้มข้นด้วยวิทยาการทางทหาร และการแสดงความคิดเห็น เช่นในยุทธโกษ แต่เสนาศึกษาจะลง
 บทความหรือเรื่องทั่ว ๆ ไปที่ทหาร ซึ่งเป็นศิษย์เก่าและศิษย์ปัจจุบันของโรงเรียนนายร้อยเขียน
 ส่งมา โดยจะมีหมวดความรู้และหมวดอ่านเล่น เช่นนวนิยาย เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามก็ยังคง
 มีการแทรกความคิดเห็นของทหารลงไปอยู่เสมอ ในบทความที่เกี่ยวกับกองทัพหรือการทหาร
 ต่างประเทศ และเนื่องจากเสนาศึกษาเป็นสื่อกลางระหว่างโรงเรียนนายร้อยกับผู้ซึ่งจบการ
 ศึกษาไปแล้ว จึงได้รับความสนใจจากนายทหารระดับล่าง ๆ คือนายร้อยเอก-นายร้อยตรี
 เขียนเรื่องมาลงเสมอ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอ่านเล่น หรือบทความทางวิชาการที่เกี่ยวกับการพัฒนา
 กองทัพ เทคโนโลยีทางการทหาร หรือข่าวการสงครามในต่างประเทศ และนำมาเปรียบเทียบกับ
 ของไทย เช่นคอลัมน์ "ข่าวกองบินทหารบก" ของนายพันเอกพระ เฉลิมอากาศได้กล่าวถึง
 งบประมาณค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการบินของประเทศต่าง ๆ เช่น รัสเซีย อังกฤษ ฝรั่งเศส
 เยอรมนี โดยเปรียบเทียบกับทหารของไทยและแสดงความคิดเห็นว่า "เรา (นักบิน) คงจะ
 ได้รับงบประมาณสำหรับการบิน ซึ่งเป็นจำนวนอันงดงาม เหมือนเพื่อนนักบินต่างประเทศบ้าง"^๑
 และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ก็ทรงนิพนธ์เรื่องมาลงพิมพ์อย่างสม่ำเสมอ
 เช่น "พระกระแสน้ำรับสั่งเตือนเรื่องการฝึกหัด"^๒ ซึ่งลงติดต่อกันหลายฉบับ แต่นักเรียน
 นายร้อยจะเขียนหรือแปลเรื่องเกี่ยวกับนวนิยายเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตามเมื่อเปรียบเทียบกับ
 ยุทธโกษแล้ว จะเห็นว่า นายทหารระดับล่าง ๆ ให้ความสนใจต่อเสนาศึกษา ซึ่งเป็นสื่อกลาง
 อันดีระหว่างนักเรียนนายร้อยและนายทหารที่สำเร็จแล้ว กับสถาบันการศึกษาได้เป็นอย่างดี
 เช่นนายทหารศิษย์เก่าเขียนเรื่องส่งมาลงทั้งเรื่องทั่ว ๆ ไป และความรู้เกี่ยวกับวิทยาการทหาร
 ที่น่าสนใจเช่น เรื่อง "ความสำคัญในการรบ" ของนายร้อยเอก ท่าราบ^๓ และที่น่าสนใจคือ

^๑นายพันเอกพระ เฉลิมอากาศ, "ข่าวกองบินทหารบก," เสนาศึกษา ๒
 (พฤศจิกายน ๒๔๖๐) : ๘๐๙.

^๒สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ, "พระกระแสน้ำรับสั่งเตือนเรื่องการ
 ฝึกหัด," เสนาศึกษา ๒ (มกราคม ๒๔๕๙) (ฉบับพิเศษ)

^๓คาดว่าต่อมาคงเป็น พ.อ.พระศรีสิทธิสงคราม (ตื่น ท่าราบ) ใน เสนาศึกษา

๒ (ธันวาคม ๒๔๖๐) ซึ่งเขียนเรื่องเกี่ยวกับทหารมาลงเสมอเช่น "การรบ" ของนายร้อยเอก
 ทหลวงศรีสิทธิสงคราม.

บทความเกี่ยวกับเรื่องหัวเมืองต่าง ๆ ที่นักเรียนนายร้อย ซึ่งสำเร็จการศึกษาออกไปเป็นนักเรียนทำการนายร้อยไปรับราชการตามหัวเมืองต่าง ๆ ทั่วประเทศ ซึ่งจะเขียนถึงสภาพภูมิศาสตร์และพลเมืองของท้องถิ่นนั้น เป็นการพยายามทำความเข้าใจในท้องถิ่นชนบทไทยของนายทหาร เช่นบทความเรื่อง "เมืองร้อยเอ็ด" ของนักเรียนทำการนายร้อยกาญจนินทุ^๑ ซึ่งกล่าวถึงสภาพหัว ๆ ไปของเมืองร้อยเอ็ด ซึ่งนักเรียนออกไปประสบมา

ใน พ.ศ. ๒๔๖๓ คือตั้งแต่เล่ม ๕ เป็นต้นไป เสนาศึกษาได้เปลี่ยนชื่อเป็นเสนาศึกษาและแพทยศาสตร์ โดยได้ร่วมเอาหนังสือแพทยศาสตร์เข้าไว้ด้วย และเนื้อหาออกเป็น ๒ แผนก คือ แผนกเสนาศึกษาและแผนกวิทยาศาสตร์ โดยแผนกเสนาศึกษาแบ่งออกเป็นหมวดความรู้ หมวดความเห็น หมวดข่าว หมวดอ่านเล่น หมวดภาพล้อและหมวดแจ้งความ ซึ่งในหมวดความเห็นมีบทความที่แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับบ้านเมือง เช่นเรื่อง "การศึกษาของเมืองเรา"^๒ ซึ่งได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาการศึกษาของชาติ แต่คือลัทธิ "ข่าวทหาร" ซึ่งจะลงข่าวความเคลื่อนไหวและความก้าวหน้าของกองทัพนาชาติ จะได้รับความสนใจจากทหารมาก^๓ แต่แนวโน้มในการเขียนเรื่องลงเสนาศึกษาของทหารก็ลดน้อยลงตามลำดับ เช่นในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๔-๒๔๖๕ จากบทความทั้งหมด ๕๗ เรื่อง มีนายทหารเขียนเพียง ๙ เรื่องเท่านั้น และเกือบจะทุกเรื่องเป็นเรื่องทางทหาร นอกนั้นพลเรือนเขียนเป็นเรื่องในหมวดอ่านเล่นทั้งสิ้น และเห็นแนวโน้มเช่นนี้มากขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๗๒ ซึ่งเสนาศึกษาเสนอนวนิยายมากขึ้น แต่ก็ยังคงมีบทความทางการเมืองและวิพากษ์วิจารณ์แทรกอยู่บ้าง เช่นบทความเรื่อง "สาเหตุแห่งกรณีพิพาทระหว่างจีนกับรัสเซีย" ของ พ.ต.หลวงวิจิตรสงคราม^๔

^๑นักเรียนทำการนายร้อย กาญจนินทุ, "เมืองร้อยเอ็ด," เสนาศึกษา ๓ (๑๐ ตุลาคม ๒๔๖๑).

^๒บรรณษธิการ, "การศึกษาของเมืองเรา," เสนาศึกษา ๕ (มกราคม ๒๔๖๓).

^๓นายทหารที่มีชื่อเสียงในสมัยต่อมา เช่น พ.อ.พระประศาสน์พิทยายุทธ ขณะเป็นนายร้อยเอกหลวงประศาสน์พิทยายุทธได้เขียนเรื่องมาลงเสนาศึกษาเช่นกัน เช่นเรื่อง "การใช้ควีนกำบัง," ใน เสนาศึกษาและแพทยศาสตร์ ๑๐ (กุมภาพันธ์ ๒๔๖๘).

^๔ดู เสนาศึกษาและแพทยศาสตร์ ๑๔ (กุมภาพันธ์ ๒๔๗๒).

ซึ่งแสดงถึงความสนใจวิเคราะห์การเมืองต่างประเทศของทหาร และปรากฏว่ามีอดีตนายทหาร
กบฏ ร.ศ. ๑๓๐ คือ ร.ต. ถัด รัตนพันธ์ ก็ส่งเรื่องมาลงเสนาศึกษาเช่นกัน^๑ แต่ปรากฏ
ว่าขณะเดียวกัน พบว่า นักเรียนนายร้อยให้ความสนใจ วิทยาศาสตร์มาก ด้วยการเขียนบทความ
เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์จำนวนมาก เช่น "ความรู้เรื่องโลกพระอังคาร"^๒ หรือ เรื่อง "โรง
ไฟฟ้าหลวง"^๓ เป็นต้น แต่งานเขียนเกี่ยวกับการวิพากษ์วิจารณ์การเมืองต่างประเทศก็ยังคง
มีตลอดเวลา และเป็นการวิเคราะห์เหตุการณ์ที่ทันสมัยมาก เช่น เรื่อง "อำนาจของโลก"
ของ ร.อ. หลวงพรหมโยธี หรือ บทความเรื่อง "ความตกต่ำแห่งเศรษฐกิจ" ของเจ้าพระยา
ธรรมศักดิ์มนตรี^๔ เป็นต้น

เสนาศึกษาเป็นหนังสือ "ครึ่งราชการ" ทำให้ทิศทางของหนังสือ "จะบ้ายเข้มไปทาง
รัฐประศาสน์ (โปลิติก) หรือก็ไม่ได้เต็มที่ จะบ้ายเข้มไปทางบุคคลหรือก็ไขเหตุ เพราะจะอยู่
ในเกณฑ์ที่ถูกหาว่า เกะกะระรายเพื่อนบ้าน เดินสวนไปทั้งออกจะนอกหน้าที่เสียด้วยซ้ำ"^๕
แต่บทนำของเสนาศึกษามักจะเป็นบทความที่ทันสมัย วิเคราะห์เกี่ยวกับความรู้ทั่ว ๆ ไป และ
ปัญหาของบ้านเมืองที่เน้นมากคือ ปัญหาการศึกษาของบ้านเมือง โดยย้ำว่า "อำนาจมาจากความ
เจริญของบ้านเมือง... แต่บ้านเมืองจะเจริญได้นั้น ต้องคนเจริญเสียก่อน"^๖ และเรียกร้อง

^๑ดู นายถัด รัตนพันธ์, "ตำนานการรบสมัยกรุงศรีอยุธยา", เสนาศึกษาและแผ้ววิทยาศาสตร์
๑๓ (พฤษภาคม ๒๔๗๒).

^๒ดู นักเรียนนายร้อยขุน บุญเกียรติ, "เสนาศึกษาและแผ้ววิทยาศาสตร์ ๑๕ (กุมภาพันธ์
๒๔๗๓).

^๓ดู นักเรียนนายร้อยขุน เทียมศิลป์ไชย, เรื่องเดียวกัน.

^๔ดู เสนาศึกษาและแผ้ววิทยาศาสตร์ ๑๕ (ตุลาคม ๒๔๗๔).

^๕"นำของบรรณาธิการ", เสนาศึกษาและแผ้ววิทยาศาสตร์ ๕ (ตุลาคม ๒๔๖๔) : ๑๑๒๗.

^๖"นำของบรรณาธิการ", เสนาศึกษาและแผ้ววิทยาศาสตร์ ๓ (กันยายน ๒๔๖๑) :

ให้รัฐบาลให้การศึกษและการบำรุงเลี้ยงดูเด็กซึ่งเป็นเรื่องสำคัญมาก รวมทั้งต่อต้านการเลี้ยงดู
 เด็บแบบผิด ๆ ตามคติความเชื่อโบราณ และเสนอแนะให้รัฐบาลจัดตั้งโรงเรียนอนุบาลเพื่อ
 เลี้ยงเด็กอายุ ๗ ขวบลงมา^๑ หน้าคำนำของบรรณาธิการเสนอแนะเรื่องการศึกษาเป็นส่วนใหญ่
 เพราะทหารเห็นว่า "บ้านเมืองเจริญได้ด้วยคน คนเจริญได้ด้วยการศึกษา เพราะฉะนั้นบ้านเมือง
 ก็เจริญได้ด้วยการศึกษา... เราไม่ควรรวมกำลัง เพ่งอยู่ที่ความ เจริญของแผ่นดินหรือของคน
 ควรจะพากันมาเพ่งที่การศึกษาจะดีกว่า"^๒ ที่ทันสมัยมากคือการเสนอว่าไทยควรมีโรงเรียน
 อนุบาลสำหรับเด็กอายุ ๕ ขวบลงมา และที่ใดที่มีคนจนมาก ๆ รัฐควรตั้งโรงเรียนอนุบาลสำหรับ
 เด็กอายุ ๓ ขวบลงมา เพื่อแบ่งเบาภาระบิดามารดา รวมทั้งการเสนอข้อคิดเกี่ยวกับระบบ
 การศึกษาที่น่าสนใจว่า การจัดการศึกษาไม่ควรจัดเพื่อให้เด็กอ่านหนังสือออกอย่างเดียว แต่
 ควรให้เด็กได้รับการศึกษาทั้ง ๓ องค์ คือ จริยศึกษา พุทธิศึกษา และพลศึกษา และควรให้เด็ก
 เจริญทางด้านปัญญาความคิด รู้จักผิด รู้จักชั่ว จึงจะเรียกได้ว่า โรงเรียนทำหน้าที่ได้สำเร็จ
 และสนับสนุนให้ รัฐบาลจัดตั้งโรงเรียนของรัฐบาลให้มากกว่าโรงเรียนราษฎร์ และสรุปว่า
 การศึกษาดังกล่าวจะให้สำเร็จลงด้วยดี ต้องให้มหาชนหมุ่มมากรู้จักการศึกษา^๓ นับว่าทหารมองเห็น
 ปัญหาที่สำคัญของบ้านเมือง และเสนอแนวคิดที่ทันสมัยมาก และใน พ.ศ. ๒๔๖๗ ได้มีการนำ
 บทความของ "ครูเทพ" หรือ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ซึ่งให้ข้อคิดเกี่ยวกับปัญหาของบ้านเมือง
 ที่น่าสนใจมาลงพิมพ์ เช่น "บ้านเมืองที่ไม่รับให้การศึกษาเต็มที่ ปล่อยให้ เป็นงานของธรรมชาติ
 ไปฝ่ายเดียว ก็เสมอกับบ้านเมืองนั้นไม่ช่วยตัวเอง"^๔ นอกจากกล่าวถึงระบบการศึกษาแล้ว
 ในบทความนี้ยังได้กล่าวถึงการปกครองแบบประชาธิปไตยว่า "วิธีการปกครองอย่างใหม่ที่เป็น
 ทำนองประชาธิปไตย ไม่ใช่ใช้วิธีราชสิทธิ์ปกครองโคกระบือ"^๕ และบทความแสดงความคิดเห็น

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๙๐.

^๒ "นำของบรรณาธิการ" เสนาศึกษา ๓ (สิงหาคม ๒๔๖๑) : ๔๘๘.

^๓ บรรณาธิการ "ความนำ", เสนาศึกษา ๓ (พฤศจิกายน ๒๔๖๑) : ๗๕๖.

^๔ "ครูเทพ", "จดหมายครูเทพ", เสนาศึกษาและแพทยศาสตร์ ๘ (กรกฎาคม ๒๔๖๗)

: ๘๒๑.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๒๕.

เหล่านี้เป็นที่สนใจของทหาร ซึ่งเป็นกลุ่มปัญญาชนที่ได้รับการศึกษาสูงในสังคมไทยยุคนั้น

ความนิยมอ่านของทหารซึ่งสะท้อนออกมาในบทบรรณาธิการ คือจดหมายถึงบรรณาธิการมากที่สุดคือ เรื่องเกี่ยวกับความเจริญก้าวหน้าของกองทัพต่างประเทศ หรือ เรื่องเกี่ยวกับการสงครามในต่างประเทศ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการรบของกองทัพฝรั่งเศส และเยอรมัน ซึ่งทหารมองดูอย่างชื่นชม จนรัชกาลที่ ๗ เมื่อครั้งทรงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการกองพลทหารบกที่ ๒ ต้องทรงเตือนว่า "สำหรับกองทัพของเรานั้นจะตามให้ทันกองทัพฝรั่งเศสนั้น เป็นของยาก ข้อสำคัญนั้น เรามีอะไรอยู่แล้ว จะต้องพยายามให้ได้ดีที่สุดให้เหมาะกับกาลและเหตุการณ์ที่สุด"^๑ และเสนาศึกษาก็เช่นเดียวกับยุทธโกษในด้านการถูกใช้ เป็นเครื่องมือในการปลุกฝังอบรมความเป็นทหารที่ดีซึ่งกองทัพต้องการ โดยใช้คอลัมน์ "ข่าวทหาร" เช่น "ทหารทุกคนจะต้องรู้สึกว่าเป็นหน้าที่สำคัญยิ่ง คือป้องกันชาติ และบ้านเกิดเมืองมารดร"^๒ ตลอดจนการอบรมให้ทหาร มีความคิด และการปฏิบัติเป็นแบบอย่างอันเดียวกัน นั่นคือ มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย และยึดมั่นถือมั่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งจะต้องคิด เป็นนิสัยของทหาร และการปฏิบัติตามคำสั่งอย่างเคร่งครัด เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็นต่อความอิสระของบ้านเกิดเมืองนอนของตน ตลอดจนปลุกฝังคุณสมบัติอันดีงามของทหาร คือความรักชาติบ้านเกิดเมืองนอน ศาสนา และ พระมหากษัตริย์ ให้คิดอยู่ในจิตสำนึกของทหาร^๓ และปลุกฝังความคิดแบบทหารนิยมให้ทหารสำนึกในความสำคัญแห่งวิชาชีพของตน ซึ่งเป็น

^๑จอมพลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา "ข่าวทหาร" คำบรรยายเรื่องอาวุธทหารรายสมัยปัจจุบัน", เสนาศึกษาและแผ่วิทยาศาสตร์ ๑๐ (กุมภาพันธ์ ๒๔๖๔) : ๒๓๓.

^๒กรมยุทธศึกษาทหารบก, "ข่าวทหาร ข้อความที่ควรคำนึงในการฝึกอบรมทหารในสมัยปัจจุบัน", เสนาศึกษาและแผ่วิทยาศาสตร์ ๑๐ (มิถุนายน ๒๔๖๔), : ๘๗๔.

^๓นายพันโท พระอภิบาลภูวนาถ, "คำแนะนำแสดงตัวอย่างการสอนสมบัติอันดีของทหาร," เสนาศึกษา ๒ (มิถุนายน ๒๔๖๐), : ๔๓๓.

"ชนกของชาติ เพราะเป็นผู้พิทักษ์รักษาคนทั้งชาติให้ดำรงสันติสุข และอิสรภาพอยู่ได้จนทุกวันนี้"^๑
 แต่เมื่อเปรียบเทียบกับยุทธโกษแล้ว เสนาศึกษาไม่เคยเสนอความคิดเห็นที่รุนแรง หรือเกี่ยวกับ
 ลัทธิการเมืองการปกครอง เช่น ยุทธโกษ จะมีเพียงการเสนอแนะวิธีการแก้ปัญหาของบ้านเมือง
 ซึ่งทหารถือว่าเป็นหน้าที่ของตนที่จะต้องสนใจต่อความทุกข์สุขของประชาชน และความอยู่รอด
 ของบ้านเมือง แต่ก็มีทหารบางส่วนได้แสดงความคิดเห็นท่ามกลางความสับสนของการเมือง
 ในช่วง พ.ศ. ๒๔๗๕ โดยแสดงความคิดเห็นของทหารอาชีพกับการเมืองว่า

ในเรื่องความเจริญแห่งประเทศอันเป็นปัญหาการเมืองนั้น สำหรับเรา
 ที่เป็นนักรบ ย่อมไม่มีข้อเกี่ยวข้องกับเรา เราไม่ควรออกความเห็น ไม่ดัดง้าง หรือ
 คล้อยตามความเห็นของท่านผู้ใด ประเทศจะเจริญหรือไม่ เราก็คงมีหน้าที่อย่างเดียว
 คือ จะต้องเตรียมพร้อมเพื่อรักษาชาติไว้ให้เป็นอิสระเท่านั้น มิใยใครจะคิดว่า
 ทหารไม่มีประโยชน์สักเพียงใด เราก็จะดำรงตนทำหน้าที่ของเราเรื่อยไป จนมี
 ความนึกคิดอันแน่วแน่อยู่อย่างเดียวกันว่า เมื่อเรามาเล่นละครเป็นนักรบ บทบาท
 ของเราก็ต้องไปในทางสงคราม ไม่ว่าจะมีความลำบากยากเย็นอย่างไรใด เราก็จะ
 จะบำเพ็ญตนให้เป็นทหารที่ดีที่สุดของประเทศเสมอ^๒

ในบทความนี้ได้แสดงความคิดเห็นถึงบทบาทที่ควรจะเป็นไปของทหารในสังคมว่า
 ทหารที่ดีที่สุดนั้น จะต้องทำการศึกษาล่าเรียนวิชาการรบและวิทยาการทั่วไปอยู่เสมอเพื่อให้มี
 ความรู้กว้างขวาง และจะต้องมีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และเกียรติยศแห่งตน
 เพราะ "ในโลกนี้ไม่มีใครที่เรานำจะไว้ใจมอบชีวิตให้ดีไปกว่า พระมหากษัตริย์ ไม่มีอะไรที่

^๑ พ. พันธุ์เสนา, "ชาติสร้างขึ้นด้วยเลือดเนื้อของทหาร", เสนาศึกษาและแผ่วิทยาศาสตร์
 ๑๖ (กรกฎาคม ๒๔๗๔) : ๑๒๒.

^๒ ส. จารุเศรณี, "คติสำหรับนักรบ", เสนาศึกษาและแผ่วิทยาศาสตร์ ๑๖ (พฤษภาคม
 ๒๔๗๕), หน้า ๗๒๓. ส. จารุเศรณีนี้ เมื่อรัชกาลที่ ๗ เสด็จทอดพระเนตรการสอนใน
 โรงเรียนนายร้อยทหารบกเมื่อ ๒๔๖๙ นั้น ทรงมีรับสั่งชม นักเรียนนายร้อย สุรจิต จารุเศรณี
 ซึ่งเป็นผู้พิจารณาเหตุการณ์ในทางยุทธวิธีว่า "นักเรียนคนนี้พิจารณาเหตุการณ์ดีมาก ถ้าพิจารณา
 ได้เสมอ ๆ อาจจะเป็น จอมพลในภายหน้าได้" จาก เสนาศึกษาและแผ่วิทยาศาสตร์ ๑๐
 (มิถุนายน ๒๔๖๙) : หน้าพิเศษ.

จะนำรักเท่ากับชาติของเราเอง"^๑ และสรุปว่า บทบาทของทหารควรจะเป็นไปเพื่อการสงครามเท่านั้น ซึ่งพบว่า ทหารระดับล่างแสดงความคิดเห็นเช่นนี้มาก แต่ก็มีส่วนหนึ่งที่เห็นว่าทหารต้องรับผิดชอบต่อความเจริญรุ่งเรืองของประเทศ และรับผิดชอบต่อความทุกข์สุขของราษฎรตามที่ทหารได้รับการอบรมมา

นับว่า หนังสือยุทธโกษา และเสนาศึกษา เป็นหนังสือที่เป็นคลังของสรรพวิชาความรู้ และเวทีแสดงความคิดเห็นของทหารบกที่สำคัญ บทความในหนังสือทั้ง ๒ เล่มนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึง พัฒนาการของความรู้และความคิดของทหารอาชีพ ที่มีต่อปัญหาของบ้านเมืองและกองทัพของตน นอกจากนั้นยังเป็นการเสริมสร้างโลกทัศน์ของทหารให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้นอีกด้วย

กบฏ ร.ศ. ๑๓๐ : พัฒนาการทางความคิดของกลุ่มทหารอาชีพไปสู่การปฏิบัติ

การพัฒนาทางความคิดของกลุ่มทหารอาชีพที่เห็นได้ชัด เจนมากในช่วงระยะเวลานี้ คือ การพัฒนาความคิดไปสู่การปฏิบัติเป็นครั้งแรกของกลุ่มทหารอาชีพ หรือกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ ซึ่งเกิดขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๕๔ นับว่าเป็นการกระทำที่แสดงให้เห็นถึงความคิดของทหารอาชีพได้เด่นชัดมาก แม้ว่าจะกระทำไม่สำเร็จจนกลายเป็นกบฏไปก็ตาม* แต่กบฏ ร.ศ. ๑๓๐ มีความเด่นทางด้านความคิดของกลุ่มวิชาชีพทหารมากกว่ากลุ่มทหารที่ทำการปฏิวัติได้สำเร็จใน พ.ศ. ๒๔๗๕ และกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ ก็เป็นการกระทำที่สะท้อนถึงความคิดของทหารระดับล่างได้ชัดเจน ขณะที่ภาพความคิดของทหารกลุ่ม พ.ศ. ๒๔๗๕ ยังคงพร่าเลือนว่าทหารระดับล่างมีความคิดอย่างไรต่อการปฏิวัติ พ.ศ. ๒๔๗๕

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๒๗.

* เป็นการคิดรวมตัวกัน แต่ยังไม่ทันได้ปฏิบัติตามแผนการ เหตุการณ์ก็ล่วงรู้ถึง นายทหารชั้นผู้ใหญ่ และรัชกาลที่ ๖ คณะ ร.ศ. ๑๓๐ จึงถูกจับกุม และกลายเป็นกบฏไปในที่สุด.

คณะ ร.ศ. ๑๓๐* เป็นการรวมตัวกันของนายทหารสัญญาบัตรชั้นผู้น้อย และอยู่ในวัยหนุ่ม เป็นส่วนใหญ่ เป็นกลุ่มที่เพิ่งสำเร็จการศึกษาออกมารับราชการประจำอยู่ตามหน่วยราชการต่าง ๆ ส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนนายร้อยทหารบก และบางคนอยู่ในระหว่างศึกษาเพิ่มเติม คือ จำนวน ๔๑ คน จบการศึกษาจากโรงเรียนนายร้อยทหารบก ๔๕ คน และจำนวน ๑๐ คน ใน ๔๕ คน กำลังศึกษาอยู่ที่โรงเรียนเสนาธิการทหารบก อันเป็นสถาบันการศึกษาชั้นอุดมศึกษาที่สูงที่สุดในเมืองไทยขณะนั้น พื้นฐานความรู้ของนายทหารกลุ่มนี้เป็นพื้นฐานที่เอื้ออำนวยให้มีความคิดก้าวหน้าเกินกว่ากลุ่มผู้มีการศึกษากลุ่มอื่น ๆ อยู่ในขณะนั้น

การรวมตัวกันของ คณะ ร.ศ. ๑๓๐ เป็นการรวมกลุ่มกันของนายทหารระดับ พันตรี-ร้อยตรี คือ เป็นนายทหารรุ่นเดียวกัน และใกล้เคียงกัน ส่วนใหญ่จะจบรุ่นเดียวกับ ร.ต. เจริญ ศรีจันทร์ และ ร.ต. จรูญ ษตะเมษ ผู้เป็นต้นคิดการปฏิวัติ ซึ่งมีจำนวนถึง ๓๒ คน^๑ และนายทหาร ร.ศ. ๑๓๐ นี้จะมีระดับอายุ ตั้งแต่ ๓๔-๔๔ ปี กลุ่มทหารกลุ่มนี้เป็นกลุ่มทหารที่ได้รับการศึกษาแบบใหม่ ทันสมัย จึงได้รับประสบการณ์ และมีความคิดที่กว้างไกลเกินกว่าผู้ได้รับการศึกษากลุ่มอื่น ๆ เนื่องจากผู้ปกครองให้ความสำคัญในการพัฒนาให้เป็นองค์กรที่มีความรู้ก้าวหน้าทันสมัยที่สุดในสังคมไทย เพราะเป็นกลุ่มที่ทำหน้าที่โดยตรงในการค้าจุนและรักษาเสถียรภาพแห่งอำนาจของสถาบันผู้ปกครอง ได้สะท้อนภาพความคิดของกลุ่มตนในการเรียกร้องความเปลี่ยนแปลงเพื่อแสวงหาแนวทางที่ดีกว่าทั้งภายในองค์กรทหารเอง ตลอดไปจนถึงระดับประเทศชาติ ซึ่งทหารกลุ่ม ร.ศ. ๑๓๐ ได้ก้าวไปไกลกว่าการแสดงความคิด คือได้รวมตัวกันเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง กบฏ ร.ศ. ๑๓๐ จึงเป็นการชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการทางความคิดของกลุ่มทหารอาชีพอย่างชัดเจน

^๑ อัจฉราพร กมฺพพิสมัย, "กบฏ ร.ศ. ๑๓๐...", หน้า ๑๗๓.

* ดูรายละเอียดเกี่ยวกับกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ ได้จาก อัจฉราพร กมฺพพิสมัย, "กบฏ ร.ศ. ๑๓๐ : ศึกษากรณีการปฏิรูปการปกครองและกลุ่มทหารใหม่" (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓).

ความคิดปฏิวัติของกลุ่มนายทหารหนุ่ม ซึ่งส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียน นายร้อยทหารบกนั้น มีพื้นฐานสำคัญอยู่ที่ความไม่พึงพอใจต่อสภาพความล้มเหลวของประเทศ โดยเฉพาะปัญหาเศรษฐกิจของชาติ ซึ่งกระทบต่อผลประโยชน์ของกองทัพ และประเด็นที่สำคัญคือ กองทัพถูกลดความสำคัญ และถูกหมิ่นเกียรติภูมิ^๑ ซึ่งผู้ปกครองให้ความสำคัญกับมหาดเล็ก มากกว่าทหาร และการที่รัชกาลที่ ๖ ทรงจัดตั้งกองเสือป่า ซึ่งทหารไม่พอใจอย่างมากว่า เสือป่า ทำหน้าที่ซ้อนทหาร และเป็นที่โปรดปรานของพระมหากษัตริย์มากกว่าทหาร คือ "ทหาร รู้สึกว่า เบนพระราชธุระ แลโปรดปรานเสือป่ามากกว่าทหาร"^๒ และทหารเห็นว่า เสือป่า "นำมาซึ่งความฉิบหาย ต่อทรัพย์สินและเวลาของ ราชการ"^๓ และที่สำคัญ คือ การตัดงบประมาณของกองทัพ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นค่าใช้จ่ายในการพัฒนาประเทศ ทำให้กองทัพขาดแคลนอาวุธที่ทันสมัย สภาพของกองทัพไทยจึง "เป็นกองทัพที่มีแต่คน อาวุธไม่มีพอ เครื่องแต่งกาย เครื่องใช้ เสบียง สรรพการะไม่มีพอจนสักอย่างเดียว"^๔ การไม่ได้รับงบประมาณเพิ่มทำให้ กองทัพไม่พัฒนา และกระทบต่อจิตใจทหารของชาติ เพราะเงินเดือนของทหารไม่ได้รับการ ปรับปรุง คงอยู่ในอัตราเดิมมาเป็นเวลานานพอสมควร^๕ แต่งบประมาณไปเพิ่มในเงิน พระบรมราชโองการ รวมทั้งเงินพระคลังข้างที่^๖ ซึ่งรัชกาลที่ ๖ ทรงนำไปใช้ในทางที่

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๖.

^๒ ห.จ.ช. ร.๖ บ. ๑๗/๑๒ (๒๖) ลายพระหัตถ์มูลกระหม่อมเล็กกับพระราชหัตถ์ เลขา เรื่องทหารกำเร็บ (๘ มีนาคม ร.ศ. ๑๓๐).

^๓ ห.จ.ช. ร.๖ บ. ๑๗/๑ สำเนาจดหมายที่โยนออกมาจากกองมหันต์โทษ.

^๔ ห.จ.ช. เอกสาร ร.๖ ค. ๘.๑/๒ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิศณุโลกประชานาถ กราบ บังคมทูลรัชกาลที่ ๖ (๑๐ มกราคม ร.ศ. ๑๓๑).

^๕ เรื่องเดียวกัน.

^๖ อัจฉราพร กมุทพิสมัย, กบฏ ร.ศ. ๑๓๐..., หน้า ๑๐๑.

ทหารเห็นว่าไม่เกิดประโยชน์แก่ชาติ เช่น การพระราชทานเงินจำนวนมากให้มหาดเล็ก และ การจัดตั้งกองเสือป่า คณะ ร.ศ. ๑๓๐ จึงเป็นการที่ทหารอาชีพรวมตัวกันเพื่อคิดหาแนวทาง และวิธีการในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ที่กองทัพและประเทศชาติเผชิญอยู่ ซึ่งทหารกลุ่มนี้เห็นว่า ทางออกของบ้านเมืองขณะนั้น คือ การปฏิวัติ เพื่อเปลี่ยนแปลงระบบการปกครอง ทั้งนี้เพราะ ทหาร หรือนักเรียนนายร้อยได้รับการปลูกฝังให้เป็นผู้พิทักษ์ชาติบ้านเมือง และพร้อมที่จะเป็น ผู้นำโดยตลอดมา การถูกสั่งสอนมาว่า ชาติจะรุ่งเรืองหรือเจริญได้ก็เพราะทหาร ทำให้เมื่อ ทหารมองเห็นปัญหาที่ตนคิดว่า ทำให้บ้านเมืองล้มลง จึงเริ่มคิดแก้ไขปัญหาของชาติที่เป็น อยู่ในขณะนั้น เพราะ "หากทหารไม่ทำแล้ว ใครมือเปล่าที่ไหนจะกล้าทำ"^๑ จากจุดนี้ ทำให้นายทหารหนุ่มเริ่มรวมตัวกันโดยผู้เป็นต้นคิดคือ ร.ต. เจริญ ศรีจันทร์ นายร้อยจบใหม่รุ่น ร.ศ. ๑๒๘ (พ.ศ. ๒๔๕๒) โดยมีความปรารถนาที่จะยกระดับประเทศให้ก้าวหน้าทัดเทียมอารยประเทศอื่น ๆ ความคิดดังกล่าวเกิดจากความรู้ที่ได้จากการอ่านหนังสือเกี่ยวกับการปกครองประเทศต่าง ๆ^๒ และประสบการณ์ในชนบท เมื่อครั้งไปรับราชการในกรมทหารราบที่ ๑๒ มณฑลนครไชยศรี การได้สนทนากับชาวบ้านทำให้เขาเข้าใจปัญหาชนบทได้ดี สภาพของประชาชนที่ไร้การศึกษา การดำรงชีพด้วยความขัดสน และอยู่ท่ามกลางภัยอันตรายต่าง ๆ โดยที่อำนาจรัฐบาลกลางยังไม่ถึง สภาพการณ์ดังกล่าวทำให้นายทหารหนุ่มเก็บไปครุ่นคิด และปรารถนาที่จะเพื่อนนายทหาร เช่น ร.ต. จรูญ ชตะเมษ ซึ่งต่างก็มีประสบการณ์และความคิดไปในทำนองเดียวกัน และการหารือในกลุ่มเพื่อนฝูงได้นำไปสู่การหาข้อสรุปว่า อะไรคือต้นเหตุของปัญหา และทำอย่างไรจึงจะแก้ปัญหานั้นได้^๓ โดยทหารได้มองญี่ปุ่นเป็นตัวอย่าง ซึ่งตามทัศนะของ ร.ต. เจริญ คือ ญี่ปุ่นมีอำนาจมากเพราะ ญี่ปุ่นมีข้าราชการ และราษฎรที่ฉลาด รู้จักกิจการบ้านเมือง จึงมีความรักประเทศชาติของตน เพราะฉะนั้นหนทางที่ควรจะนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหของสังคมไทยคือ เรียกร้องให้รัฐบาลตั้งที่ประชุมปาเลียมেন্ট ให้ราษฎรมีเสียงพูดใน

^๑ ร.ต. เจริญ ศรีจันทร์ และ ร.ต. เนตร พูนวิวัฒน์, กบฏ ร.ศ. ๑๓๐, หน้า ๖๖.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๗.

^๓ อัจฉราพร กมพิสมัย, "กบฏ ร.ศ. ๑๓๐...", หน้า ๑๗๓-๑๗๔.

ในราชการบ้านเมือง^๑ และเพื่อบรรลุลดมุ่งหมายดังกล่าว จึงคิดตั้งสมาคมเพื่อรวบรวมสมาชิกในการดำเนินการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และความคิดนี้ได้ก่อรูปอย่างจริงจัง เมื่อกลุ่มทหารหนุ่มนำไปปรึกษากับ ร.อ.ขุนทวยหารพิทักษ์ ซึ่งจะเป็นหัวหน้าของสมาคมต่อไป เพราะเมื่อคิดแล้วทหารจะลงมือกระทำการ เนื่องจากทหารถูกฝึกให้มีการตัดสินใจที่เฉียบขาดให้แปรความคิด ความเชื่อ ที่ไตร่ตรองด้วยปัญญาความคิดของตนแล้วว่าเป็นสิ่งถูกต้องมาเป็นการปฏิบัติที่สามารถเห็นผลได้โดยเร็วที่สุด

ความคิดของคณะ ร.ศ. ๑๓๐ แหกออกนอกกรอบที่วางไว้จากการอบรมสั่งสอนที่ว่า ทหารกินเงินเดือนจากพระมหากษัตริย์ และพระมหากษัตริย์พระราชทานเสื้อผ้า เครื่องใช้ต่าง ๆ ให้ทหาร มาเป็นการสอนทหารว่า ทหารรับเงินเดือนจากราษฎรและรัฐบาล และทหารไม่ได้ทำประโยชน์อย่างใดให้แก่พระเจ้าอยู่หัว ทำประโยชน์ให้แก่ราษฎร และรัฐบาลเท่านั้น^๒ ดังนั้น ทหารจึงทนดูสภาพของบ้านเมืองที่ราษฎร "บางคนถึงกับอดอาหารตายก็มี"^๓ ทำให้ทหารรู้สึกทนไม่ได้ เพราะ ทหารเห็นว่า ทหารได้รับเงินเดือนจากราษฎร ถ้าแม้ราษฎรยากจน รัฐบาลจะเอาเงินเดือนที่ไหนมาจ่ายให้ทหาร ซึ่งทหารได้พัฒนาความคิดจากการคิดว่า เป็นทหารเพื่อปกป้องพระมหากษัตริย์ ดังที่ ผู้ปกครองเน้นอยู่เป็นอันดับแรก กลายมาเป็นเพื่อ "ป้องกันศัตรูที่จะมาแย่งชิงเอาเขตรดินแดน เพื่อไม่ให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อน"^๔ และ ทหารในกลุ่ม ร.ศ. ๑๓๐ จะเปลี่ยนค่านิยมในเรื่อง ชาติ สำนึกจาก "ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์" ที่ได้รับการอบรมมาตั้งแต่เป็นนักเรียนนายร้อยมาเป็น "ชาติ ศาสนา บ้านเมือง" เพราะ "พระเจ้าแผ่นดินหาง่าย แต่บ้านเมืองหายาก"^๕ เพราะฉะนั้น ทหารทุกคนจึงควร

^๑ ห.จ.ช. ร.๖ บ. ๑๗/๕ คำให้การของ ร.ต.เหรียญ ศรีจันทร์ ๔ มีนาคม ร.ศ. ๑๓๐.

^๒ ห.จ.ช. ร.๖ บ.๑๗/๗ คำให้การพลทหารนายโสม เรื่อง ร.ต.บุญ สั่งสอน ๗ มีนาคม ร.ศ. ๑๓๐.

^๓ ห.จ.ช. ร.๖ บ.๑๗/๔ (ปก ๒) คำให้การ ร.ต.นาก นายทหารฝึกหัดราชการ โรงเรียนเสนาธิการทหารบก ๒ มีนาคม ร.ศ. ๑๓๐.

^๔ เรื่องเดียวกัน.

^๕ ห.จ.ช. ร.๖ บ.๑๗/๔ คำชี้แจงและคำให้การชั้นใต้สวน ร.ต.ทองดำ ๑ มีนาคม ร.ศ. ๑๓๐.

"ชื่อตรงต่อชาติของเรา ไม่ควรกตัญญูต่อคน ๆ เดียว"^๑ ความคิดในเรื่องชาติของกลุ่มทหารใหม่ในยุคการรวมชาติของรัชกาลที่ ๕ ได้เน้นทัศนคติที่ต่างไปจากแนวเดิม ซึ่งเคยมองว่าชาติคือกษัตริย์ เปลี่ยนมาเป็นการให้ความสำคัญต่ออาณาเขตของประเทศอันมีพลเมืองเป็นองค์ประกอบสำคัญ และเป็นเจ้าของชาติร่วมกัน ทั้งนี้รูปแบบการปกครองนั้นจะเป็นระบบใดก็ได้ที่สามารถสร้างความเจริญให้แก่ชาติ^๒ ดังนั้น ทหารที่เข้าร่วมในคณะ ร.ศ. ๑๓๐ ก็เพราะมีจิตสำนึกว่า ทหารต้องรักชาติ และบ้านเกิดเมืองนอนของตน^๓ เพราะข้อความที่ใช้ชักชวนทหารของกลุ่ม ร.ศ. ๑๓๐ คือ "พระเจ้าแผ่นดินของเรามีความเสียหายต่าง ๆ การที่บ้านเมืองจะเจริญก็เพราะพระเจ้าแผ่นดิน คนทุกคนเกิดมาเป็นลูกผู้ชายต้องรักชาติ และบ้านเมือง คิดถึงบ้านเมืองเป็นใหญ่กว่าอะไรหมด พระเจ้าแผ่นดินทาง่าย บ้านเมืองหายากใคร ๆ ก็เป็นได้"^๔ และผู้ที่คณะทหาร ร.ศ. ๑๓๐ เห็นว่า สมควรเป็นกษัตริย์ คือ สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิศณุโลกประชานาถ เนื่องจาก "ทรงเป็นคนจริงทำการเด็ดขาด คิดบำรุงทหาร ซึ่งเป็นของสำคัญของประเทศโดยแท้"^๕ ทรงเป็นบุคคลที่บรรดานักเรียนนายร้อยและนายทหารยกย่องอย่างสูง ทหารในคณะ ร.ศ. ๑๓๐ บางคนขนานพระนามของพระองค์ว่า "เจ้าพ่อโนโปเลียน"^๖ ซึ่งเป็นคำกล่าวยกย่องที่หมายถึง "ผู้เป็นจอมปราชญ์ในกลยุทธ์สงครามในโลก และชำนาญานาญยุทธศาสตร์ ยุทธวิธี และเป็นยอดเมธีในวิทยาปกครองน้ำใจมนุษย์"^๗

^๑ห.จ.ช. ร.๖ บ.๑๗/๔ คำให้การ ร.ต.บรรจบ ๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๓๐.

^๒อัศจรรย์พร กมฺพิสมัย, "กบฏ ร.ศ. ๑๓๐...", หน้า ๑๙๒-๑๙๓.

^๓ห.จ.ช. ร.๖ บ.๑๗/๔ คำให้การนายร้อยตรีมีม นายทหารฝึกหัดราชการโรงเรียนเสนาธิการทหารบก ๒ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๓๐.

^๔ห.จ.ช. ร.๖ บ.๑๗/๔ (ปีก ๒) คำชี้แจงและคำให้การชั้นใต้สวนนาย ร.ท. ทองคำ ๑ มีนาคม ร.ศ. ๑๓๐.

^๕เรื่องเดียวกัน.

^๖ห.จ.ช. ร.๖ บ.๑๗/๔ จดหมายที่ร้อยโทจรูญขว้างออกมา.

^๗ห.จ.ช. ร.๖ ร.๖ บ.๑๗/๒๓ หนังสือของกลาง.

อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่า กลุ่มทหารยังคงผูกพันอยู่กับสถาบันกษัตริย์อย่างลึกซึ้ง ถึงแม้ว่าบางคนจะมีความคิดไปไกลกว่านั้น ด้วยการยอมรับระบอบการปกครองระบบสาธารณรัฐ แต่ทหารส่วนใหญ่แม้จะไม่พอใจรัชกาลที่ ๖ มีความต้องการเปลี่ยนแปลงบ้านเมือง ซึ่งถ้าไม่เปลี่ยนระบอบการปกครองก็เปลี่ยนองค์พระมหากษัตริย์ คือ การปกครองแบบกษัตริย์ต่อไปแต่ให้กษัตริย์อยู่ใต้กฎหมายโดยไม่ล้มเลิกสถาบันกษัตริย์ ทั้งนี้เพราะการอบรมปลูกฝังที่ทหารได้รับมา จึงยังคงทำให้ทหารผูกพันกับสถาบันกษัตริย์อย่างแน่นแฟ้น

แม้ว่าการพัฒนาความคิดทางการเมืองของทหารนั้น ทหารจะเห็นว่าทหารไม่ได้เรียนเรื่องการปกครอง จะเล่าเรียนแต่วิชาทหารเท่านั้น "แม้จะรู้กับเขาบ้างก็คงรู้อย่างงู ๆ ปลา ๆ จะเป็นแก่นสารเหมือนวิชาความรู้ที่ได้เรียนมาจนสำเร็จไม่ได้เป็นอันแน่นอน"^๑ แต่เมื่อพิจารณาจากเอกสารที่ ร.อ.ขุนทวยหารพิทักษ์ แพทย์ประจำกองโรงเรียนนายร้อยทหารบก ซึ่งเป็นหัวหน้าคณะ เป็นคนเขียนและเป็นเอกสารของกลางที่ทางราชการยึดได้ คือ "บันทึกว่าด้วยความเสื่อมชาม และความเจริญของประเทศ" ซึ่งเป็นการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองของ ร.อ.ขุนทวยหารพิทักษ์ ได้เป็นอย่างดี และเป็นเอกสารที่เป็นแนวทางในการอบรมสั่งสอนเรื่องลัทธิการเมืองให้กับทหารด้วย เอกสารชิ้นนี้จึงเป็นเอกสารที่สะท้อนถึงความรู้ และความคิดเรื่องระบบการเมืองของกลุ่ม ร.ศ. ๑๓๐ ได้อย่างดีที่สุดใน^๒ ซึ่งเนื้อความสำคัญที่ "บันทึกว่าด้วยความเสื่อมชาม และความเจริญของประเทศ" กล่าวถึงคือ เน้นว่า "ถ้าประเทศหนึ่งประเทศใดรู้จักจัดการปกครองดีโดยใช้กฎหมาย และแบบธรรมเนียมที่ยุติธรรม ซึ่งไม่กดขี่ แลเบียดเบียนให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อน ประเทศนั้นก็จะมี ความเจริญรุ่งเรือง และศรีวิสัยยิ่งขึ้นทุกที เพราะราษฎรได้รับความอิสรภาพ เสมอหน้ากันไม่มีใครที่จะมาเป็นเจ้าสำหรับกดขี่กันเล่น"^๓ และกล่าวถึงระบอบการปกครองประเทศและข้อดีข้อเสียของระบอบทั้ง ๓ รูปแบบไว้ดังนี้

^๑ ห.จ.ช. ร.๖ บ.๑๗/๔ คำให้การนายร้อยตรีมีม นายทหารฝึกหัดราชการโรงเรียนเสนาธิการทหารบก ๒ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๓๐.

^๒ อัจฉราพร กมฺพพิสมัย, "กบฏ ร.ศ. ๑๓๐...", หน้า ๑๔๕.

^๓ ห.จ.ช. ร.๖ บ.๑๗/๓ บันทึกว่าด้วยความ เจริญแลความ เสื่อมชามของประเทศ ค้นได้ที่บ้าน ร.อ.ขุนทวยหารพิทักษ์.

๑. ว่าด้วยวิธีปกครองประเทศโดยมีกษัตริย์อยู่เหนือกฎหมาย (แอ็บโซลูต มอนนากี) หรือระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช ตามบันทึกนี้ กล่าวว่า ระบอบนี้เป็น "วิธีที่ร้ายแรงมาก เพราะกษัตริย์มีอำนาจเต็มที่โดยอยู่เหนือกฎหมาย กษัตริย์จะทำการชั่วร้ายอย่างหนึ่งอย่างใดก็ทำได้ เพราะไม่มีใครขัดขวาง"^๑ เงินผลประโยชน์สำหรับแผ่นดินที่เก็บมาได้ กษัตริย์จะรวบรวมเอามาบำรุงความสุขส่วนตัว ส่วนพระญาติวงศ์ หรือกบฏเอามาบำเรอพวกสอพลอ ทำให้ "เงินที่จะใช้ในการบำรุงบ้านเมืองจึงไม่มีเหลือ"^๒ โดยยกตัวอย่างความล้มเหลวของฝรั่งเศสในสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และเหตุการณ์ในเมืองจีนเป็นตัวอย่าง โดยสรุปว่า "เพราะกษัตริย์มีมัว เพลิดเพลิน สนุกสนานโดยพวกสอพลอช่วยกันบำเรอมิให้มีเวลาที่จะจัดการบ้านเมืองให้เรียบร้อย"^๓ และได้โยงมาเปรียบเทียบกับประเทศไทยว่า ที่ประเทศสยามหมดอำนาจลงทุกที เพราะไม่มีเงินพอสำหรับ "สร้างเครื่องมือไว้ป้องกันตัว" จึงเป็นเหตุให้ต่างประเทศเข้ามาแบ่งปันเอาอาณาเขตไปมากมาย และเปรียบเทียบกับญี่ปุ่น ซึ่งเล็กกว่าสยาม แต่ญี่ปุ่นมีเงินบำรุงกองทัพจนมีอำนาจเท่ากับมหาประเทศ เพราะกษัตริย์ญี่ปุ่นอยู่ใต้กฎหมาย เงินผลประโยชน์ที่ได้มาก็ไม่มีใครล้างผลาญ นอกจากใช้ในราชการแผ่นดิน "ส่วนประเทศสยามนั้น ถึงแม้ว่าเป็นประเทศที่ใหญ่กว่า และเก็บผลประโยชน์ได้มากกว่าก็จริง แต่มีพวกที่คอยทำลายล้างผลาญเสียหายหมด นอกจากกษัตริย์แล้ว ยังมีพระญาติพระวงศ์แลข้าทาสบริวารเกือบนับไม่ถ้วน ยังแถมพวกสอพลออีกเป็นอันมาก ต่างคนก็ต่างกัดกินเลือดเนื้อของประเทศจนยุบยับ"^๔ และได้สรุปว่า "ประเทศที่มีกษัตริย์ปกครองเป็นแอ็บโซลูต จึงต้องล่มจมถึงกับความวินาศ ต้องเป็นข้าเป็นเชลยของประเทศที่มีแบบธรรมเนียมปกครองดี"^๕

๒. ว่าด้วยวิธีปกครองประเทศตามแบบลิมิเตดมอนนากี ซึ่งในบันทึกนี้ อธิบายว่าเป็นการปกครองที่กษัตริย์อยู่ใต้กฎหมาย ซึ่ง ร.อ.ขุนทวยหารพิทักษ์เห็นว่า ดีมาก เพราะ

^๑ เรื่องเดียวกัน.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

^๔ เรื่องเดียวกัน.

^๕ เรื่องเดียวกัน.

พระมหากษัตริย์ไม่มีอำนาจด้วยพระองค์เอง พวกสอพโลไม่มีโอกาสได้ ลาก ยศ นอกจาก พวกที่มีคุณประโยชน์ต่อชาติจริง ๆ แม้ว่าจะได้ทำความดีความชอบให้แก่ กษัตริย์ ก็จะไม่ได้รับยศถาบันดาศักดิ์ " เช่นพวก เต็น โชน แลพวก เทกระโถนตามวัง เจาก็ไม่ได้รับยศถาบันดาศักดิ์เลย"^๑ เมื่อไม่มีพวกสอพโล คนก็จะมามีงานทำให้บ้านเมือง เจริญต่อไป เงินผลประโยชน์ของแผ่นดินก็จะมีเหลือพอสำหรับบำรุงบ้านเมือง เพราะ "ที่ประชุมไม่ยอมให้ผู้ใดเอาไปล้างผลาญอีกต่อไป ฝ่ายราษฎรก็อยู่เย็นเป็นสุข เพราะได้รับความอิสรภาพทั่วหน้ากันโดยปราศจากความกดขี่แล เบียดเบียนต่าง ๆ"^๒ และได้ยกตัวอย่างประเทศเตอร์กี จีน และญี่ปุ่น ว่าได้เปลี่ยนการปกครองแล้ว "ตั้งแต่ประเทศสยามแห่งเดียวที่ยังคงใช้แบบธรรมเนียมการปกครองอย่างป่าเถื่อน ซึ่งทำให้พวกกษัตริย์ได้รับความสุขสนุกสบายมากเกินไป จนไม่มีเงินบำรุงประเทศ"^๓

๓. ว่าด้วยวิธีปกครองประเทศสยามตามแบบบริบบลิก ตามบันทึกนี้ได้อธิบายว่าเป็นการปกครองประเทศที่ยกเลิกไม่ให้มีกษัตริย์ปกครองอีกต่อไป แต่มีที่ประชุมสำหรับจัดการบ้านเมือง โดยมีประธานาธิบดีเป็นประธานในการปกครองประเทศ และราษฎรทุกคนจะเสมอภาคกันหมด ไม่มีการแบ่งเป็น ตระกูลสูง ตระกูลต่ำ "การถูกละการคุมเหงซึ่งกันก็หมดไป ไม่มีใครเป็นข้า เจ้า บ่าว นาย เหมือนการปกครองวิธีอื่น"^๔ และสรุปว่า "ราษฎรทุกประเทศจึงอยากเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศให้เป็นบริบบลิกทั้งหมด"^๕

จากการอธิบายถึงวิธีการปกครองทั้ง ๓ แบบนี้ สะท้อนให้เห็นถึงความรู้ของทหารและความคิดที่มีต่อการปกครองแต่ละแบบ และทหารก็มองว่า การปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชได้ก่อปัญหาให้กับชาติ และพลเมืองอย่างมาก สมควรที่จะเร่งคิดหาทางแก้ไข เพราะทหาร

^๑ เรื่องเดียวกัน.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

^๔ เรื่องเดียวกัน.

^๕ เรื่องเดียวกัน.

ตระหนักในภาระหน้าที่ของทหารที่จะต้องดูแลทุกข์สุขของราษฎร และปรารถนาที่จะให้กองทัพ เป็นผู้นำชื่อเสียง เกียรติคุณ และความยิ่งใหญ่มาสู่ประเทศ และยิ่งเมื่อทหารได้รับข่าวสารการ ปฏิวัติของประเทศต่าง ๆ ข่าวดความทุกข์ยาก ความล้มเหลวของพลเมืองไทย และทหารจะได้รับ ทราบข่าวคราวเหล่านี้ในหน้าหนังสือพิมพ์อยู่เป็นประจำ จึงเป็นการเร่งเร้าให้กลุ่มทหารต้องการ ที่จะเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองมากยิ่งขึ้น ด้วยความรู้สึกรับผิดชอบของทหารในฐานะผู้กิน เงินเดือนจากภาษีของราษฎร

ถึงแม้ว่าแผนการต่าง ๆ ของคณะ ร.ศ. ๑๓๐ ที่คิดไว้ จะยังคงเป็นเพียงแผนการ ยังมีได้มีการนำมาปฏิบัติแต่ประการใด เพราะสมาชิกของคณะถูกจับกุมตัวเสียก่อน แต่เหตุการณ์ ที่เกิดขึ้นนี้ เป็นการสะท้อนให้เห็นถึง พัฒนาการทางความคิดของกลุ่มทหารอาชีพ อันเป็นการแสดง ให้เห็นถึง คณะ ร.ศ. ๑๓๐ ซึ่งเป็นผลผลิตของระบบการศึกษาในประเทศโดยตรง และ พัฒนาการทางความคิดและประสบการณ์นั้น เป็นสิ่งที่ได้จากสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นภายในประเทศ ทั้งสิ้น และเป็นครั้งแรกที่ทำให้ได้รู้และเข้าใจถึงความคิดของนายทหารระดับล่าง ซึ่งเป็นส่วน ประกอบใหญ่ และสำคัญยิ่งต่อกองทัพ

กองทัพบกภายหลังกบฏ ร.ศ. ๑๓๐

เนื่องจากส่วนใหญ่ของกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ เป็นทหารอาชีพ ดังนั้น หลัง ร.ศ. ๑๓๐ จึงมีการควบคุมจำกัดบทบาท และแนวความคิดของทหารมากยิ่งขึ้น เพื่อมิให้ทหารอาชีพทำการ ต่อต้านผู้ปกครองได้อีก โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัชกาลที่ ๖ ซึ่งทรงเห็นว่าการกระทำนี้เป็นการ "โก่งอำนาจ" ของพระองค์^๑ และทรงเสียพระทัยมากที่ "คนหนุ่มของเรามีได้คิดหน้าคิดหลัง เลย ได้ยินเหตุอะไรกันก็กระเหือตามเขาไป จึงได้มีเหตุจนถึงนายทหารบางคนได้คิดขบถขึ้น"^๒

^๑ ห.จ.ช. ร.๖ ก.๑/๑๑ พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๖ ถึงพระยาสิทธิราชเดโช ๓๐ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๓๑.

^๒ "พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง พันโทพระ นราธิราชภักดี" ใน วิเศษ วิเชียร, วารสารประวัติศาสตร์ ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๓ (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๒๒); ๑๐๐.

และเนื่องจากทรงเห็นว่า "ความจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดินนั้น ตรงกับความรักชาติ"^๑ จึงทรงเน้นให้ทหารอาชีพ ตระหนักในภารกิจแห่งตน คือ การป้องกันประเทศชาติ มิใช่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเรื่องการเมือง ทหารในสมัยหลัง กบฏ ร.ศ. ๑๓๐ จะถูกห้ามมิให้พูดเรื่องการเมือง หรือเข้าเป็นสมาชิกของสมาคมทางการเมืองใด ๆ^๒ และถ้าทหารมีว่สมกัน ตั้งแต่ห้าคนขึ้นไป ซึ่งจะทำให้การวุ่นวายในบ้านเมือง กำหนดโทษว่ามีความผิดฐานกำเริบ^๓ ตลอดจนทรงย้ำว่า "การเมืองนั้นไม่ถูกกับการเป็นทหาร และบรรดานายทหารที่ดีย่อมไม่เกี่ยวข้องด้วยเลย"^๔ และ "การเมืองไม่เป็นวิชาที่อยู่ในหลักสูตรของทหาร และไม่เป็นที่นิยมกันเลยในหมู่ทหาร"^๕ รวมทั้งการจำกัดบทบาทมิให้ทหารเข้าเป็นสมาชิกสมาคมการเมือง มิให้กล่าวความเกี่ยวกับราชการบ้านเมืองในที่ชุมนุม หรือ แก่หนังสือพิมพ์ นอกจากจะได้รับอนุญาตจากผู้บังคับบัญชาแล้ว รวมทั้งการกำหนดให้ทหารที่ทราบว่ามีผู้ใดคิดจัดการบ้านเมือง และทำร้ายแก่รัฐบาลแล้ว จะต้องรีบนำความรายงานผู้บังคับบัญชาทันที ถ้าหากว่านิ่งเฉย ทหารผู้นั้นอาจมีความผิดในฐานที่เป็นตัวการได้^๖ เหล่านี้ ล้วนแต่เป็นมาตรการที่ผู้ปกครองนำมาใช้เพื่อควบคุมความคิดและการกระทำของกลุ่มทหารอาชีพ วิธีการเช่นนี้ยังคงใช้อยู่อย่างต่อเนื่อง

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๑.

^๒ กระทรวงกลาโหม "กฎลักษณะปกครองและระเบียบการภายในสำหรับกองทัพบก", สมุดแสดงวิธีจัดกับทั้งลักษณะปกครองกองทัพบกสยาม (ม.ป.ท., ๒๔๕๗), หน้า ๑๓๔-๑๔๐.

^๓ ประมวลกฎหมายอาญาทหาร และกฎว่าด้วยอำนาจลงอาญาทหาร รัตนโกสินทรศก ๑๓๐ (ม.ป.ท., ร.ศ. ๑๓๑), หน้า ๒๖.

^๔ อัครราชิต, หน้า ๗๔-๗๖. อ้างถึงใน อัจฉราพร กมุทพิสมัย, กบฏ ร.ศ. ๑๓๐..., หน้า ๒๕๗.

^๕ เรื่องเดียวกัน.

^๖ สมุดคู่มือในการสอนทหาร พ.ศ. ๒๔๕๖, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (ม.ป.ท., ๒๔๖๐), หน้า ๖๐.

มาจนถึงรัชกาลที่ ๗ ซึ่งกลุ่มผู้ปกครองพยายามจะอบรมให้ทหารเป็นทหารอาชีพ ไม่ให้ยุ่งเกี่ยวกับการเมืองโดยพยายามเน้นว่า^๑

"ทหารย่อมไม่มีโพลitik ท่านได้อุทิศตัวแล้วว่า เป็นทหารของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ฝึกฝนอบรมในทางกายและใจมาตั้งแต่น้อย ตั้งแต่ครั้งเป็นนักเรียนนายร้อยมาแล้ว มุ่งแต่จะทำการตามหน้าที่ของเรา กล่าวถึง การรบรบเพื่อใคร รบเพื่อป้องกันชาติ เพื่อป้องกันพระมหากษัตริย์ เพื่อความเป็นไทยของเราดำรงอยู่ ก็เมื่อเราได้อุทิศตัว เช่นนั้นแล้ว หน้าที่ของเรายังมีตามไปที่จะต้องใส่ใจในเวลานี้ กล่าวคือ สำหรับตำราวิชาทหาร ชี้แจงแนะนำให้ผู้ผู้ได้บังคับบัญชาของเรามีความรู้กว้างขวางยิ่งขึ้น...เราอย่าได้ไปใส่ใจกับกิจการนอกหน้าที่ของเรา...เรามีหน้าที่สู้รบ รบเพื่อป้องกันชาติ รบเพื่อปราบปรามจลาจล เพื่อให้ชาติของเราอยู่ในความสงบ และรักษาพระบรมเดชานุภาพไว้ไม่ให้เสื่อมทราม

รัชกาลที่ ๗ เองก็ทรงพยายามย่ำถึงภาระหน้าที่ที่แท้จริงของทหารอยู่ตลอดเวลา ดังที่ทรงมีพระราชดำรัสกับบรรดานักเรียนนายร้อย ถึงเรื่อง ทหารกับการเมืองว่า

"หน้าที่ของทหารนั้นอยู่ในหน้าที่รักษา คือ รักษาความปลอดภัยต่าง ๆ รักษาทรัพย์สินสมบัติที่ประชาชนได้หาสะสมทำให้งอกงามขึ้นไว้นั้น รักษาประเทศที่ข้าราชการพลเรือนได้คิดอ่านพยายามบำรุงให้เจริญขึ้นนั้นไว้ อย่าให้ใครมาแย่งชิงไปได้ อย่าให้ตกไปเป็นของคนอื่น ให้มีอิสรภาพอยู่เสมอ และรักษาความสงบภายในด้วย"^๒ และทรงย่ำถึงผลเสียของการที่ทหารเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมืองว่า "นายทหารประจำการไม่มีหน้าที่จะคิดหรือจะพูดไปยุ่งเกี่ยวกับการเมือง ถ้าทหารยุ่งกับการเมืองแล้ว ผลก็ย่อมตรงข้าม ตัวอย่างที่เห็นชัดคือในเมืองจีน พวกนายทหารต่าง ๆ ต่างรวมทหารเป็นก๊กเป็นเหล่า รบกันไม่รู้จักจบจักสิ้น"^๓

^๑ หจข.ร.๗ ก.๑/๓๗ "คำของผู้รั้งเสนาธิการทหารบก ประชุมใหญ่ที่กระทรวงกระลาโหม และหนังสือพิมพ์ตัดเรื่อง ปลุกใจทหาร เจริญกรุง ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๔.

^๒ "พระบรมราโชวาทในการพระราชทานกระบี่แก่นักเรียนนายร้อย วันที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๔", ราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๑๐ เมษายน ๒๔๗๕ เล่ม ๔๘, หน้า ๑๒๐-๑๒๓.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

นอกจากนั้นแล้ว ปรากฏว่า ในด้านการเรียนการสอนในโรงเรียนนายร้อยทหารบก ภายหลังกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ แล้ว การเรียนการสอนมีความระมัดระวังมากขึ้น จนกระทั่งใน พ.ศ. ๒๔๖๘ ได้มีการเสนอให้มีการสอนวิชา พงศาวดาร เน้นพระราชกรณียกิจของ พระมหากษัตริย์ไทยในอดีต วีรกรรมที่กล้าหาญทางการรบ ด้วยการใช้เครื่องอุปกรณ์โสตทัศนศึกษา เช่น ให้มีการสร้างอนุสาวรีย์ พิพิธภัณฑสถาน ไปรษณียบัตร เล่าเรื่องราวในพงศาวดาร เพื่อปลูกฝัง ความจงรักภักดีต่อศาสนา และองค์พระมหากษัตริย์^๑ เนื้อหาวิชาพงศาวดารในโรงเรียน นายร้อยนั้นพยายาม เน้นให้เห็นถึงพระคุณของพระมหากษัตริย์ในอดีตที่ทหารจะต้องระลึกถึง อยู่เสมอ

สำหรับในด้านการอบรมสั่งสอนทหารในกองทัพภายหลังกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ แล้ว ปรากฏว่า ทางราชการเน้นอบรมทหารให้มีสำนึกทางการเมือง และมีอุปนิสัยของทหารที่ดีที่ทาง ราชการต้องการ คือ การสำนึกว่า ทหารทุกคนในกองทัพมีไว้เพื่อป้องกันรักษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทหารจึงต้องกตัญญูต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ต้องรักษาดีสยามบ้านเกิด เมืองนอนของตน และต้องนับถือพุทธศาสนา^๒ โดยอธิบายเหตุผลที่ทหารจะต้องจงรักภักดีต่อ พระมหากษัตริย์ เพราะทรงพระกรุณาชุบเลี้ยงทหารให้อยู่เย็นเป็นสุข และเพราะทรงตั้งกองทหาร ขึ้นเพื่อบำรุงบ้านเมืองให้ร่มเย็น และป้องกันศัตรูไม่ให้มาเบียดเบียนประชาชน โดยเฉพาะ อย่างยิ่ง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินเดือน และเบี้ยเลี้ยงรวมทั้งเครื่อง อุปโภคบริโภค ตลอดจนการรักษาพยาบาลแก่ทหาร^๓ และพยายามย้ำภาระหน้าที่ของกองทัพ ว่ากองทัพพบมีไว้สำหรับกระทำสงครามเท่านั้น เอกสารคำสั่งสอนทหารหลัง ร.ศ. ๑๓๐ จะ พยายามย้ำถึงจิตสำนึกในการที่จะต้องจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ และเพิ่มเติมข้อความเกี่ยวกับการห้ามการก่อการกำเริบ ซึ่งจะย้ำอยู่ตลอดเวลา

^๑ วารุณี โอสถารมย์, การศึกษาในสังคมไทย..., หน้า ๓๔๐.

^๒ สมุดสอนทหาร ร.ศ. ๑๓๑ (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๑-๒.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓-๔.

ส่วนในงานเขียนและหนังสือทางวิชาการของทหารหลัง ร.ศ. ๑๓๐ มา แม้จะมิได้แสดงความคิดเรื่องลัทธิการเมือง แต่ก็ยังคงมีการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาของชาติบ้านเมือง เช่น ปัญหาการจัดการศึกษาให้พลเมือง^๑ เป็นต้น และปัญหาเกี่ยวกับการพัฒนากองทัพก็ยังคงได้รับความสนใจอย่างมากในหมู่ทหารอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่งบประมาณของทหารถูกตัดมากในช่วงตุลยภาพ ทหารได้แสดงความคิดเห็นต่อปัญหานี้โดยเน้นให้เห็นถึงความสำคัญของทหารที่มีต่อประเทศชาติ เพราะ ประเทศที่มีกำลังทหารเข้มแข็งจะไม่ถูกชาติอื่นข่มเหง และไม่เกิดสงครามขึ้นง่าย ๆ แต่ประเทศที่ไม่เอาใจใส่ในการเตรียมกำลังทหารอาจนำอันตรายมาสู่ประเทศของตน เพราะการเตรียมกำลังทหารให้พร้อมนั้น เป็นการป้องกันไม่ให้เกิดสงครามขึ้น จึงเป็นการรักษาสันติภาพ ฉะนั้น ทหารจึงสรุปว่า "รายจ่ายในการทหารจึงเปรียบด้วยเงินประกันการสงบของประเทศ"^๒ และ "รายจ่ายของกองทัพ จึงเป็นส่วนสำคัญของกำลังทรัพย์ แม้จะต้องประหยัทรายจ่ายอย่างอื่น ๆ ในการช่วยเหลือกองทัพก็ควรยอม ฉะนั้น ประเทศที่มีอำนาจในสมัยนี้ จึงยึดเอารายจ่ายสำหรับกองทัพ เป็นสิ่งสำคัญกว่ารายจ่ายทั้งหมด"^๓ นอกจากการเสนอปัญหาภายในกองทัพของตนแล้ว ปัญหาของบ้านเมืองก็ได้รับความสนใจจากทหารตลอดมา และพัฒนาความคิดของกลุ่มทหารอาชีพ จึงยังคงเป็นภาพที่ปรากฏอยู่ในกองทัพไทยมาโดยตลอด

แม้ว่าผู้ปกครองจะใช้มาตรการต่าง ๆ นานา ในการจำกัดความคิดของทหาร แต่มีอาจเป็นผลได้ในทางปฏิบัติ ความปรารถนาที่จะได้เห็นสังคมในรูปแบบที่ดีกว่าเดิม ยังคงอยู่ในจิตใจของทหารมาโดยตลอด และเป็นพื้นฐานความคิดซึ่งจะส่งผลออกมาในรูปของการปฏิวัติใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ซึ่งทหารอาชีพเป็นกลุ่มผู้นำในการเปลี่ยนแปลงสังคมครั้งนั้นในที่สุด

^๑"การศึกษาของเมืองเรา," เสนาศึกษาและแผ้วถยาศาสตร์ ๕ (มิถุนายน ๒๔๖๔)

: ๕๔๔-๕๕๓.

^๒พ.ต.หลวงสรสิทธิยานุการ, "คำบรรยาย เรื่องการจัดกองทัพบกในประเทศญี่ปุ่น", ยุทธโศก ๓๘ (๑ ตุลาคม ๒๔๗๒) : ๒.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.